

Б/1137

50
ГОДИНА
РАДА
ИНЖЕЊЕРА
МИЛОША
САВЧИЋА
1889-1939

93

7 $\frac{315}{93}$

ГИМОТЕНА
ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

7

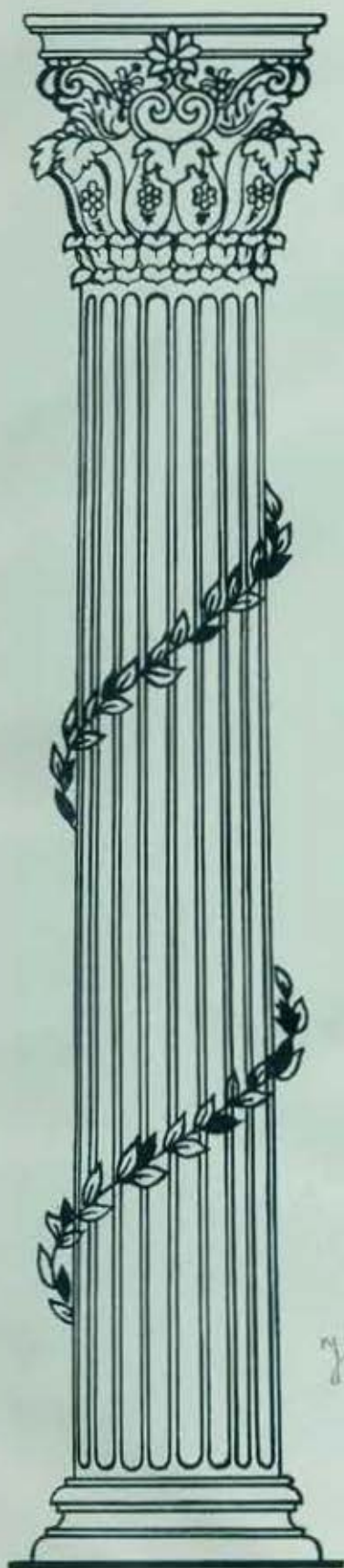
ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ԲԱՆԿԱՆԵՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐԱԼԻ
ԲԱՆԿ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ԲԱՆԿԱՆԵՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐԱԼԻ
ԲԱՆԿ

Մոս. 22.338		Մուրթա, Եզիրագ Քաղ. Արսլանյան փող. 12
----------------	---	--

БИБЛИОТЕКА
ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

Зачини

50
ГОДИНА
РАДА
ИНЖЕЊЕРА
МИЛОША
САВЧИЋА
1889-1939

*9 3/5
7 45*

Получено *1. нов. 1939. Милоша Савчића*
Библиотека Општине града Београда
Број инвентара *1111 1111*

11

52426/58

бр. инвентара

Wm. M. M. M.

ВЕЛИКОМ ПРЕДУЗЕТНИКУ, НЕУМОРНОМ
ГРАДИТЕЉУ, ОСВЕДОЧЕНОМ РОДОЉУБУ И
УЗОРНОМ ГРАЂАНИНУ, ГОСПОДИНУ

Инг. Милошу Савићу,

бившем министру, народном посланику, председнику београдске Општине, генералном директору Југословенских државних железница, овлашћеном грађевинском инжењеру и предузимачу, председнику управног одбора државне фабрике шећера, члану Српског централног комитета у Женеви, председнику фабрике стакла Костолац, председнику управног одбора рудника Ракова Бара, председнику управног одбора Извозне и Прометне банке у Скопљу, потпредседнику Извозне банке у Београду, потпредседнику управног одбора Српског акционарског рударског топионичког индустријског друштва „Сартид“, члану управног одбора Управе фондова, Бродарског синдиката и Српског бродарског друштва, председнику Друштва за земаљске изложбе у Београду;

члану управног одбора Народне банке, председнику управног одбора Прометне банке, осигуравајућег друштва „Србије“, Врачарске штедионице, Друштва за експлоатацију горива, Рударског индустриског а. д. Косово, Беочинске фабрике цемента, Раљске фабрике цемента, Цемента а. д., доживотном члану управног одбора Задужбине Николе Спасића, почасном председнику Удружења рударских и топионичарских предузећа;

носиоцу ордена Св. Саве I. степена, Југословенске Круне II. степена, Белог Орла IV. степена, Крста друштва Црвеног Крста у Женеви итд. итд.

ПОСЛЕ ПЕДЕСЕТ ГОДИНА ЊЕГОВОГА ПЛОДНОГ И БЛАГОТВОРНОГ РАДА НА ПРИВРЕДНОМ, ЕКОНОМСКОМ, КУЛТУРНОМ И ДРУШТВЕНОМ ПОДИЗАЊУ НАРОДА И ОТАЦБИНЕ, — ЗА УСПОМЕНУ НА ПРОШЛОСТ, КАО ПРИМЕР САДАШЊИЦИ И РАДИ ПОТСТРЕКА НОВИХ НАСТОЈАЊА У БУДУЋНОСТИ.

Одбор прославе:

Милутин Станојевић, председник
Београдске Трговачке Коморе; инжењер
Клементије Букавац, председник Савеза
инжењерских комора Краљевине Југославије; ин-
жењер **Јанко Шафарик**, председник Удружења инже-
њера и архитеката, секције Београд; **Михаило Шонда**,
индустријалац, потпредседник Индустријске Коморе; **Васа У.**
Јовановић, индустријалац, потпредседник Индустријске Коморе; **Вла-**
димир Св. Симић, адвокат; **Адолф Минх**, индустријалац, председник
Савеза рударско-топионичких удружења; **Љубомир Гођевац**, прет-
седник Савеза металне индустрије; инжењер **Светозар Аранђеловић**;
инжењер **Драгомир Јовановић**, професор Универзитета; **Живојин**
М. Јанковић, индустријалац, члан Управног одбора Прометне
Банке; инжењер **Милосав Васиљевић**, директор Београдског
Сајма; Доктор **Драгутин Радишић**, лекар; **Сима Пандуровић**,
књижевник; инжењер **Александар Ацовић**, председник Савеза
инжењера предузимача; инжењер **Федор Делић**, потпрет-
седник Савеза инжењера предузимача; **Борђе Матејић**,
управник Врачарске Штедионице; **Стеван М.**
Миловановић, генерални директор „Ср-
бије“, првог српског осигуравајућег друштва;
Драгомир М. Леко, главни ди-
ректор Прометне Банке.

ЈЕДАН ПЛОДАН ЖИВОТ РАДА, БОРБЕ И УСПЕХА.

У времену када се још мала Србија оспособљавала за своју историјску улогу на Балкану одиграну од 1912—1918; и доцније, у Југославији, када је требало конструктивног рада на обнови земље, њеном модернизовању и стављању на колосеке новог живота, инжењер Милош Савчић је имао великих, још непроцењених заслуга на пољима привредне, културне, политичке и социјалне делатности у нашем народу.

Нека је одмах, бар у парантези, речено и поменуто, да је та делатност, спровођена без рекламе и фанфаронада, тихо, али истрајно, неуморно кроз читаво пола века, реално, увек с успехом, нарочито карактеристична, симпатична, достојна признања.

Младост, и школовање у иностранству.

Почнимо с почетка, како је уобичајено, и, најзад, правилно. Рођен је у Ресави, у Свилајци, центру Србије, 26 јула (по старом) 1865. Родитељи су му били Тодор и Јелена Савчић. Дошао је на свет, дакле, у време патријархалне Србије кнеза Михаила, док су још турски гарнизони били у нашим градовима, али у доба када се Србија дефинитивно почела отресати турскога господарства и утицаја, и у крају где су се позитивне особине нашега народа на неки начин укрштале. Ресава је чувала традиције Деспота Стевана, водила тешке борбе за ослобођење и имала живот опороба искуства и стварности. Нешто од те атмосфере свакако је оставило ранага трага у психи Милоша Савчића, који је још као дете и млад човек показивао особине трезвености, свестране активности и рада, који ће доцније постати за њега не само услов за постизавање циља, већ готово једини смисао живота.

После основне школе и четири разреда гимназије у своме родном месту, млади Савчић је прешао у београдску Реалку, коју је свршио и у којој је матурирао 1885.

Имао је могућности и чврсте воље, којом се увек одликовао, да своје школовање продужи у иностранству, у „великом свету“, како су говорили наши. Као младић од 20 година, он одлази на Високу Техничку Школу у Минхен. Та школа, једна од најбољих не само у Немачкој већ и у Европи, дала је вољу, таленту и непрекидном раду младога Савчића могућности за пуно развијање и завидан успех у студијама. Диплома минхенске Политехнике признавана је и у Србији као потпуна квалификација, без икаквог, иначе прописаног, државног испита.

Милош Савчић је студије на минхенској Техници завршио и дипломски испит положио 1889. Значајно је да га је тада *Лебе*, професор за путеве и железнице на поменутој школи позвао да ступи у службу баварских државних железница. За младога инжењера, Србина, то је била не само ретка почаст, већ и лепа прилика за стицање солидне праксе, која ће му доцније у отаџбини знатно помоћи да оствари свој животни циљ, постављен избором техничких студија.

Нажалост, о тој првој пракси инжењера Савчића у Немачкој немамо потребних података, и ако смо их тражили, јер нас Удружење немачких инжењера извештава да је то — давно било. Тако је. И то је једно. А друго, Савчић, као Србин, није могао бити у служби баварских државних железница као државни чиновник, већ као конкратуални — „diëtarisch verwendet“, како се тада тамо говорило.

Срећом, драгоцену су нам лична сећања самога инжењера Савчића на те прве дане његовога службовања. „Сваки је почетак тежак“, каже народ. У Савчићевом случају он је био загорчаван и разним поступцима људи који су, било из разлога вечите личне суревњивости, било стога што су, из политичких побуда, попреко гледали на тај рад једнога Србина у Немачкој — хтели да тај рад омету или онемогуће. Али, можда је младога инжењера баш то челичило и гонило да, без обзира на те сметње, гвозденом енергијом продужи изабраним путем ка постављеном циљу.

Ступивши у службу, био је додељен тек формираној секцији за проширење минхенске станице, којој је на челу стајао инжењер *Ендерс*. Секција је имала задатак да изради пројекте за проширење железничке станице све до Базинга. Живо се сећа инжењер Савчић првих почетака рада на терену. Било је то 22 новембра 1889, када му је шеф наредио да са помоћником и фигурантима изађе на одређени километар и тамо га сачека, да му покаже шта има да снима.

Посао, доиста, није био лак ни угодан. Савчић је радио на терену од новембра 1889 па све до краја маја идуће године. Те зиме је у Минхену владала епидемична инфлуенца. Али, без обзира на то, и да ли је суво или снежно, он је непрекидно снимао. Стручњаци знају од колике је важности за пројектовање добар снимак; а позната је и тадашња немачка солидност и тачност у тим пословима. То доказује колико је пажње и савесности инжењер Савчић морао уложити у тај рад. У толико више, што он није учествовао у разради елабората у канцеларији. Разраду су, по његовим теренским снимцима, вршила седморица инжењера и техничара, тако да је са свршеним теренским радом био готов и канцеларијски.

А тада — све није било готово. Настао је још један део тога инжењерског рада, тежи и пипавији, и одговорнији. Првобитно је обележавање свих кривина и објеката шеф Ендерс поверио професору Фрауенхолцу. Судбина је, међутим, хтела да професор Фрауенхолц убрзо умре, а тај посао буде предат инжењеру Савчићу и доценту технике за водограђевине, инж. *Франку*.

Наш Савчић је свога сарадника Франка сачувао у лепој успомени. По његовом мишљењу и уверењу, инжењер Франк је био врло способан, што се види и по томе што је дужи времена био доцент на минхенској Техници. Али је у то доба конкуренција за професорске катедре у Немачкој била врло велика, те он није изабран, можда и стога што није имао нарочитих педагошких способности. Решио је дакле да се посвети раду на железницама, где је наменован за практиканта, док је млади Србин, инжењер Савчић, имао титулу „бауинжењера“.

Овај тежак, одговоран посао (неке кривине које је требало обележити на терену биле су до 2 км дуге) зближио је нашега Савчића и инжењера Франка, и они су заједнички радили истрајно, савесно, док их умор не би савладао. Али су они, вероватно баш због тешкоће тога рада, заволели посао који им је био поверен, и који је за њих постајао све интересантнији.

Радили су не само обичних дана, већ и недељом. У Базингу је тада била хидролошка пробна станица за целу Немачку, која је имала да одређује константе за водомерне апарате. За тај посао је био потребан нарочито тачан, минуциозан рад. Инжењер Савчић ради на томе послу и недељом, не искоришћујући ни своје слободно време за одмор. Ту љубав према тачности и континуираном раду Савчић ће задржати и доцније, кроз цео свој живот, што га је на сваки начин издвајало и одликовало међу његовим земљацима.

Кад је обележавање свршено, започела је изградња многобројних објеката: канализације, укрштања са трамвајима и електричним постројењима, пруге око целог Минхена, на дужини од близу 30 километара.

Све послове су вршили предузимачи: у режији се није ништа радило. Кад је грађење почело, добри другови и сарадници, Савчић и Франк, растали су се, пошто је Франк био конструктор, а Савчић, као практичар, постао надзорни инжењер, „*Bauführer*“, при изградњи моста (званог „*Hackerbrücke*“) код којег су први пут били извођени бетонски армирани лукови по систему „*Monier*“.

Са свршеним послом, Савчићу је поверено да испита цео елаборат. Он се тих дана сећа као мало неугодних. Пун стваралачке снаге, морао је у тесним, загушљивим просторијама бити посвећен монотоним, административним пословима око испитивања туђега рада; и видимо како је био задовољан кад је добио интересантнију дужност на састављању предрачуна, цртању, обележавању, надзору, ма да је та служба била врло одговорна, јер је тада предузимач у Немачкој морао добити готово обележен објекат на терену, и није морао, као данас, давати радну снагу и алат за обележавање. Ако би се појавила каква грешка при обележавању, сваку штету би накнадила држава.

Причао је живо и поучно инжењер Савчић о тим моментима у своме животу. Персонал је радио од 6—12 часова, а он би остајао и до 1 $\frac{1}{2}$; а по подне остајао би и после шест, када до десет увече. Једина привилегија, коју је имао, била је та што је у канцеларији, као старији, имао право да пуши; али се он и тога одрекао, пошто ни остали персонал није то смео чинити.

У пркос свему, инжењер Савчић се пријатно сећа тога свога двогодишњег практичног рада на изградњи железнице око Минхена, јер је рад био интересантан, поучан и практичан да његово теоријско знање буде допуњено искуствима на пракси.

Та пракса је настављена, кад је Генерална Дирекција баварских железница затражила од Савчићевог шефа једног практичног инжењера за трасирање, пошто су локалне железнице у то доба биле у Баварској хитна, неодложна потреба. Нема сумње да су способност и савесност инжењера Савчића биле већ тада признате и утврђене, кад је за тај посао био изабран он, као странац.

Није била реч, том приликом, само о теренском снимању. Потребан је био цео опсежан елаборат до најситнијих детаља, са рентабилитетним рачуном, и Савчић је са својим „бетрибс-инжењером“ (који, узгред речено, није волео Србе) и са два железничка официра која су му била додељена са потребним бројем подофицира и редова, да се код њега уче снимати и трасирати, пропутовао целу Баварску.

Наш Савчић се сећа да је у том послу имао пуног успеха и признања. И ако је био најмлађи секциони инжењер, надлежни су, приликом прегледања свих радова, могли констатовати да је у свом послу био „печен“. И ако је, као млад инжењер, имао плату од 200 динара, заузимао је место старијег инжењера са двоструком платом; шефови су били њиме задовољни, јер му је рад био бољи и јефтинији. Али, наравно, на њега су старији немачки инжењери гледали попреко и са завишћу.

Најзад, једно време био је додељен одељењу за скретнице и сарађивао на методи централизовања скретница, „блок систему“.

Игра судбине.

Тада се, у Савчићевој породици, 1891, дешава болан случај. Његова мати умире у септембру поменуто године. Он се решава да прекине своју праксу у Немачкој и да се врати у Отаџбину.

„Сад, кад сте све научили, ви одлазите“, рекао му је мало пакосно и преко срца на ранку његов шеф.

Интересантно је да је инжењер Савчић, после иступања из службе баварских државних железница, био ангажован од славнога инжењера Ајфела, који је подизањем чувене „Ајфелове Куле“ на париској изложби од 1889 стекао светски глас. Према ангажману, Савчић је код Ајфела у Паризу имао ступити у службу првог маја 1892.

Међутим, тада се дешава нешто непредвиђено.

Савчић је, навикнут да цени време и да ниједан дан не пропусти узалуд, намеравао да размак од септембра 1891 до маја 1892 употреби на отслужење свога рока у војсци. Према тадашњим прописима, он је, као ђак, морао отслужити у војсци пет месеци, а могао би, ако положи испит, бити пуштен и раније.

Али, ко би се надао игри ироничне судбине, која је у животу Савчићевом направила изненадан обрт?

Кад је дошао у отаџбину и ступио у војску, десило му се да као стручан, квалификовани инжењер, који је у Немачкој „све научио“, — падне на официрском испиту. Полажући практични део, добио је за задатак и питање како се на терену обележава троугао. Он је, природно, решио то питање на свој инжењерско-трасерски начин. Али то није био војнички начин, како је у правилима прописано. Резултат је била лаконска оцена: „Троугао се не обележава овако, као што сте ви обележили, него је пропис овакав; и због тога сте пали на испиту“.

И нехотице, човек се мора насмешити. Специјалиста у трасирању, који, као Србин, учи немачке официре, пада из трасирања две године доцније на испиту за резервног официра у својој домовини! И то стога што није знао како се на терену обележава троугао!!

Уосталом, његов случај није усамљен. Познато је, на пример, да је један наш професор више математике на Великој Школи, такође научник европског гласа, пао из математике на испиту у војсци.

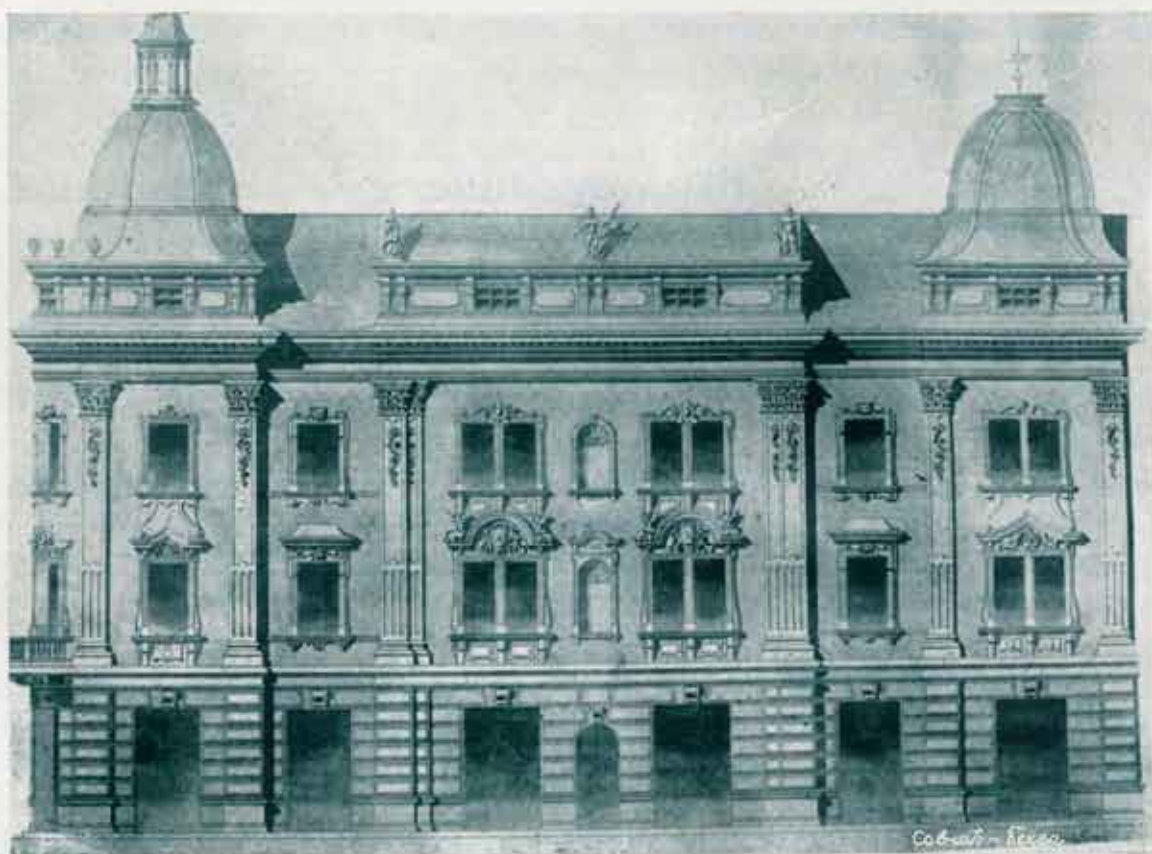
Тај случај је учинио да Савчић није могао отићи у Париз, да је морао отказати ангажман код инжењера Ајфела, и продужити војну службу у својој земљи.

Колико се претпоставака може данас учинити на овоме месту? И какве све асоцијације не изазива овај случај? Шта би Савчић, који је у својој малој земљи постигао толике успехе, учинио у Паризу, код Ајфела, и куда би га удес бацио?

Ко зна!

Али, да оставимо претпоставке.

Свршивши, најзад, и продужени рок у војсци, Савчић ступа 1892 у службу Општине града Београда. Но, за врло кратко време. Предузимљива духа, васпитан у земљи реда, рада и дисциплине, са солидном стручном спремом и богатим практичним искуством, он је тежио независном, самосталном раду изван уских, стереотиписаних оквира, бирократских схватања и тромих административних процедура. Већ 1893, дакле после непуне четири године, он оснива своју „Инжењерско-архитектону канцеларију“ у Београду.

Један од првих планова „Инжењерско-архитектоне канцеларије“.

„Инжењерско-архитектона канцеларија.“

Била је то нова, смела иницијатива, која је изазивала скепсу у круговима породице и пријатеља. Његов рођени стриц није веровао да ће ово приватно грађевинско предузеће показати успешних резултата. Јер, по његовом мишљењу, за те послове ће се увек наћи мајстора и калфи, који су задовољни парчетом хлеба и главицом лука. Савчић је одговарао да ће он, до душе, јести супу, али да жели да и његови радници једу супу. Кад је предузеће почело напредовати, стриц би одмахнуо руком и говорио: „Оде Милош далеко!“

У тадашњем Београду било је, истина, доста грађевинара (мајстора), који су имали своје фирме; али стручњаци техничари били су можда двојица-тројица. Имао је, после иступања из општинске службе, свој биро инжењер Смедеревац. Али он је, по Савчићевом мишљењу, био плашљив и бојао се да у свој посао, као гаранцију, уложи свој иметак. Он је, супротно Савчићу који је увек имао вере да ће успети, вазда помишљао да ће изгубити. Ако се изузме и архитекта Милан Антоновић, који је у то доба отворио своју канцеларију, може се рећи да је „Инжењерско-архитектона канцеларија“ Милоша Савчића била прва те врсте и да је њен оснивач у истини протагонист.

Финансијску страну предузећа решио је инжењер Савчић на тај начин што је од оца добио 5—6000 динара; а доцније позајмио је од стрица на меницу; а затим, од брата, 6—7000 динара, да врати стрицу. Први посао његове фирме био је за пок. Луку Ћеловића, који га је умолио да му направи план за кућу. Та кућа је била подигнута у Карађорђевој улици, где се сада налази основна школа. Кућа је срушена и данас не постоји. Узимајући у посао архитекту Гашпара Бекера, који је тек свршио технику, продужио је рад. Бекеру је поверавао, као архитекту, пројектовање фасада кућа, док је он претпостављао пројекте и планове за изградњу већих инсталација, железница, канализација, водовода, што је сматрао за свој прави позив. Међутим, Бекер је био туберкулозан. Стигао је да изради свега један план за зграду у Карађорђевој улици број 59. Пуким случајем фасада те зграде је сачувана.

Није без интереса напоменути да у време првих грађевинских радова инж. Милоша Савчића држава није била финансијски толико јака, да би могла приступити изградњи већих техничких радова, железничких пруга, друмова, вијадуката и мостова, за које је послове Савчић имао нарочиту предилекцију. Из тога разлога он је у прво време био, тако рећи, упућен на израду пројеката за куће, али, као увек, он је и тај посао вршио са пуно добре воље и савести. Да би у тим пословима истовремено дао објекте који су и технички и естетички ваљано израђени, претпостављао је сарадњу са архитектама, ма да је и лично био добар архитекта, што се из његових доцније изведених радова може констатовати.

Као оригиналан дух изводио је грађевине, које имају своју карактеристику; и кад смо овом приликом, ради доношења потребних снимака, са мајсторима тражили те грађевине, они су их, не знајући под којим се бројем налазе, познавали по стилу и архитектури. Да су фасаде из тога доба и данас међу најлепшима, што их Београд има, то је утисак и стручњака и лаика.

Шта више, те фасаде су сачуване у свом првобитном облику; нису, дакле, мењане ни оправљане кроз читав низ година, управо неколико деценија, што свакако значи да су рађене потпуно солидно, и да спекулативан моменат није играо никакву улогу. Штета је можда што нису израђене у камену. Данас је друкчије; то знамо. По правилу рађене без укуса и обзира на естетику, данашње фасаде су често и без солидности — аналого општем менталитету. Извесне поуке у том правцу од радова Милоша Савчића не би биле на одмет новим грађевинарима.

Сравни ли се поменути пројекат са фасадом, како је фактично изведена и како је још и данас, након 45 година сачувана, види се да су изводиоци грађевине водили рачуна о најситнијим детаљима које су пројектанти предвидели. Ваља напоменути да је и овде, као и код свих других зграда доцније, распоред пројектовао сам Савчић.

Зграда у Карађорђевој, бр. 59.

Овај посао диспонирања није инж. Савчић никада уступао другоме, бесумње стога што је осећао да је у томе раду сигуран.

Ту црту задржао је кроз свих пет деценија свога деловања, све до 1936. год., кад сам црта и пројектује диспозициони део пројекта за Ваљаоницу лима у Земуну.

Многи објекти ове врсте, које је Савчић израдио, данас више не постоје. Можемо само поменути велики магацин са гвозденим стубовима и конструкцијом код Савског моста, и већ поменути први његов посао, кућу пок. Луке Ђеловића.

Рат је уништио архиву „Инжењерско-архитектоне канцеларије“. Као непотпуну слику тога обилнога и значајнога рада на изградњи Београда, можемо само дати неколико снимака тих зграда које и данас постоје. Као пример, доносимо снимак куће, грађене за пок. Милутина Марковића, касационог судију, у Балканској улици бр. 14.

Кућа у Балканској, бр. 14.

Даље, из репродукованих фотографија, види се изглед кућа које је г. Савчић пројектовао и извео за пок. рђу Панић, у улици Цара Душана бр. 21. Најзад, ево зграде рађене за пок. Луку Ђеловића, у улици Краљевића Марка бр. 1.

Тада још није у Општини било грађевинског одбора, па није без интереса видети како су послови ове врсте закључивани у то време.

Кућа у Цара Душана, бр. 21.

Зграда Луке Ђеловића (Краљ, Марка, бр. 1.)

Без компликованих процедура, молби, комисија, оверавања код власти, разноврсних таксирања, прилагања разних уверења, катастарских планова — што се све данас у доба општег неповерења тражи — посао од преко 170.000 динара, што данас представља суму од најмање 3.000.000 дин., закључиван је простим писмом, јер се веровало речи и потпису човековом. Из факсимила који дајемо на овоме месту види се како је изгледао закључак једног тако великог посла.

26. Марта 1904. године —

Господину Михаилу Павловичу Штровау
у Мелити.

Обићи вам шифрују, да примљеном да
нам поднесем две шроге — главну шрогу са 10 сиванова —
својерезну шрогу из авије са 6 сиванова, на ваљем
шпацу — још Гурине и Иван Серове упису, а по
написанима, предрицку, којој сам ја шрогао,
а по којој имаће код нас ваљем и појим
шрогасема обверене, да суму, којој сам уметено
ушрогао, а која износи 170.000 да смо сада
десет хиљада динара сребра.

Ушрогу упису сам тако што је предрицку
предвиђено упису су дрвља Серове фонетне
(на писаним написанима) да шроге са нига
упису Гурине ушрогају и 4^{ти} шрогају.

Обезбједим се, да су шроге шрогаће
ваљем по шрогу и предрицку, и да нам са
својерезним шрогама и шрога обим шрогају.

Из ове прве, предратне грађевинарске делатности г. Савчића поменућемо неколико познатих и лепих објеката у Београду, чији су планови рађени у „Инжењерско-архитектоној канцеларији.“ Таква је трокатница на Теразијама број 7, грађена за покојнога Јоцу Јовановића-Шапчанина.

Палата Јоце Јовановића-Шапчанина (Теразије, бр. 7.)

Затим, госп. Савчић је израдио и план за познату зграду Класне Лутрије у Београду у улици Васе Чарапића број 20, чију је фасаду пројектовао бивши професор универзитета пок. Капетановић, ма да је г. Савчић обично поверавао израду фасада своме сараднику пок. инж. Данилу Владисављевићу.

Кућа у Чика Љубиној број 18

Зграда Класна Лутрија

Најзад и једносратна зграда у улици Чика Љубиној број 18, грађена за пок. Милана Павловића, пројектована је и зидана од госп. Савчића.

Последња зграда коју је г. Савчић пре рата изградио јесте данашња централа Прометне Банке, на углу Кнез Михајлове (26) и Кнегиње Љубице ул. (бр. 12) о којој ће бити говора доцније. Пројектована је 1911/12, а грађена 1913 год. Диспозициони део пројекта извршио је инж. Савчић, а архитектони инж. арх. Данило Владисављевић.

Овде само помињемо да је бесумње Савчићева идеја или интенција да се прозори у вестибилу Прометне Банке израде као алегоричне слике у боји које престављају Србију, а под њеним окриљем Трговину, Индустрију, Технику и Пољопривреду. Симболички те слике престављају и програм Савчићевог рада у Банци. Те слике (прозоре) репродукујемо у опису рада Прометне Банке. Окупаторске власти су избрисале мрско име „Србија“ и замениле га „Европом“, што се не би могло узети као потцењивање Савчићевих идеја и програма. Пре рата саградио је за себе двосратну кућу на „Варош капији“, сада Топличин Венац 14, а исто тако приземнице у Далматинској улици број 9 и 11.

Чини нам се да је у органској вези са грађевинском делатношћу Милоша Савчића чињеница да је он био наклоњен и изграђивању техничких објеката који су скопчани са извесним, готово непредвиђеним изненађењима, и да зато, нарочито, претпоставља грађевинске радове који

се више извршују под земљом, у стени, под водом, и пружају пројектанту више ризика, изискујући више смелости, но грађевине које се изводе на површини земље. Друга карактеристична линија Савчићевог рада јесте тежња да, поред изграђивања објеката, приступа и што обилнијој припреми за набавку јефтинијег грађевинског материјала за те грађевине. Тиме се даје објаснити што он стално има на уму стварање установа које ће лакше набављати дрвену грађу, шљунак, песак, стакло, лим, и тиме се ослободити набавака свих тих предмета са стране.

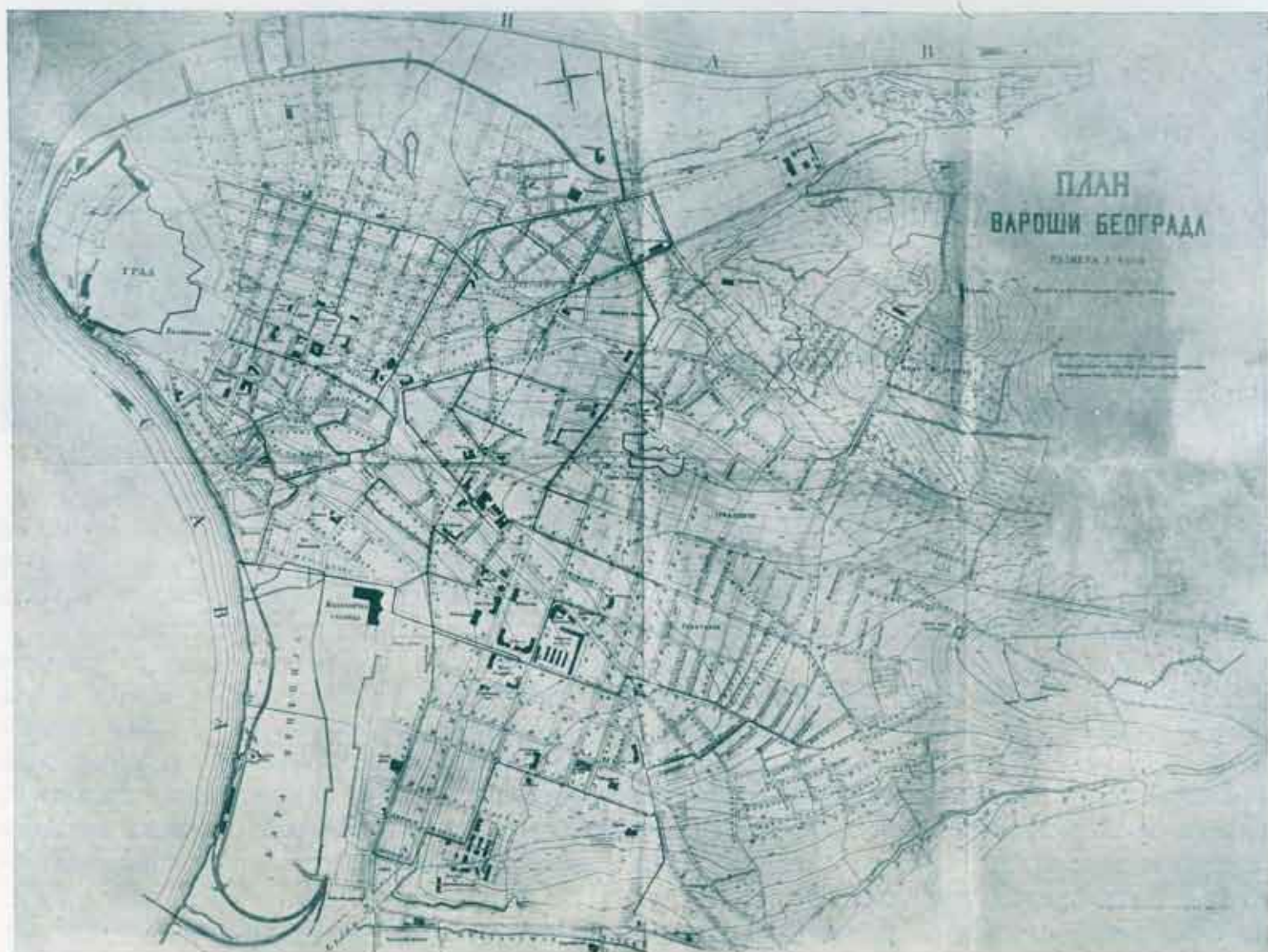
Видимо га, дакле, како још пре рата предузима обимнији посао око изградње београдског водовода и канализације. Узимање неколико деоница београдске канализације у центру вароши, само је последица, да тако кажемо, те његове симпатије за крупније инжењерске радове.

Према „плану вароши Београда“ из год. 1903, који је чудом сачуван после рата и пронађен у канализационом отсеку београдске општине, предвиђена је тада, 1903, канализациона мрежа за Београд са једним испустом у Саву ниже железничке станице, и са једним испустом у Дунав, где је тада управо била саграђена стругара Прометне Банке.

Карактеристика те канализационе мреже је велики тунел, за који данас већ ретко који Београђанин зна, а који води од Више Женске Школе у улици Краљице Наталије у правој линији до садашње ул. Кнеза Павла, према стругари Прометне Банке.

Канализациони радови оваквих размера, први у нашој земљи, сматрани су за веома тешке, тако да је опште уверење било да се такви послови не могу поверити домаћим предузимачима. Канализациона мрежа, везана за поменути тунел, веома је разграната, са многим раскршћима, кривинама, каскадама, степеништима и спојевима. У архиви града Београда, која је после рата случајно пронађена у Софији, налазе се „грађевинске књиге“ из којих се виде „скице и објашњења“ са „предмером и обрачуном“, које су радили општински инжењери год. 1910 и 1911, а које је 8-VII-1912 год. усвојио г. Савчић, као што се из наших прилога види.

То није била канализација која се састоји само од обичних бетонских цеви, већ једна

План београдске канализације из 1903.

компликована изградња многобројних објеката, међу којима је сваки објекат различан и по мери и по конструкцији.

Из грађевинске књиге види се још да су објекти израђени добро и солидно, што сведочи и чињеница да та канализација беспрекорно функционише већ пуних 40 година, не само у нормалним приликама, већ и за време елементарних непогода, па и данас, када је број зграда и становника на том простору постао седам до осам пута већи.

Све је то доказ исправности пројекта и солидне изградње, којима су се предузимачки послови г. Савчића увек одликовали.

Неке деонице канализације радила је по нашем сазнању фирма *Ледерер и Несењи*, а неке *Реле и Нефе* из Беча. Карактеристично је да су главни посао на терену за те стране фирме радили и надзиравали наши инжењери, Путник и др.

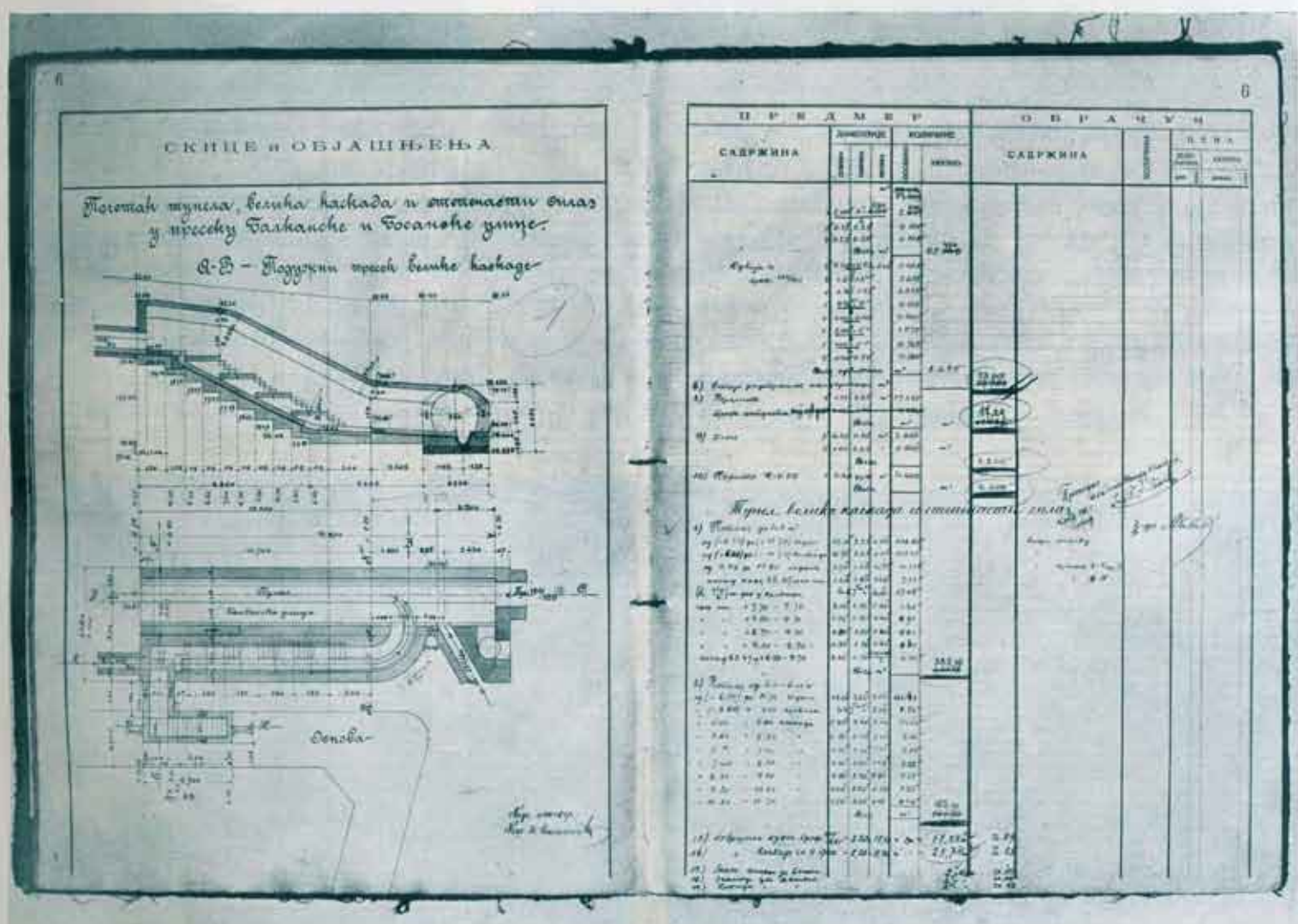
Инж. Милош Савчић преузео је самостално неколико деоница у центру вароши, па све до Калемегдана, а у друштву са поменутиим нашим стручњацима.

Немила појава, да трговачки део посла на грађевинским радовима преузимају, тобож као специјалисте, страна предузећа, а специјалне и одговорне техничке радове изводе наши инжењери, констатује се још и данас код грађења железница које изводе иностране фирме, а и код других инжењерских радова. Значи да у том за читавих четрдесет година нисмо ни ми ни наши одлучујући фактори ништа научили од инжењера Милоша Савчића и његових сарадника.

После рата, у проширеној отаџбини, има инж. Милош Савчић превише посла око обнове порушених, изгорелих, потопљених, упропашћених, опљачканих и дотрајалих грађевинских и индустријских објеката, које је он пре рата основао, извео и водио, да би се могао и даље посвећивати већим радовима у домени грађевинарства.

1921 год. гради палату Извозне Банке на Теразијама бр. 5, за коју је пројекат израдио у заједници са својим предратним сарадником арх. Данилом Владисављевићем. Иначе се његова делатност у грађевинарству испољава у рестаурисању властите предратне имовине.

Можда ће дуго набрајање свих изведених радова инж. Савчића и замарати читаоца. Али ова Споменица, која је дуг признања заслуга г. Савчића, истовремено ће бити и евока

„грађевинарства“ после више од тридесетогодишњег рада, а у својој шездесетој години, била је градња Скопског Официрског Дома.

Иако је ту грађевину већ изводио Техничко предузеће „Лабор“, чији су власници инж. Владета Савчић и инж. Александар Ацовић, ипак је инж. М. Савчић у више наврата прегледао грађевину, док се изводила.

Зграда у Добрињској бр. 10.

Палата Извозне Банке (Теразије бр. 5.)

Нека слика коју доносимо из времена док је Официрски Дом био у току изградње прикаже само у неколико смернице „Лабора“, који је преузео и наследио у свему „Инжењерско-архитектону канцеларију“ инжењера Савчића, и у истим канцеларијама наставио његов ранији рад у проширеној отаџбини.

Није можда случај да се нова фирма зове „Лабор“, тј. рад. Рад је био тридесетогодишњи принцип и мотив инж. М. Савчића и његове „Инжењерско-архитектоне канцеларије“.

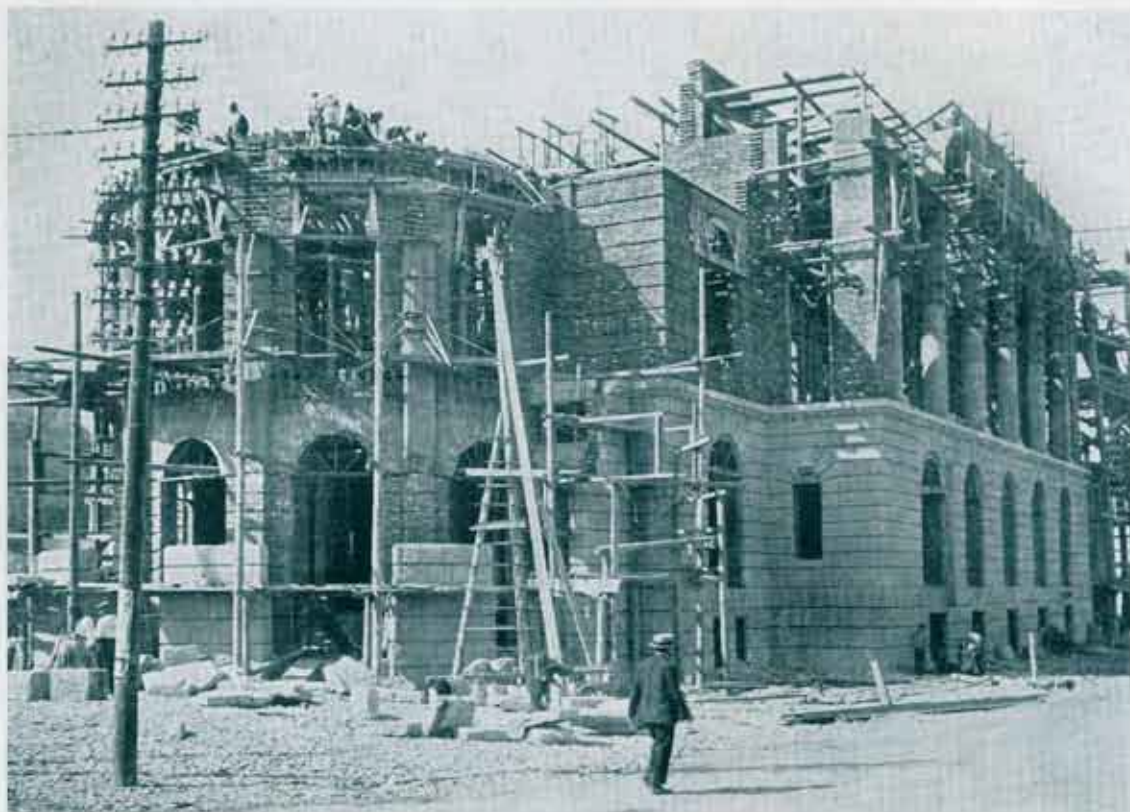
Топличин Венац 14.

Румунска ул. број 19.

Тај рад предузеће „Лабор“ наставља: подиже грађевине, палате, железнице, модерне коповозе, тунеле, мостове . . .

Техничко предузеће „Лабор“ 1938 год. постаје акционарско предузеће, и слика оснивачке седнице приказује нам г. инж. Милоша Савчића на почасном месту, између председника инж. г. Владете Савчића и потпретседника инж. г. Александра Ацовића.

Официрски Дом у Скопљу, за време грађења.

Да наведемо и две три анегдоте.

Познати београдски бравар, мајстор Милан Ж. Илић из Скадарлије, који је учио занат у Немачкој, наводи како је једнога дана дошао у канцеларију г. Савчића, да се распита шта ће

Инж. Милош Савчић на седници „Лабора“.

бити са његовим офертом за израду специјалних, уметничких браварских радова на једној палати коју је радио г. Савчић. Овај је међутим већ имао једну понуду из Беча. У разговору са Илићем кришом је погледао бечку понуду која је била у полуотвореној фијоци и упоредио цене са Илићевим офертом. Видећи да су Илићеве цене прихватљиве, рекао му је кратко: „Скуп си, али ради“. И тиме је посао био закључен. Мајстор Илић се пријатно сећа овога закључка из старих времена, где се са две речи свршавао посао, за које је данас потребно тако много претходних процедура, гаранција, „ситуација“, колаудација и сличних несносних формалности, да би се на крају послова појавили можда и адвокати. Доносимо слику гвоздене капије на згради у Добрињској ул. бр. 10, леп и уметнички рад Илићев, по нацртима г. Савчића.

Наводимо даље један случај из праксе г. Савчића, који је за грађевинску делатност у Београду можда важнији но што би се на први поглед чинило.

Приликом подизања трећег и четвртог спрата куће на Варош Капији (сада Топличин Венац 14), године 1921, употребио је г. Савчић први пут греде за међуспратне конструкције од армираног бетона система „Хербст“.

То су бетонски носачи у облику краћих или дужих плоснатих греда или „фостни“, које се доносе готове на грађевину и полажу на размацима од 33 цм усправно, а преко њих се бетонирају једнообразно и континуирано бетонски сводићи на оплати од лимених таблица.

То је била новина која је код неких инжењера изазвала бојазан да ова конструкција неће бити довољно сигурна. Тим поводом одржан је у Општини месни скуп инжењерског удружења.

Многи инжењери и статичари доказивали су како је већ из статичких разлога та конструкција неодржива.

На све те доказе инжењер Савчић изнео је само један кратак, карактеристичан аргумент: „Тај се систем са успехом употребљава у иностранству. Ја сам сâм видео његову примену на неколико грађевина; па пошто сам видео, ја ћу га употребљавати“.

И крај свих неверица, протеста и супротних доказивања, Савчић је продро и успео.

Ево једног цитата из брошурице инж. А. А. Армирана бетонска међуспратница система Хербст, која се појавила године 1926:

„Што се тиче наших прилика, „Хербст“ је први пут примењен године 1921 у Београду, на згради г. Милоша Савчића инжењера — Топличин Венац бр. 14. После тога, и поред свих вољних и невољних препрека, он све јаче заузима своје место тако, да је до сада по њему изведено са распоном до 8,0 m. и са корисним оптерећем до 1000 kg/m² преко 190000 m² само у Београду.“

Тражиња Хербстових носача сваки даном је све већа, у колико је новчана криза већа, која ће имати и ту добру страну, да нас вајзад дефинитивно васпита у духу оне још у детињству нам често понављане освештане речи, да је

„.... у шведише још и више“.

На крају брошуре набраја инж. А. А. четрнаест грађевинских предузећа која су најчешће вршила примену Хербстових носача, а међу њима налазимо и предузећа ранијих критичара овога система.

Најзад, још једна анегдота.

Израда вештачкога мермера била је пре рата у Србији слабо употребљавана, а у колико је била, радили су је странци. Савчић, увек расположен да наше домаће раднике научи новом корисном у практичном, поручује израду вештачког мермера за једну од својих грађевина код извесног талијанског мајстора, али му даје за радника једнога нашега зидара, који се по упутствима г. Савчића прави простим и потпуно неуким, да би видео како се вештачки мермер прави. А кад је видео и научио, Савчић већ за идущу своју грађевину поручује вештачки мермер код домаћих мајстора.

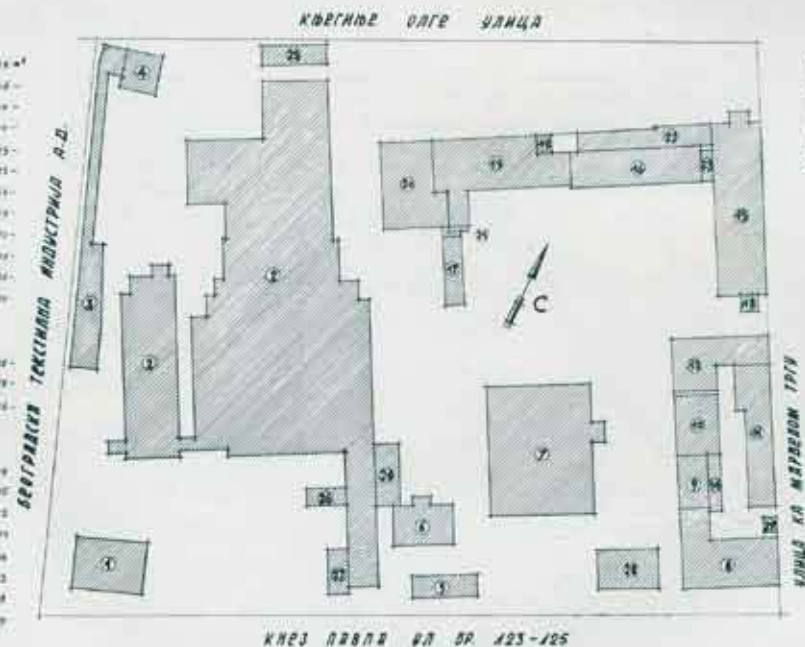
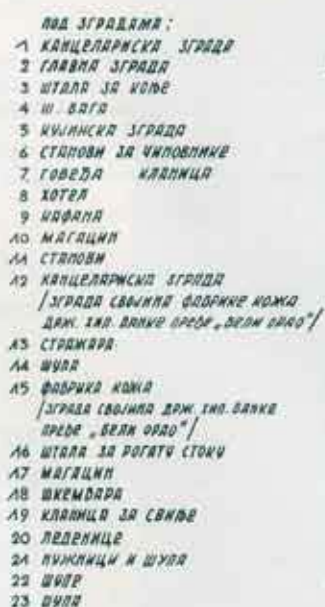
Нека нам се опрости ако је овде многи сарадник Инж. Милоша Савчића остао незабељен; али друкчије није могло ни бити. Од архива имамо само фрагменте, а многих се радова — та било их је много! — вероватно ни он сам не сећа више.

Лепи рад мајстора Илића.

Подизање београдске Кланице 1895—1898.

Аустро-Угарска је, намерно, често затварала границу за извоз наших живих свиња под изговором да су заражене или само изражавајући сумњу у то. Да би се наши трговци и одгајивачи стоке спасли од очигледне пропасти због таквих поступака, покренуто је питање о извозу закланих свиња, јер је извоз свежег меса уговором са Аустро-Угарском предвиђен, и она не би имала права да том извозу чини ма какве сметње. Заклане свиње и прерађено месо могло се, сем тога, извозити и у друге државе: Швајцарску, Белгију, Немачку итд. без опасности да се месо поквари.

24	ШУЛА	1826 м²
25	ШУЛА ЗА ГВОЗДЕ	6796 -
26	ШУЛА ЗА СТОКУ	2600 -
27	ПОВИШЕН У ВАШТИ	1540 -
28	ГАРАЖЕ	1950 м²
29	ШУЛА	1050 -
	СВЕГА ПОД СТРАЖАМА	34444 м²

ВОЗРАШНИЈА ЗАМЊИШТА	24807,92
ПОД ЗАГРЊАМЈА	2444,44
СПОСОБНО - ЗАМЊИШТА	43692,96 м ²

СОБСТВЕННИК

У БРОГРЗДУ АБ. ЧУНА А936-г.
МІСЦЕНО:

Prof. A. Marshall
Ph. specimens

Кад је образовано „Српско акционарско друштво за клање и прераду стоке“, питање подизања једне модерне кланице у Београду дошло је у први ред. На жалост, у то доба није било код нас никога који би могао саставити бар програм о величини и капацитету једне такве кланице. Одмах се помислило да би један пројекат кланице и њену изградњу могао евентуално извршити само Милош Савчић. Он је, међутим, осетио да је пројекат крупан и да га крајњи резултат може истина подићи, али исто тако и упропастити. После извеснога оклевања, он је, гоњен својом вољом, прихватио предлог да предузме тај посао.

*A. Gasseau & Cie, S. A. Belgrade.
Fabrique de salami et salaisons*

Имање Кланичног друштва а. д. са зградама нове Кланице, фотографисано из ваздуха.

1895 Друштво га шаље у иностранство, у Аустрију и Немачку, да питање подизања кланице у Београду свестрано проучи. 1896 он даје потпуни пројекат модерне кланице са предрачуном, а 1897, као предузимач, гради је, према том властитом пројекту, а под уобичајеним надзором нарочитог одбора.

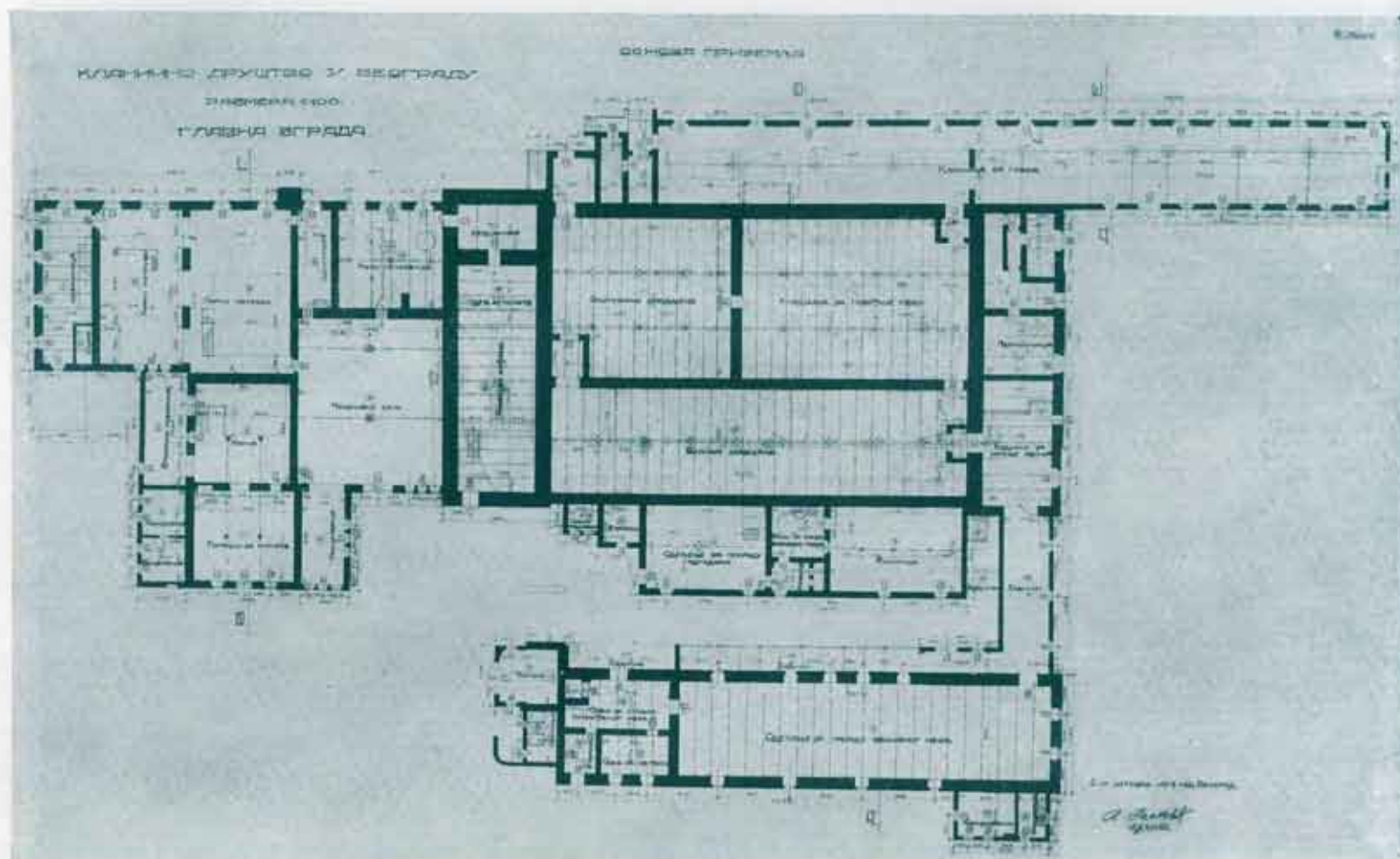
Посао, као увек, није ишао без сметњи. Као што се из извештаја управног одбора „Српског акционарског друштва за клање и прераду стоке“ за 1896 годину види, Тома Селесковић је захтевао да се, и после Савчића, пошљу у Европу два-три стручњака, ради студије кланичних установа. Кад је тај предлог одбачен, а посао поверен Савчићу, Селесковић је напао управу преко „Дневнога Листа“.

Савчић је приступио послу, без обзира на то, са пуно воље и преданости. При изради пројекта изабрао је распоред који је био нека средина између система рада по павиљонима и манипулације концентрисане у једној згради. Кланица за говеда нашла се на главну зграду, а транспорт меса у хладњаче иде директно из кланице. Код одељења за клање свиња предвиђено је да се ове кољу у посебном павиљону, док је одељење за прераду свињског меса спојено са великом хладњачом.

Зграда за канцеларије могла би и данас послужити као пример и за много већа индустријска предузећа но што је београдска кланица.

Планови које доносимо у репродукцијама нису оригинални, јер су ови за време рата, заједно са осталом архивом кланичног друштва, пропали. Након рата сачињени су нови планови зграда кланице.

За више од 40 година — колико постоји кланица пројектована и изведена од г. Савчића — знатио је напредовала хигијенска и хемијска техника, као и техника хлађења и изолирања, тако да би се поједине просторије данас можда нешто другачије градиле; но тада је уређење кланице била последња реч техничке науке.

Накнадно снимљена основа главне зграде.

Кланица кланичног друштва и данас ради. Једна зграда је издана под кирију за клање стоке за потребе војске; а одељење за хлађење фабрикује лед још и данас.

Зграда за канцеларије.

Зграде кланичког друштва данас: лево кланица за војску; у средини главна зграда.

Треба додати да је, осим кланичних зграда, пројектовано и све остало што је за модерно развијање рада и саобраћаја у кланичном кругу потребно.

Савчићев предрачун од 1,148.000 динара за подизање кланице предвиђа велику зграду са свима машинама, зграде за берзу, пошту, телеграф, канцеларије, радничке станове, пушницу, оборе и шупе, канализацију, водовод, калдрмисање, хладњачу, рампе, сапунџинице, и све остало.

Може се рећи да је Савчићев успех у овоме послу био потпун, као што се види из извештаја Управног одбора „Кланичког друштва“ (Види стр. 28—29).

Исто то доказује и говор претседника Удружења српских инжењера, Т. Селесковића, на закуси, кад је изградња кланице била довршена, и кад је Удружење српских инжењера учинило званичну посету, ради прегледа грађевина и инсталација.

Том приликом Селесковић је наздравио инжењеру Савчићу и умолио га да му опрости што је раније био против тога да се изградња кланице повери њему. Сумњао је, вели, да ће Савчић, као млад човек, моћи да изведе такве радове. Мило му је што се преварио, и што може констатовати да је све израђено најбоље и како треба. Стога моли да се све што је било заборави.

Успех са изградњом Кланице учинио је да репутација Милоша Савчића знатно скочи; да се стекне и утврди поверење у његов рад, и да се једном разбије неверица у успех и способности наших снага.

Изградњом Кланице могло је Српско Кланично Друштво у борби за привредну самосталност Србије убрзо постићи свој циљ.

Могло је отпочети царински рат из којег је мала Србија изашла као победница над великом Аустро-Угарском Монархијом. Фотографија коју доносимо (1906. год.) можда више говори но што се запажа на први поглед.

Кобасице, дуже од метра и дебље од мишице, уздигнуте и стиснуте песнице и ножеви, у једном колу сложени грађани, месари, сељаци, гардисте, радници и жене, а у позадини специјални вагони „Српских државних железница“ за транспорт меса (у леду) показују да се сад у Србији слободније дисало и ведрije гледало у будућност, јер је привредна независност извојевана.

Царински рат (1906. г.)

ИЗВЕШТАЈ
УПРАВНОГ ОДБОРА
СРПСКОГ АКЦИОНАРСКОГ ДРУШТВА ЗА КЛАЊЕ И ПРЕРАДУ СТОКЕ
О РАДУ У 1898. ГОДИНИ
ПОДНЕСКИ
ТРЕЋЕМ РЕДОВНОМ ГОДИШЊЕМ ЗБОРУ АКЦИОНАРА
на дан 20. марта 1899. године

Господо акционари,

Са данашњим даном Наше Друштво завршује свој привремени рад. Велике тешкоће, које је Управа имала да савлада: радећи привремено у Нишу и Београду; подижући потребне зграде; набављајући веома компликоване машинерије и све остало, успешно је приведено крају, и у име Бога сутра ћемо освештати подигнуте грађевине, свечано отворити велику модерну акционарску кланицу и отпочети стални рад.

Као што смо вам на прошлогодњем збору саопштили ми смо настали да држава сагради железнички крак до друштвеног имања, и веже наше предузеће са главном железничком пругом.

И у овом погледу постигнут је успех, и саграђена је кланична пруга. На тај начин наше је предузеће скончано најсавршенијим саобраћајним средством — гвозденим путем; и тиме је осигуран извоз из друштвених салаша и кланице живој стоци, свежег и прерађеног меса у свако доба.

Управа је од своје стране и морално и материјално помогла грађење овога крака, који ће у врло блиској будућности бити од годеме користи по извозну земаљску трговину. Ми смо из нашег резервног фонда узели 500 комада обвезница кланичног железничког крака за суму од 45.000 дина у злату.

Нама је мило, Господо акционари, што вам можемо саопштити, да је наше предузеће осигурано у будућности; да ће оно велике користи допринети земаљској привреди и трговини у гајењу и трговању са стоком. Успех је осигуран.

Господо акционери,

Као што смо напред поменули саграђена је велика модерна кланица и подигнуте су све остале потребне зграде, осим II реда обора и сточног трга, што ће се ове године довршити и према потреби правилно удесити.

Мило нам је, што вам можемо саопштити да су све грађевине врло солидно израђене. Све је грађевине пројектовао и израдио наш вредни грађанин г. Милош Савчић, инжењер, доказан својим солидним радом, да се и у Србији може изградити тежи технички посао без суделовања странаца. Јер, господо, многи су и наши и страни стручњаци посетили наше предузеће, посетили подигнуте грађевине, и од свију смо чули лепо мишљење, да је распоред за рад веома добро наведен и да су грађевине врло солидно израђене.

II.

Ито тако можемо вам поднети повољан извештај и о изради и монтажи свију потребних машина. Све машине одговарају нашој потреби: а по оцини наше стручне комисије, и парна машина, и компресори за лађење и прављење леда, јачи су по што је уговором утврђено. Воде, која нам је непрестано потребна добијамо око 3.500.000 литара за 24. сата, и на тај начин у могућности смо да и Кланицу и све оборе држимо у свако доба у чистом стању, јер доста воде у вези са великим каналима, увек ћемо одржавати највећу чистоћу у свима просторијама. Овако уређена и чиста кланица и обори служиће нам и у земљи и на страни, као једна установа првог реда.

III.

И ако је данас по трговачким уговорима царина на увоз прерађеног меса у уговорне државе висока, ипак је Друштво подигло модерну саламуру за сољење сланине, и прераду меса. Ми ћемо покушати прерађивање меса, и ако је висока царина, и надамо се да ћемо са добрим прерађевинама задобити стране пијаци и купце, и осигурати добро прође наше сланине и прерађеног меса.

IV.

Да би Друштво имало што више посла, и да би и нашој престоници учинили услуге, да што пре дође до модерних кланица, ми смо према вашем одобрењу на порошлагодишњем збору, закључили са Општином Београдском уговор, да 50 година кољемо сву стоку, коју троши варош Београд, и то свиње у заједничкој кланици, а крупну и ситну стоку у засебној кланици. Пошто је ова заједница веома корисна и по Општини и по наше Друштво и по трговце, да могу и за Београд један део стоке продати на сталној пијаци, то ће овај уговор и по Општини Београдску и по трговце и за Друштво дати врло повољне резултате.

Палата Прометне Банке (Кнез Михајлова 26.)

Истим путем даље.

Милош Савчић и Прометна Банка.

Привредна делатност инж. г. Милоша Савчића на бази ангажовања домаћег капитала и тежње да се Србија привредно оснажи и ослободи зависности од иностранства у тесној је вези са животом и радом Прометне Банке у Београду.

У циљу да прима на приплод и најмање уштеђевине, и на тај начин уложеним капиталом олакша промет у новицу и у ефектима, а нарочито да ради на ојачању трговине, заната и уопште привредног кредита у Краљевини Србији, неколико привредника и лица других професија основали су *Београдску Прометну Банку*, чија су правила одобрена и потврђена 2. октобра 1895.

Основна главница, предвиђена правилима, износила је дин. 400.000, а састојала се из 4.000 удеоница по дин. 100, које су се уплаћивале на удеоничке књиге за 100 недеља, недељним улозима од дин. 1.— по свакој акцији, према одредбама чл. 11 и 14 зак. о акц. друштвима. Прво коло удеоница од дин. 100.000 уплаћено је 1896.; друго 1897; треће и четврто 1898. Године 1903. повећана је главница на дин. 500.000.

Први Управни одбор сачињавало је неколико виђенијих београдских грађана, међу којима су били: претседник Управног одбора, *Свећозар Николић*; чланови управног одбора: *Срећен Благојевић*, *М. Св. Јевтић*, *Благоје Ристић*, *Јов. Бешић*; претседник Надзорног одбора: *Живко П. Јовановић*; чланови надзорног одбора: *Срећен Новаковић*, *Димирије Т. Пејровић*, *Јован Појовић*.

Почетак рада Прометне Банке није био лак ни без трзавица. Међу удеоничарима ускоро се појавило незадовољство са радом прве Управе. Резултат тога био је покрет да се банчини послови повере другим лицима. Године 1899. збор акционара бира нову Управу у коју улази и инж. г. *Милош Савчић*, најпре као члан Надзорног одбора, затим Управног, и најзад, 1903., као потпретседник.

То је време када Прометна Банка показује сасвим нов полет и напредак. Савчић проширује банчин рад и на индустријске послове. Он даје идеју да се набави и узме у експлоа-

тацију шума; да се подигне модерна стругара у Београду и тиме задовоље најпрече потребе наше дрварске индустрије. Те идеје он, с почетка уз отпор осталих чланова, и остварује.

Банчин капитал је 1905. год. повишен на милион динара, који је уплаћен у 5 кола за пет година, све до 1910., а установа добија име *Прометна Банка*.

Поред повећања основног капитала, повећани су и улози и текући рачуни, исто тако и резервни фондови, те већ у то доба банка заузима видно место у привреди предратне Краљевине Србије. И блаженопочивши Краљ Петар Ослободилац, дајући доказа свога великога поверења овој напредној установи, уписује у другом колу леп број акција.

Интензивним и смишљеним радом тадашњег потпретседника Милоша Савчића напредују сви послови, а пред Балкански рат, опет по његовој идеји, банка набавља пловне објекте, багере и шлепове. Испочетка само финансирањем, ствара бродарство са пескарским одељењем, са којима отпочиње интензиван рад на вађењу и продаји песка и шљунка, који се до тада набављао примитивним начином.

Исто тако, банка узима у експлоатацију шуме на планини Тари; а пошто су банчине просторије у Ускочној ул. бр. 4 биле већ недовољне за један замашнији рад, банка купује земљиште у Кнез Михајловој ул. бр. 26, где год. 1913. подиже модерну палату, у коју се пред сам рат 1914. смештају банчине канцеларије, заједно са канцеларијама осиг. друштва „Србије“.

Готово у исто време, 1913, банка купује имање звано „Краљева пивара“, у површини од 16.000 кв. мет.

Поред ових послова, банка у то време оснива и финансира грађевински одељак, и ствара, као засебно акционарско друштво 1909, *фабрику стакла за прозоре у Костољцу*.

Овај полет и нагли напредак банке био је заустављен ратом од 1914—1918., када је она потпуно обуставила рад, а све вредности пренела у Ниш. Тамо их је предала на чување Народној Банци, а ова их је 1915. пренела у Француску.

Потребно је напоменути да за време рата банка није улазила ни у какве послове; али је ипак зато, иако је постојао мораториј, исплаћивала, било преко Црвеног крста у Швајцарској, било директно, суме са уложних књижица и текућих рачуна, и то у износу од преко два милиона предратних динара.

Рат је упропастио огромне количине обле грађе, а инсталације и инвентар на Тари били су опљачкани и однети. Пожар је уништио банчину парну стругару у Београду. Пловни

Првобитне просторије Прометне Банке (Ускочка, 6.)

парк, два брода и 11 шлетни, багер и елеватор, потопила је непријатељска артилерија са мониторâ. Фабрику стакла у Костољцу, у којој је банка била акционар и финансијер, и која је заслугом г. Савчића добила велики значај у привреди предратне Србије, непријатељ је порушио, да јој ни темељи нису остали. Нова банчина зграда је у пет махова била тучена пројектилама непријатељске артилерије и знатно оштећена. Када је рат био завршен, банчина имовина и предузећа била су скоро сва уништена.

По повратку у земљу, бира се нови претседник, после смрти Николе Спасића, који је 1916. умро на Крфу, — и за претседника банке долази дотадашњи потпретседник инж. г. *Милош Савчић*. Он прима

управу банке у најтежим временима, када је требало све понова стварати из основе. И тада настаје најзначајнији период рада Прометне Банке. Доласком г. Савчића на чело банке, осећа се нов и нагли полет у свима њеним пословима. У сарадњи са директором банке и чланом управе, пок. Михаилом Драгићевићем, и пок. Миливојем Павловићем, чланом Управног одбора, госп. Савчић улаже максималне напоре, да на затеченим рушевинама понова подигне све што је упропаштено, како би са својим предузећима помогао обнову своје земље и оспособио је за даљи привредни живот. У овим настојањима г. Савчић постиже потпуни успех. Већ у првој години поратнога деловања, рад у банци и њеним предузећима тече нормално, а сви се послови нагло развијају.

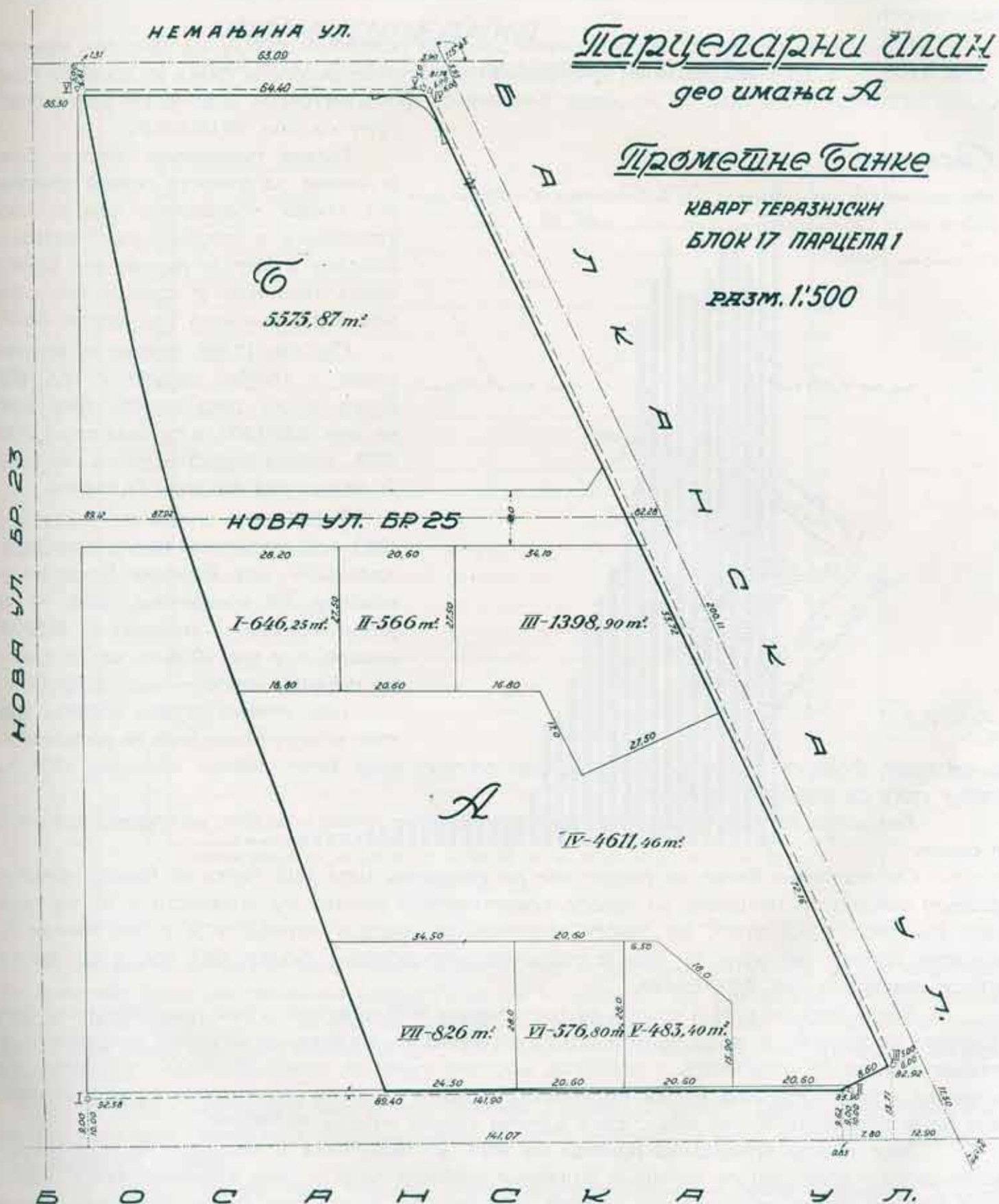
Петином свога капитала банка уписује 7% инв. зајам, да би помогла обнову саобраћаја. Са Извозном Банком оснива у Скопљу *Извозну и Прометну банку*, чиме се дала могућност и Јужној Србији да обнови своју привреду.

Парцеларни план
део имања А

Прометѝне Банке

КВАРТ ТЕРАЗНІСКИ
БЛОК 17 ПАРЦЕЛА 1

РАЗМ. 1:500

Кретање банчиних послова после рата може се видети из следећих података.

Као што је напред поменуто, *банчина главница*, ушлаћена год. 1899. износила је динара 400.000.— Год. 1903. она је повишена на дин. 500.000.— До год. 1910. ушлаћена је повећана главница од дин. 1.000.000.

Главница је, доплатом од 150 динара по акцији, повећана 1920. године на 2.500.000; а 1921 год. уписивањем нових 100.000 акција à 250 дин. на 5.000.000. Године 1924, повишавањем номинале од 250 на 500 динара (без доплаћивања, преносом из резервног фонда) помета је на дин. 10.000.000.

Дотацијом из фондова и валоризацијом банчиних вредности капитал је 1928. год. повећан на дин. 20.000.000, подељен у 40.000 комада акција по 500 динара номинале, колико и данас износи.

Што се тиче *резервних фондова*, прва дотација резервном фонду од 1896. год. износила је дин. 4.276.—, а до 1919., редовним и ванредним дотацијама, резервни фонд је достигао износ од дин. 1.222.691.— Од тада па до данас банчини су фондови расли, и актуелно претстављају суму од дин. 29.110.120.54.

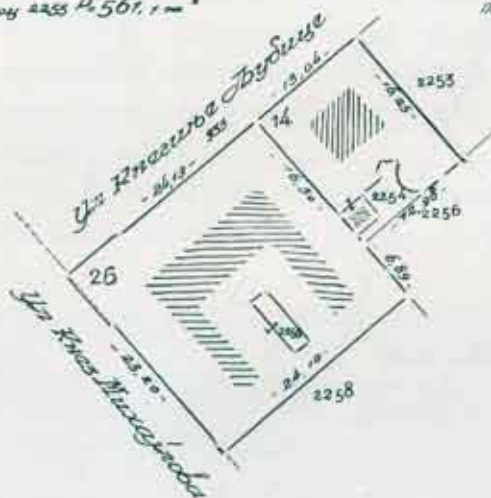
Скица

парцела бр. 2254 и 2255 у Н.О. Београд 1.— Земаљи. 930

Власник: Прометна Банка — Д.О.

Размера 1:500

Парц. 2255 Р. 561,1 м²

Парц. 2254 Р. 211,9 м²

Наглим развијањем послова банка је успела да учврсти велико поверење код својих комитената, који су своје уштеђевине и готовине радо улагали на *штедњу и штекуће рачуне* код банке, и поред тога што је каматна стопа била код ове мања него код других банака.

Од дин. 17.866, колико су износили улози и текући рачуни у год. 1896., банка је до рата попела овај износ на дин. 3.982.800, а од тада па до краја 1938., наглим порастом улога, ова *цифра је подигнута* на дин. 76.293.184.

Поред ових средстава, банка се од 1922. год. користила према потребама и *кредитом код Народне Банке* по ресконту. Тај кредит год. 1931. — кад је био највећи — износио је 21.529.912 динара, а у год. 1938. — кад је смањен на најмањи износ — дин. 2.519.600.

Ако узмемо укупна новчана средства која су банци била на расположењу

(тј. главницу, фондове, улоге на штедњу, тек. рачуне) онда ћемо добити на крају 1938 год. укупну суму од дин. 127.922.905.10.

Кредитни послови банчини (есконт, зајмови на залоге и по *штек. рачунима*) кретали су се овако.

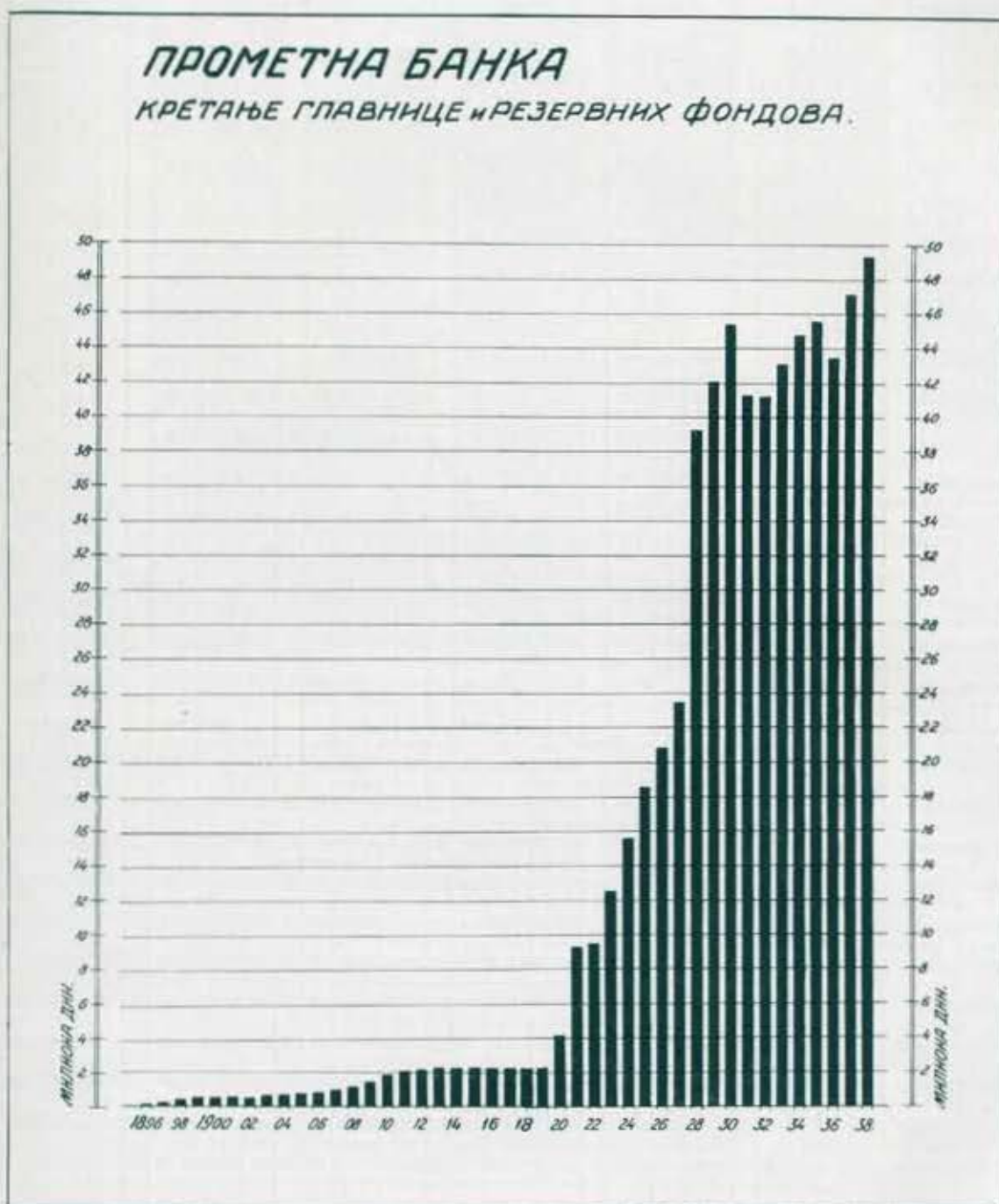
Од оснивања банке, па готово све до светскога рата 1914, банка се бавила поглавито давањем зајмова по меницама, на залог покретности и хартија од вредности и по тек. рачунима (од 1906. год.), затим на залог чиновничких плата и пензија, те је у ове послове био пласиран готово сав капитал који је стајао на расположењу. Крајем 1913. год. у ове послове је било пласирано дин. 2.975.664.83.

Али доласком г. М. Савчића за председника 1919, који, као и пре рата, руководи свима банчиним пословима, а услед њиховог наглог развијања, *зајмови по штекућим рачунима и меницама* знатно се повећавају, и 1927. год. достижу суму од преко 58.000.000.— Међутим, због оснивања нових предузећа, и због економских прилика у земљи, ови послови су рестрингирани, тако да је концем 1938. год. износ свих зајмова сведен на дин. 22.860.996.

Због тешких привредних прилика од 1929. до 1933., када је финансијска криза владала целим светом, доношени су закони о одлагању плаћања, чиме је јако повећано опште неповерење према банкама, те кредитних послова није више ни могло бити, пошто, због јаког економског поремећаја, дужници нису више ни хтели ни могли да одговарају својим обавезама.

Подвлачимо да у то доба опште привредне кризе Прометна Банка није ни помишљала да се користи ма и једном законском олакшицом у погледу плаћања својих обавеза, нити је икад западала у валове финансијске кризе, која је утопила велики број кредитних установа и предузећа.

Испливала је лако и дочекала боље дане благодарећи једино томе што је — по интенцијама и директивама свога председника — благовремено створила посебне резерве, које је пласирала у сигурне инвестиције и државне хартије од вредности, те је могла да се бори до краја. То је спасло банку да не пође истим путем којима су одлазиле друге, па и веће банке.

Дешава се у многим привредним и кредитним установама да се од стране акционара чине примедбе приликом стварања резерви и да се то квалификује као просто „сечење купона“, и рад за лични интерес. Али да Милош Савчић није радио како је мало пре поменуто, једно овако велико предузеће обуставило би рад, као што су учиниле и толике друге финансијске установе у нас.

Међутим, рационалним поступцима Милоша Савчића, Прометна Банка и данас још ужива поверење најширих привредних кругова, дајући држави огромне користи, а својим акционарима леп и пристојан приход.

На даљим странама биће рад појединих предузећа Прометне Банке опширније и посебно изложен. На овоме месту, међутим, желимо поменути једну велику личну заслугу г. Милоша Савчића за Прометну Банку. Када је 1928. год. „Српско акционарско друштво за израду ма-

КРЕТАЊЕ ВАЖНИЈИХ ПОСЛОВА ПРОМЕТНЕ

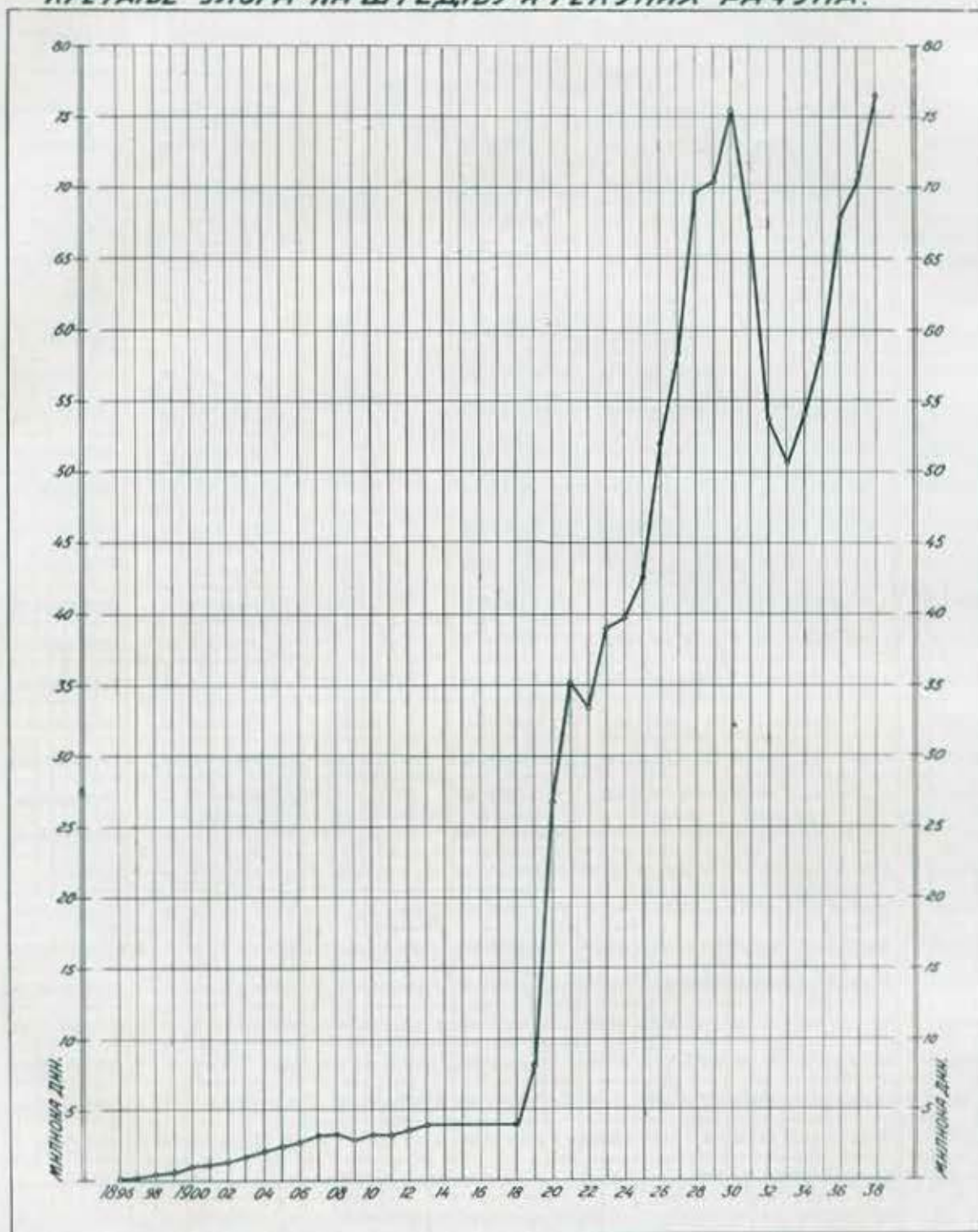
НА ДАН 31/ХИ. ГОДИНЕ:	ГОТОВИНА	ДРЖАВНИ БОНОВИ	ЕСКОНТ	ЗАЈМОВИ НА ЗАЛОГЕ	ТЕКУЋИ РАЧУНИ	БАНЧИНА ПРЕДУЗЕЋА	ХАРТ.ОД ВРЕДН. И ВРЕД. РЕЗ. ФОНДОВА	НЕПОКРЕТНОСТИ
1896	8320 95		6970 -	110969 -				
1897	9568 65		72462 -	367630 35				
1898	105029 15		215530 05	592086 25				
1899	74780 40		352715 55	584151 -				
1900	33077 40		529395 90	985174 55				
1901	26576 05		542954 50	1,005623 35				
1902	43298 78		548332 70	1,190987 75				
1903	28331 -		568555 40	1,257677 05		431239 90		
1904	71078 05		866981 20	1,233235 25		519476 75		
1905	52322 27		759422 05	1,228023 32	98015	793247 28		
1906	19044 91		698002 83	1,131827 82	479110 95	1,016608 35		
1907	44128 25		817338 05	1,079981 10	683779 60	1,373546 74		
1908	70525 70		734624 60	945652 16	895162 60	1,776517 34	136236 50	59585 10
1909	51419 34		642941 35	769136 04	979105 60	1,711390 34	143979 50	64656 90
1910	223747 95		728791 40	553460 54	1,205713 86	1,754472 90	434383 90	25871 50
1911	227892 13		733575 85	364921 37	1,619406 28	1,671448 17	750126 43	32968 75
1912	107510 02		656019 15	271899 88	1,744847 24	1,795586 24	773338 27	636259 11
1913	263084 21		702429 75	222080 26	2,051154 86	2,081420 98	934943 24	637005 26
1914-1918	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —
1919	277357 81		1,283043 55	286346 54	4,642022 37	3,010013 23	1,053273 49	701374 -
1920	3,427499 89		2,807699 55	205107 92	7,665673 29	5,961023 61	3,727226 19	780665 99
1921	3,685536 88		3,728991 75	219228 06	16,116820 77	12,672754 42	7,923111 07	780665 99
1922	3,215172 26		6,518694 -	460600 35	26,496330 07	12,554248 25	8,071040 36	785861 29
1923	3,060152 99		8,864721 40	629660 30	19,264298 93	15,265958 12	12,023946 50	1,800419 04
1924	4,048830 64		11,625686 42	217528	20,800755 22	14,859573 13	12,738897 30	1,800419 04
1925	3,018631 66		14,148979 -	943480	25,092355 97	15,743078 27	12,367233 50	1,800419 04
1926	4,386433 94		23,171195 22	1007330	27,796724 10	8,634564 73	11,977048 63	1,800419 04
1927	2,262024 83		22751813 -	849860	34,779123 68	20,935854 51	18,886982 88	7,019909 04
1928	3,494542 82		15,417199 -	862540	33,122754 23	35,040854 47	23,033102	7,019909 04
1929	2,697253 71	11,442767 88	11,590179 -	457700	16,005210 65	44,855001 34	27,795533	7,082609 04
1930	2,716125 19	21,431063 58	10,285090 90	512805	20,060606 25	39,499275 93	32,839992	9,837609 04
1931	1,975533 48	18,430180 34	15,331808 50	327205	12,894020 02	44,506688 47	31,738427 50	9,774909 04
1932	1,202931 74	4,176251 37	11,497798 -	332605	15,037085 71	40,531138 29	29,543915	9,792899 04
1933	1,534775 65	1,267205 35	9,679154 50	233812	17,012779 53	30,878192 25	29,956944 37	10,690317 91
1934	2,386057 07	3,975379 20	9,465419 60	37976 50	12,490882 38	31,604091 69	32,409377 40	9,380335 04
1935	2,048963 74	3,552360 -	7,796524 -	74234	17,423200 83	30,095975 18	35,988404 82	9,934691 73
1936	2,415462 38	4,314436 27	7,153447 41	85842 50	26,558886 80	32,950922 48	36,980467 13	9,934691 73
1937	3,320602 03	3,552360 -	5,748808 40	106223	21,439023 20	37,026445 81	39,382505 15	9,749691 73
1938	2,427605 61	3,552360 -	6,788844 -	118739	15,953413 64	51,794857 65	39,971607 44	9,331791 73

БАНКЕ А.Д. ОД ОСНИВАЊА ДО КРАЈА 1938. ГОД.

НА ДАН 31/XII. ГОДИНЕ:	УПЛАЋЕНА ГЛАВНИЦА	РЕЗЕРВНИ ФОНДОВИ	УЛОЗИ НА ШТЕДЊУ	ТЕКУЋИ РАЧУНИ	РЕЕСКОНТ	БРУТО ДОБИТ	ЧИСТА ДОБИТ	ДИВИДЕНДА ПО АКЦИЈИ
1896	102910	427625	1786640			16,603 05	3,066 50	УНЕТО У ФОНД
1897	173761	12,760 65	19300120	26,800		44,364 20	16,794	12%
1898	391114	32,687 90	52,830 875			107,970 60	41,520 45	12%
1899	400000	58,188 25	68,740 80	20,729 65		127,176 05	40,000	10%
1900	400000	68,416 60	1,043,454 05	12,370 45		141,782 4 25	40,000	10%
1901	400000	70,519 85	1,043,590 85	46,225 10		162,809 45	40,000	10%
1902	400000	68000	1,051,293 05	25,346 1 45		174,934 05	40,096 05	10%
1903	500000	97,292 30	1,263,298 70	43,636 1 80		188,889 05	50,000	10%
1904	500000	132,289 70	1,691,278 55	36,724 4 55		220,294	51,450	10%
1905	500000	167,768 55	1,955,060 15	47,888 2 65		258,755 58	51,369 78	10%
1906	600000	221,729 82	2,302,958 10	39,749 4 95		290,478 02	57,973 04	10%
1907	700000	285,239 05	2,146,728 70	1,035,779 25		320,691 81	67,957	10%
1908	800000	373,802 78	1,544,168 57	1,730,613 15		380,863 41	79,248 94	10%
1909	900000	498,122 74	2,117,656 54	74,840 4 35		374,436 81	88,438 56	10%
1910	1,000000	811,108 81	2,233,942 26	98,460 7 78		494,421 45	119,841 43	12%
1911	1,000000	1,030,038 33	2,175,346 78	1,035,528 03		551,629 59	122,883 58	12%
1912	1,000000	1,145,860 79	2,178,454 25	1,381,270 10		455,527 93	227,652 13	12%
1913	1,000000	1,222,691 34	2,866,753 80	1,116,047 41		408,431 34	153,786 20	12%
1914-1918	—	—	—	—	—	—	—	—
1919	1,000000	1,223,491 84	4,786,352 92	3,313,640 45		365,452 27	—	—
1920	2,500000	1,600,233 04	12,638,503 80	14,379,332 81		1,362,403 56	507,004 47	12%
1921	5,000000	4,362,961 99	16,371,299 71	18,761,976 59		2,611,437 81	805,336 62	20%
1922	5,000000	4,428,491 19	12,758,477 67	20,630,252 03	12,319,750	4,753,734 19	1,600,000	24%
1923	5,000000	7,539,177 69	13,344,868 91	25,692,928 15	6,841,000	7,755,239 50	3,933,333 35	20%
1924	10,000000	5,659,053 65	15,21,276 3 24	24,509,795 98	7,266,352	8,926,974 21	4,086,000 37	20%
1925	10,000000	8,626,723 20	17,343,730 63	25,186,715 —	7,810,000	9,204,476 81	4,374,686 60	20%
1926	10,000000	10,816,603 43	18,595,396 51	33,386,854 55	2,570,000	10,356,022 12	3,610,424 65	20%
1927	10,000000	16,186,571 92	18,877,706 51	39,400,059 04	10,376,000	11,002,247 42	3,763,035 95	20%
1928	20,000000	15,941,619 18	21,075,364 80	48,589,934 64	11,106,000	11,659,514 94	3,766,515 82	12%
1929	20,000000	17,439,310 33	22,844,274 43	47,455,239 35	11,611,800	14,027,181 94	3,242,143 35	10%
1930	20,000000	19,287,847 44	26,905,419 99	48,482,396 66	10,230,596 70	14,568,115 46	3,196,604 34	10%
1931	20,000000	21,090,051 10	24,258,995 50	42,849,005 29	21,529,912	13,338,490 13	3,163,056 14	10%
1932	20,000000	21,273,763 64	22,445,488 34	31,229,040 —	15,732,398	11,552,042 85	1,259,371 01	4%
1933	20,000000	22,496,526 88	16,056,255 77	34,531,037 80	9,877,967	—	—	—
1934	20,000000	24,841,267 78	11,096,922 11	42,914,775 —	6,052,203	—	—	—
1935	20,000000	25,618,823 55	15,818,496 06	42,699,861 —	5,790,390	—	—	—
1936	20,000000	23,480,259 74	16,856,237 61	50,835,990 —	9,513,953	6,894,385 85	1,250,688 39	4%
1937	20,000000	27,129,766 65	16,839,131 31	53,654,166 05	3,583,300	8,110,990 19	1,736,352 56	5%
1938	20,000000	29,110,120 54	14,365,195 61	61,927,988 95	2,519,600	8,242,065 83	2,094,145 80	6%

шина и вагона у Крушевцу" („Афеб“), које је је банка финансирала, запало у тешкоће, госп. Савчић, својим брзим и видовитим одлукама, да спасе банчин уложени капитал и да земљи сачува једно корисно национално предузеће, узима фабрику вагона и гвоздених конструкција у Крушевцу, поравнањем, под четворогодишњи закуп; а кад је „Афеб“ дошао у ситуацију да приступи ликвидацији, Банка је, као интабулисани поверилац, узела целу фабрику у Крушевцу, и успешно наставља рад у својој режији и сопственим средствима.

ПРОМЕТНА БАНКА КРЕТАЊЕ УЛОГА НА ШТЕДЉУ И ТЕКУЋИХ РАЧУНА.

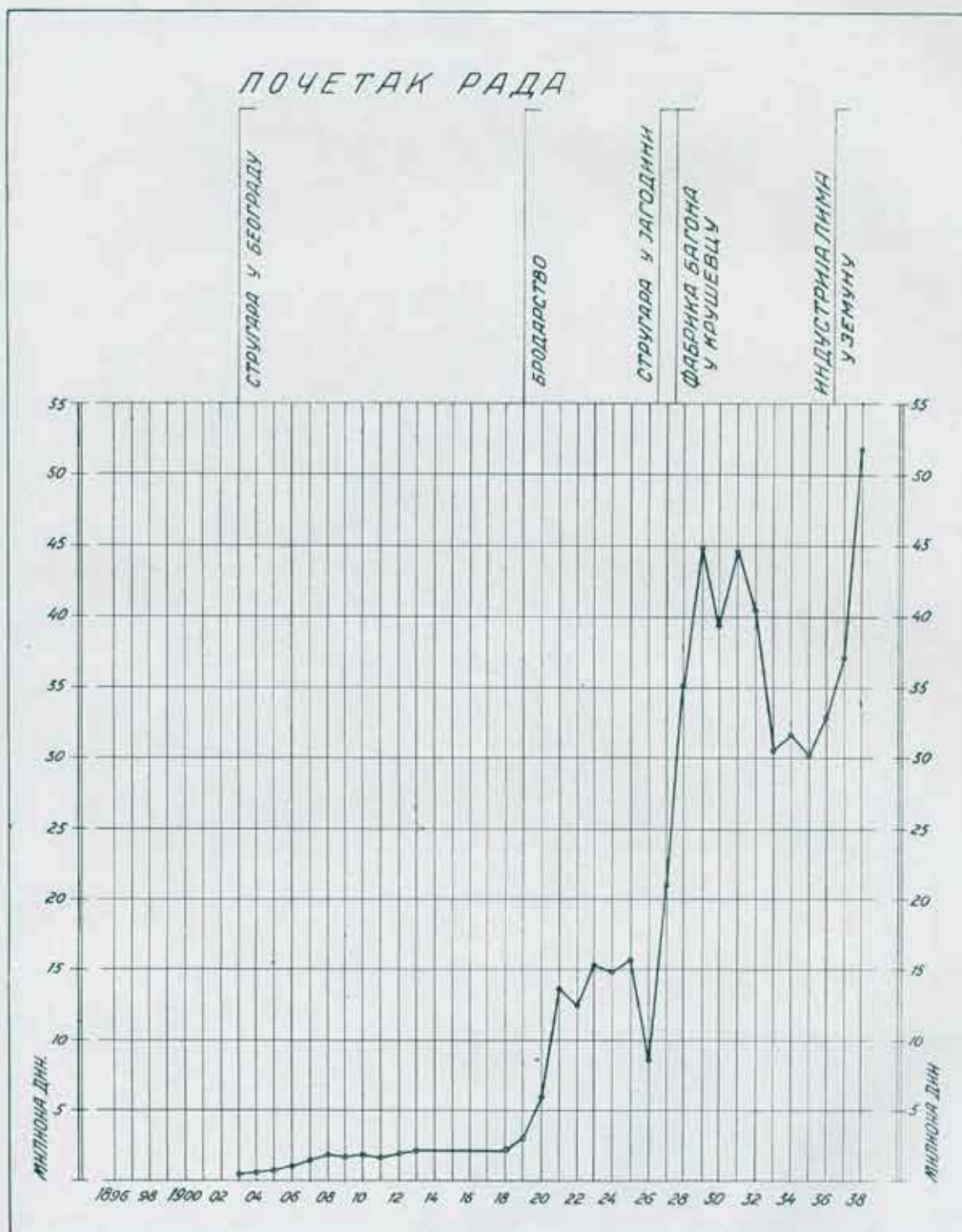
Било је потребно много труда и напора да се рад у овој фабрици доведе у ред, и да она, одмах у почетку, прими од државе велике послове на оправци и изради вагона, мостова и другог материјала за државне потребе.

Једино се присебности, умешности и напорима г. Савчића има благодарити што Прометна Банка не само не губи од свога позајмљенога капитала, већ једну тако потребну индустрију потпуно национализује, користећи и држави и предузећу, односно његовим акционарима. Додајемо да је ово предузеће данас у пуном јеку рада и да њиме можемо бити потпуно задовољни.

Још нешто. Године 1936, по пројекту г. Милоша Савчића, Банка оснива Индустрију лима у Земуну. Јер г. Савчић, и поред толиких предузећа и установа, које је кроз читав низ година

стварао, и даље неуморно ради на подизању нових индустрија, којих је у Југославији одвећ мало, а које су јој у истини неопходно потребне. Било је огромних препрека и личних суревњиности да се ова фабрика подигне у Београду. Али г. Савчића те сметње не плаше. Он је подиже у Земуну. И она данас ради и дању и ноћу, јер не може да савлада огромне наруџбине из целе земље, што сведочи да ће пласирани капитал и стечено искуство увек омогућити да ово предузеће даје првокласне фабрикате.

ПРОМЕТНА БАНКА КРЕТАЊЕ БАНЧИНИХ ИНДУСТРИЈСКИХ ПРЕДУЗЕЋА.

За стварање свих ових индустријских предузећа г. Савчић није ништа жалио. Он и данас води личну бригу о свима стварицама, као и о најкрупнијим проблемима. Благодарети њему, Банка се може поносити што има пет великих предузећа која су у националном и приредном погледу од крупнога значаја за нашу земљу.

Бележимо да је у сва банчина предузећа уложено до 31-XII-1938. сума од дин. 51,794.857.

До 1908. год. банка није имала никакве вредности у харџијама и ефектима. Те године набављено је хартија за покриће резервног фонда за суму од 136.236.50 динара. Износ овог рачуна 1919. год. био је дин. 934.743.—; а 31-XII-1938. год. попео се на дин. 39,931.607.44.

Банка има своје непокретности, и то: банчину зграду у Кнез Михајловој ул. бр. 26, троспратну зграду у ул. Кнегиње Љубице бр. 14, и имање „Краљева пивара“ између Адмирала Гепрата, Балканске и Немањине, у површини од око 16.000 кв. мет.

Све ове непокретности воде се на крају 1938. год. као вредност од дин. 9,331.791.

Поред ових имања, Банка, односно њена предузећа, имају земљиште и зграде на којима су подигнута, и њихова се вредност исказује у рачунима банчаних предузећа.

За администрацију у банци треба, упоредо са пословним развитком, све више персонала.

Група служитеља Прометне Банке.

1910 године, како нам горњи табло фотографија показује, било је запослено свега око 15 чиновника. Данас само строго банчине послове ради 25 чиновника и 8 служитеља. Персонал у предузећима премаша стотину.

Из овога сумарнога прегледа и наведених података види се да је успех Прометне Банке био завидан. Јаснија слика о томе добиће се из прегледа рада и историје појединих банчаних предузећа. Може се међутим рећи, да се целокупно развијање послова Прометне Банке вршило органски. Почело се у скромнијим размерама, и ишло стално напред, све док се дошло до ових крупних резултата. Из прегледа које доно-

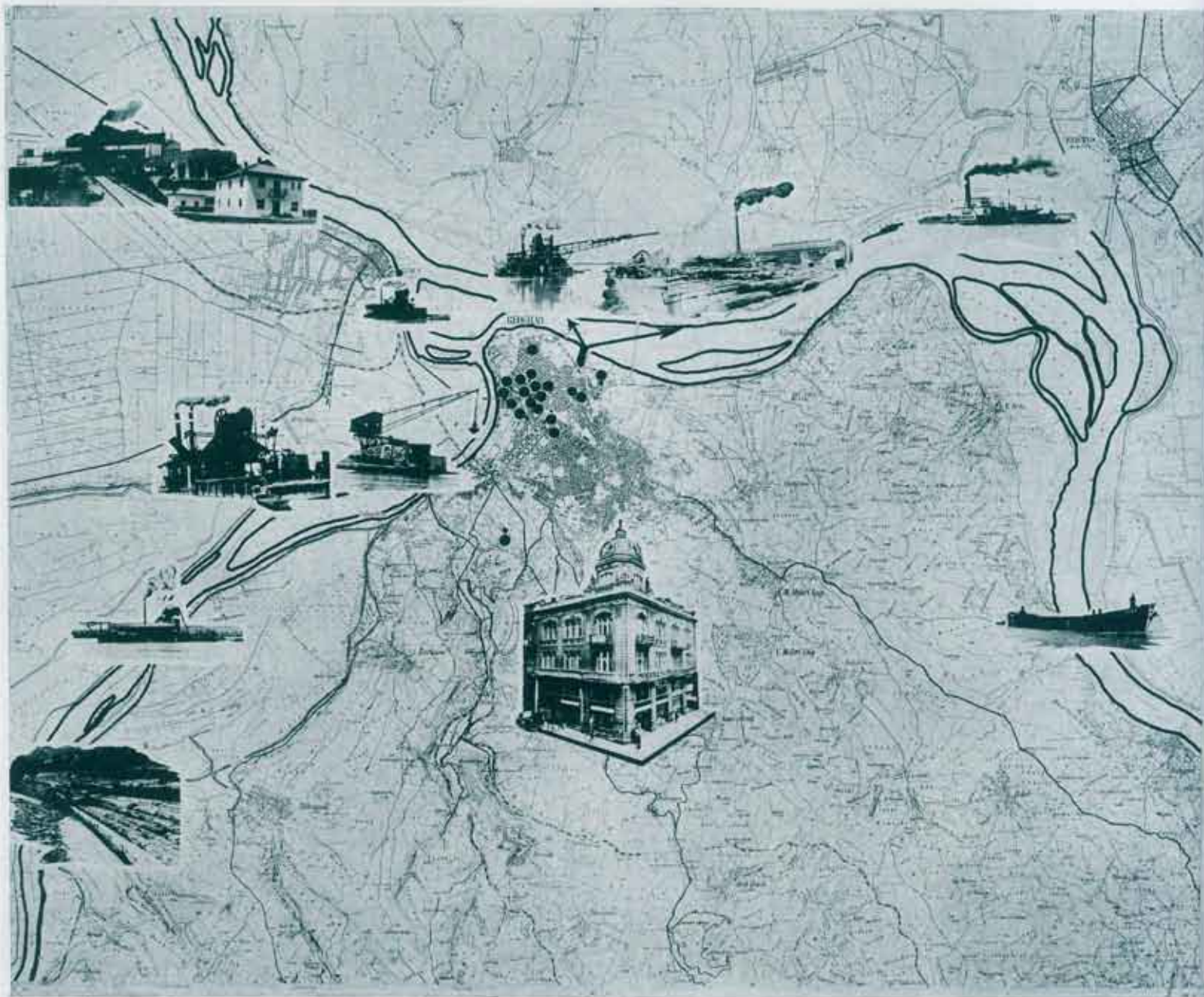

У првом реду, у средини: Претседник Инж. М. Савић
 У првом и другом реду озго, (с лева), Управни одбор: Инж. А. Ацовић, Потпретседник Инж. Вл. Савић, Васа Јовановић, Ж. Јанковић, Јован Лукић,
 Инж. Љ. Савић, Инж. Сл. Савић, Инж. М. Савић,
 У трећем реду, Надзорни одбор: Дим. Мирковић, Ст. Миловановић, Милутин Станојевић, (претседник); Ј. Савић, Јов. Тановић,
 У четвртном реду: Р. Чакајац, Инж. Д. Радојевић, А. Гајгер, Драг. Леко, (главни директор): Драг. Савић, Инж. Н. Зрнић, Драг. Бојовић,
 У петом реду: Ј. Циклер-Гашпаровић, Тих. Миленковић, М. Поповић, М. Савић, Анд. Бакалић, Х. Крајнер, Мил. Гајић,
 У шестом реду: Мил. Шкрњић, Бож. Шишмановић, Е. Котник, Јул. Тришић, Кл. Хеслајн, В. Димитријевић, Б. Величковић,
 У седмом реду: Ал. Јефтић, М. Крстић, М. Мојић, В. Радловић.

симо, и из цифара, види се како се и колико сваки посао банчин развијао. Не треба ни спомињати нарочито да су сви ти резултати претпостављали способности и ауторитет једне личности као што је инжењер Савчић, који је Прометној Банци поклонио највећи део свога плоднога живота. Има педесет година од како је он свој рад почео, а пуних четрдесет година провео је на челу Прометне Банке, у сталноме послу и управи свима њеним пословима.

Умео је увек изабрати себи сараднике, држећи се принципа, да сваки ко ради треба и да се награди. И тако је увек поступао са својим сарадницима, помоћницима, својим чиновништвом и особљем.

И зато искрено признање и захвалност остају у срцима свију, који га познају, који с њиме раде, и сарађују.

Топографски преглед предузећа Прометне Банке у Београду.

Стругара Прометне Банке.

Поменули смо да 1899 г. Савчић улази у Прометну Банку, прво у надзорни, затим у управни одбор. Са тим уласком банчино пословање кренуло је новим правцем и новим темпом. Веран својим тежњама да Србију што је могуће више еманципује од зависности иностранству, он је осетио колико је оскудица Београда и целе Србије у грађевинском дрвеном материјалу фатална за грађевинску делатност и привреду.

Једна од првих његових идеја била је да Прометна Банка подигне своју стругару у Београду, пошто је готово сав грађевински дрвени материјал био дотле увозен из Аустро-Угарске, из Ердеља, и био, разуме се, врло скуп. Али сугестије Савчићеве наилазиле су на дуг отпор.

Изгледаће чудновато, али је тако. После дуге дебате, тадашњи председник Управног одбора, пок. Никола Спасић, пристао је најзад да банка подигне стругару, али под условом да све пословање њезино иде на ризик г. Савчића и да он има банци надокнадити евентуални губитак.

Ако је Савчић прихватио и те тешке услове, то најбоље доказује колико је он био сигуран у исправност својих рачуна и диспозиција, и колико је ово питање детаљно проучио. Нема сумње да је његов подухват за оно доба био необично смео.

Кад се данас, из далеке перспективе, после готово четири деценије, критички и стручно погледа на његово дело, даје се констатовати да је при оснивању и грађењу Стругаре био руковођен тада најмодернијим принципима.

Сама основна мисао, да се Стругара постави на Дунаву, иза ушћа Саве, на домак консументу, на згодном месту иза читавога слива шловних река, толико је технички исправна, да се такав случај и данас још у стручним делима цитира као пример исправног решења за постављање једне стругаре. С правом се може рећи да је то управо школски пример како ово питање треба и данас решавати.

Не треба заборавити да је Стругара, која је 1901 основана, а 1902-3 потпуно изграђена, била *прва парна стругара* на територији предратне Србије, и у доба кад стручна литература није била обилна, тако да се пројектант морао ослањати на властито искуство и резоновање.

Савчић је сам обавио цео посао око избора, куповине и планирања земљишта. Земљиште је изабрано на Дунаву, између тада тек саграђене железничке пруге Београд-Кланица и обале Дунава. Савчић је сам свршио и пројектовање, и распоред зграда, и коло-сека, распоред гатера и свих машина за погон и рад стругаре.

Тада утврђени распоред остао је исти све до данас, јер је пројекат предвиђао и сва

Улаз у стругару.

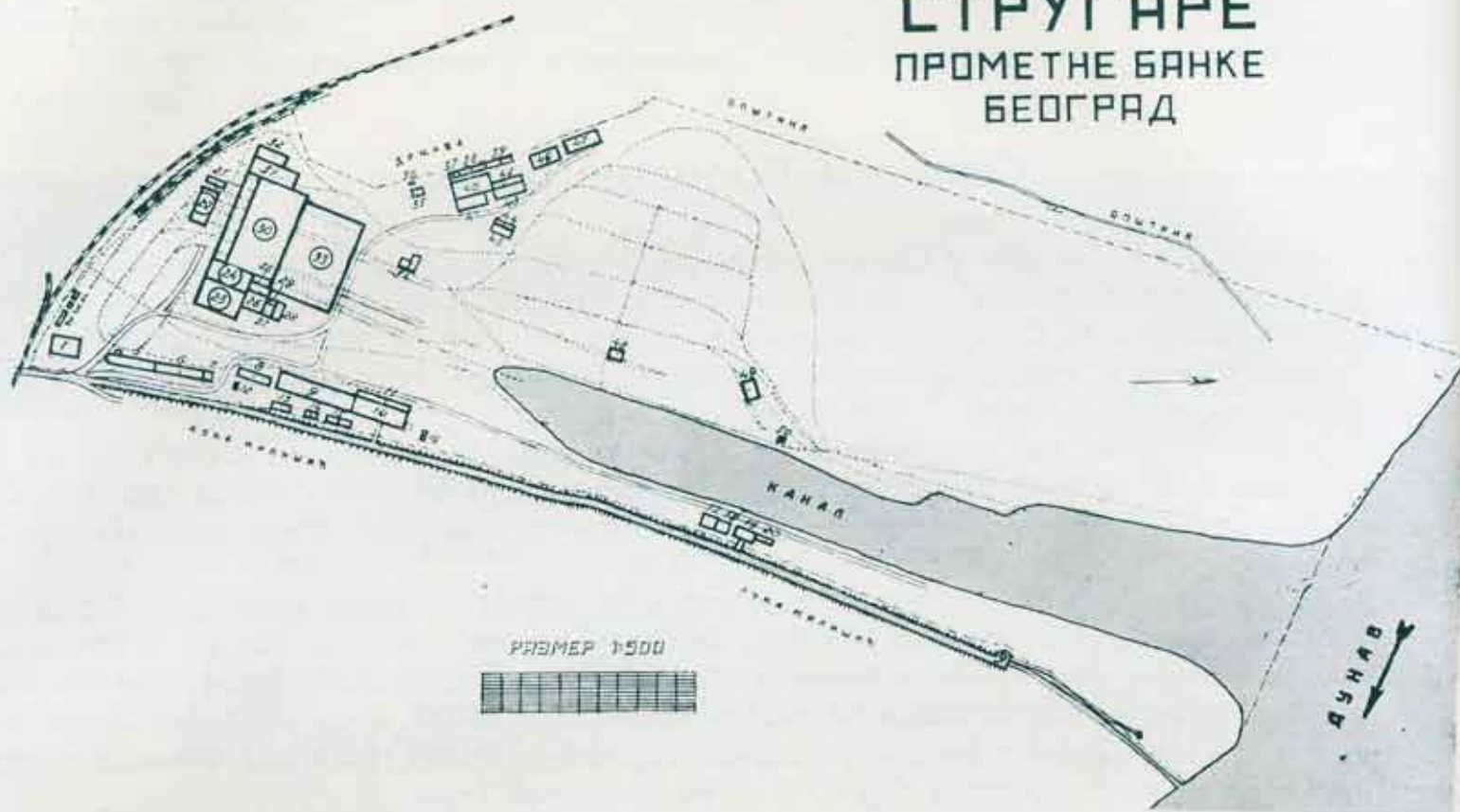

Гатер у раду.

проширавања која би могла бити потребна. Оригинални планови нису сачувани, а распоред појединих фабричких објеката Стругаре види се из ситуационог плана, како је данас снимљен.

На Ваведење, 21 новембра 1903, извршено је свечано освећење Стругаре, уз присуство вање управног и надзорног одбора и чиновништва Прометне Банке, као и великог броја акционара из Београда.

СИТУАЦИОНИ ПЛАН СТРУГАРЕ ПРОМЕТНЕ БАНКЕ БЕОГРАД

ЛЕГЕНДА:

1. СТАН ЗА ЧИШЋЕЊЕ	19. КАНЦЕЛАРИЈА ПЕЏАРЕ	35. СТАН ЗА КОММУНИЦИ
2. ЛЕТНА КУЊЕ	20. СТАН ЗА РАДНИКЕ	36. ШУПЛА
3. ШУПЛА	21. ШУПЛА ЗА СОРТИРАЊЕ ДРАВА	37. "
4. "	22. "	38. СТАНОВИ ЗА КОММУНИЦИ
5. КАНЦЕЛАРИЈА	23. СРАЗУМОВАЊЕ ОДЕПЕНЕ	39. ЛЕТНА КУЊЕ
6. МАШИНИ	24. МЕДИЦИНСКА СТАНА	40. КОМУНИЦИЈА
7. ШУПЛА	25. СТАВНИЦА	41. ГАРАЖА
8. СТАН ЗА РАДНИКЕ	26. РАДНИЦА И КОМУНИЦИЈА	42. СТАНОВИ ЗА КОММУНИЦИ
9. "	27. КОМУНИЦИЈА	43. ШУПЛА
10. "	28. КОМУНИЦИЈА	44. "
11. ШУПЛА	29. ДИПЛОМА	45. КОМУНИЦИЈА
12. "	30. СТАВНИЦА (GALLERY)	46. ШУПЛА
13. РАДНИЦА ПРЕДВЕРЊЕ	31. ШУПЛА ЗА СОРТИРАЊЕ ЛЕТВЕ	47. " ЗА СЕНО
14. КУЊА	32. " " ВЕЉЕВАЊЕ	48. ТЕСТЕРИ ЗА РИВАЊЕ
15. ШУПЛА ЗА ДРАВА	33. РАМПА	49. "
16. "	34. ШАНЦИЈА ЗА ДРВО	50. МОТОР ЗА НАВЛАЧЕЊЕ ТРАКТОРА
17. ШУПЛА		51. РАМПА КУЊА ЗА СОРТИРАЊЕ КОМУНИЦИЈА
18. "		52. ШУПЛА ЗА СОРТИРАЊЕ ЛЕТВЕ

- МЕДИЦИНСКА КОМУНИЦИЈА
- КОМУНИЦИЈА СТРУГАРЕ 0.60
- ПУТ
- ОГРАДА
- ПОДЛОЖНЕ ТАЧКЕ
- ГРАНИЦЕ КОМУНИЦИЈА

На овоме месту, и нехотице, човек се сећа момента када је отпочео рад Кланице 1898, и када се Србија еманциповала у трговини стоком. Неколико година доцније она се еманципује од својих суседа и у трговини дрвеном грађом. И једно и друго је заслуга истог човека.

С почетка Стругара је мањег обима, али тако удешена да се постепено и лако може проширивати. Први капацитет није одвећ велики: инсталирана је парна машина од 100 коњских снага, са котлом подешеним за ложење струготином; а од машина Стругара је монтирала три гатера, четири циркулара, циркулар за обрубљивање („пендлсек“), машину

за летве, и све помоћне стројеве. Стругарске машине добијене су од фирме „Топфам“ из Беча.

Од свога инсталирања па до почетка Светског рата 1914, Стругара се непрестано проширивала, а манипулација са непрерађеним дрветом и струганом грађом стално се усавршавала.

Ради лакшег извлачења обле грађе, што је на обали Дунава било отежано честим кошавама — месеца септембра 1903. почело је копање земљишта, да се добије канал који ће моћи корисно да послужи, јер ће сплавови пристајати у том каналу, из кога ће се куд и камо лакше моћи грађа извлачити, јер се дотле извлачила воловском запрегом.

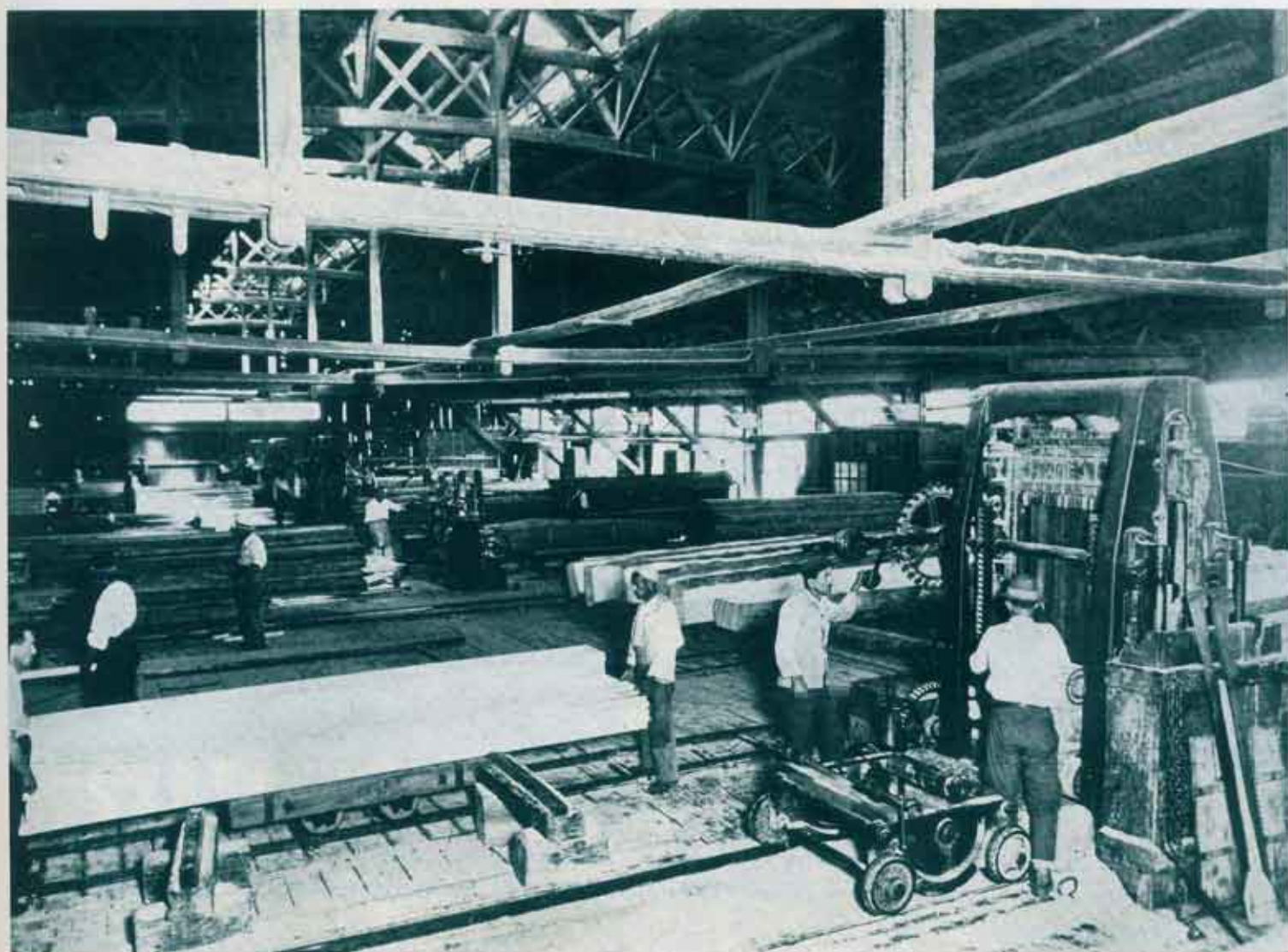
Паралелно с тим, обрубљивање трупаца, вршено у прво време ручном снагом, замењено је монтирањем рубаче са моторним погоном.

Са разграњавањем посла, стругара је повећавала и своја машинска постројења, тако да је пред светски рат снага стругаре износила 315 коњских снага. У то доба монтирана су

Стовариште грађе и поглед на стругару.

још два нова гатера, четири циркулара, две пендл-тестере, један „бансек“, две машине за блањање, једна за израду штапова, и једна за везивање котурова. На тај начин капацитет Стругаре до године 1914 попет је на 30.000 кубика годишње.

Просторија са гатерима.

У раздобљу до 1914. стругара је имала просечно 120—280 радника, према томе да ли се радило са једном или две и три смене.

Извлачење трупаца из канала.

Поглед на стовариште и Дунав.

Рад стругаре био је примеран; видимо да се доцније подижу у Београду и околини и друге стругаре. Проблем снабдевања Београда струганом грађом био је дакле решен.

Слагање дасака у витлове.

Снабдевање Стругаре облом грађом био је готово важнији проблем од самог њеног рада. Поме-
нуто је да је за Стругару Прометне Банке грађа дово-
жена сплавовима Дрином, Савом и Дунавом. Банка
је снабдевала своју стругару грађом најпре из држ.
шуме Таре (1902), потом из државних шума Црни
Врх и Звезда (од 1909), а доцније поново из државне
шуме Таре, где је основала свој одељак за експлоа-
тацију шуме под Дервентом код Бајине Баште. Сем

Ложење казана струготином

тога купована је ових година обла грађа из Сегедина, и то специјално ердељска смрчевина за столарију.

Али, пројектант г. Савчић добро је уочио да грађа, ако треба да буде јевтинија, мора бити јевтиније и довозена до сплавништа на рекама. Његово решење овога проблема у вези

Изглед стоваришта и радничких станова.

Група радника стругаре.

је са експлоатацијом Таре, која претставља пример савлађивања природних тешкоћа на најпростији, али и најрационалнији начин. Тај проблем технички је тако интересантно решен, да су му посвећена посебна поглавља.

Историја стругаре била је промењлива. Светски рат је прекинуо њен рад, као и све остало, остављајући тешке, дубоке трагове и пустош у овом предузећу.

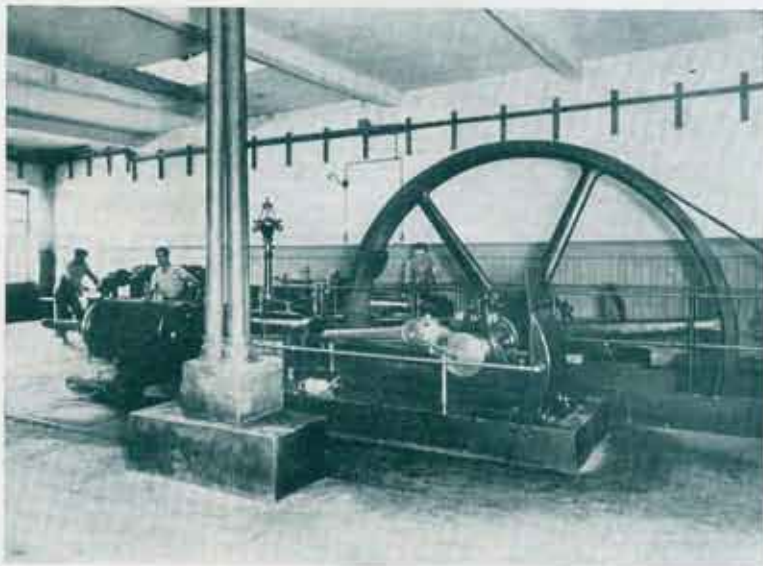
Ипак, после Светског рата ова, у основи здрава установа, вратила се у живот. Машински делови који пожаром у 1915 нису потпуно упропашћени, извучени су и репарирани; потпуно упропашћени замењени су новим. Непосредно иза ослобођења, 1918, монтиран је провизорно један гатер, који је истругао греде и даске потребне за обнову стругариних зграда. Доцније су монтирани и други гатери и машине.

Уопште, Стругара се после рата шири. 1921 подигнута је троспратна кућа за радничке станове. Идуће, 1921, изграђен је индустријски прикључни железнички колосек на пругу државне железнице, за утовар вагона. Године 1934 морао је индустријски колосек бити демонтиран, услед експропријације земљишта за нову пругу Београд—Панчево. Из истог разлога порушена је и зграда за чиновничке станове.

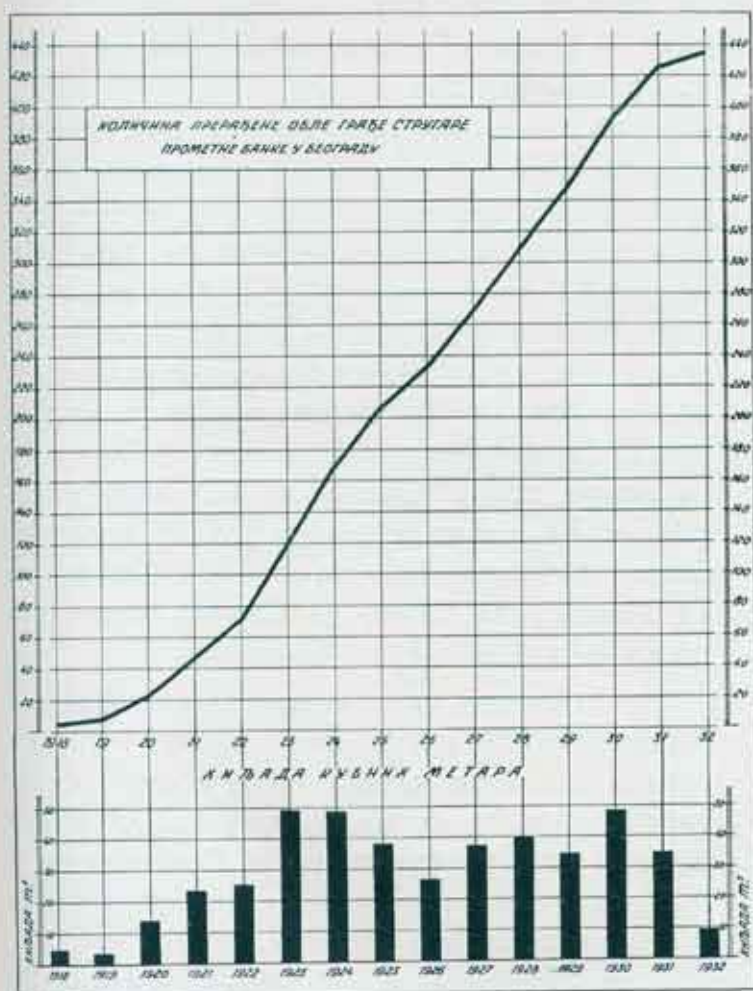
Али, после рата, одмах по обнови стругаре, ради се са две и три смене, са просечно 300 радника и 20 чиновника.

Рад стругаре од рата до године 1932 приказан је графиканом из којег се види да она истругала скоро 500.000 м³ грађе. Она је тим послом помогла извршити велелепно дело обнове и развоја Београда и Србије.

Постављањем стругаре на здраве финансијске и административне основе, учињено је да Србија у овој привредној грани дође до независности од иностранства, и да Београд који је импортирао дрвену грађу постане њен експортер.

Парни строј стругаре.

Графикон прерађених количина 1918—1932 год.

По својој природи предузећа ове врсте, кад су у непосредној вези са експлоатацијом шуме, носе карактер извесне конзервативности, пошто доносе мали интерес, због чега је потребно да капитал уложен у њих буде већи, да би могао сачекати моменат рентабилитета.

Из тога разлога, ма да се обично на свако индустријско предузеће гледа само као на извор зараде и богатства, оно често пролази кроз опасне кризе, које га не једанпут доводе и до ликвидације.

Ако стругара Прометне Банке и данас ради, додуше са знатно смањеним капацитетом, то је знак да је инаугуратор ове привредне гране у нашој земљи имао здравог осећања и јаснога смисла шта је потребно за њене основе и напредак.

Зато се и принцип „етатизације“ првенствено примењује на шумску индустрију; на жалост, често погрешно — убијањем, а не прихватањем резултата приватне иницијативе — и стварањем „tabula rasa“ при чему ни држава не располаже за индустрију ове врсте потребним апаратом и новчаним резервама.

Врачарска Штедионица и Рибарска Бања.

Са стеченом репутацијом човека од иницијативе, савесности, рада и здравих схватања, Милош Савчић је тражен и увођен у многе установе: за сарадника, саветника, директног извођача.

Збор акционара Врачарске Штедионице изабрао га је 8 фебруара 1904 за члана управног одбора, а већ 9 марта исте године Штедионица је примила од државе Рибарску бању у експлоатацију. У самој ствари, то није била бања, већ топли извори минералне воде у Рибарској Клисурси. Од 1853, када су извори ове воде нађени, бања је, као државна, јер се на државном терену налазила, радила, али на најпримитивнији начин. Бедне, влажне приватне куће, дрвењаре „Станови“ и једна „Државна зграда“ са 16 соба био је цео конфор.

Милош Савчић потпуно модернизује Рибарску бању и ствара од ње једну од најлепших лечилишта и летовалишта. Починје с почетка. У време кад још готово ни једна од наших бања нема регулационог плана, већ је њихово изграђивање било остављено пуком случају, инжењер Милош Савчић израђује за Рибарску бању регулациони план, (1904) који нам је у целости сачуван, благодарећи нарочитој бризи Врачарске Штедионице за ову бању.

Код тог посла инж. Савчић не зна за препреке. — Старе објекте руши, а тако добивено место паркира, као центар.

Он се посвећује послу са ретком енергијом и неуморношћу, која је за њега у толико карактеристичнија, што је у исто време био заузет извођењем једнога од најтежих предузећа на планини Тари. Он ради на Тари; долази у Београд и одмах, ноћним возом, креће за Рибарску бању, где осване, и, радећи цео дан на терену, враћа се другим ноћним возом, да сутрадан буде у Београду на новом послу. Сведок те неуморне енергије, један добар пријатељ га је апострофирао речима: „Бре, па ти ниси Србин; ти си Шваба“. На то му је Савчић одговорио просто: „Ма, ја сам из Свилајнца“.

Он ствара све планове за изграђивање Рибарске бање: ситуациони, нивелациони, регулациони; затим канализацију, подизање топлог и хладног купатила, као скоро и све бањске виле са кур-салонима. Сви радови у Рибарској бањи изведени су по упутствима и под контролом г. Савчића.

С десне стране од уласка у бању, на самоме подножју брда, изградио је импозантну зграду, вилу *Србија*, 1904. У њој је било потпуно меблираних 70 соба, распоређених у партеру и по спратовима. Готово

Палата Врачарске Штедионице у Београду

све собе за два и више лица. За веће породице било је соба које су у вези једна с другом. У овој вили је за време летовања обично становао и блаженопочивши Краљ Петар.

Првобитни „станови“ у Рибарској Бањи.

Идуће, 1905 године, изграђена је, поред Србије, вила Босна. На спратовима је било 39 соба за становање; у партеру су биле смештене канцеларије бањске управе, собе за лекарски преглед болесника, апотека, пошта и неке радње. Поменимо још виле: Херцеговину, Далмацију, Славонију, Сшару Србију и Црну Гору.

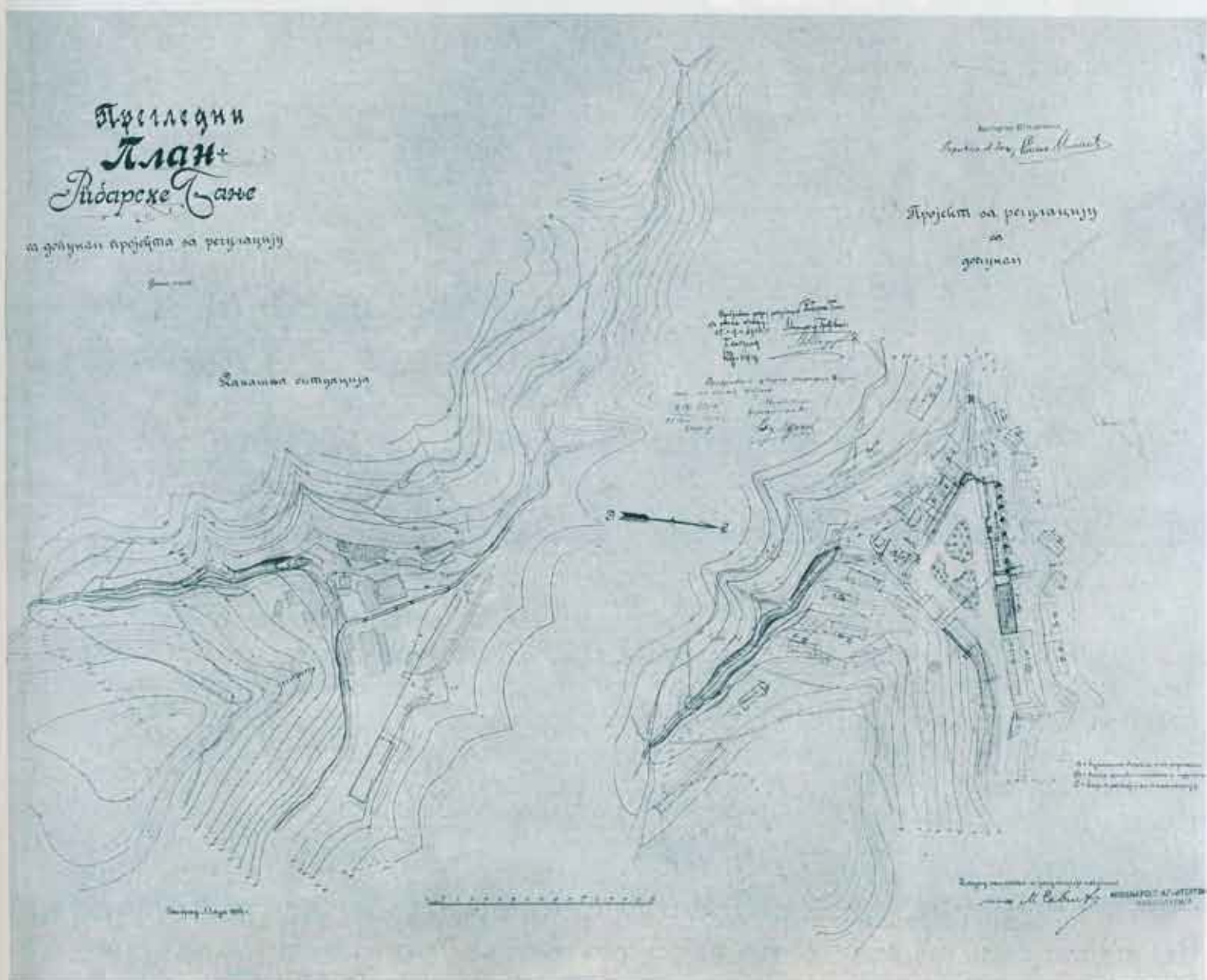

„Станови“ у Рибарској Бањи пре 1904.

Кад је извршена каптажа топлих минералних извора, и то је учињено по упутствима и под контролом г. Савчића, као и давање података једном експерту са стране.

По речима др. Димитријевића, који је о Рибарској бањи написао 1911 посебну књижицу, види се да је то била једна угледна бања у Србији и једно од лепих дела г. Савчића.

Цитирано из књиге др. Димитријевића једно место, из кога се донекле види уређење Рибарске бање.

Регулациони план Рибарске Бање (1904)

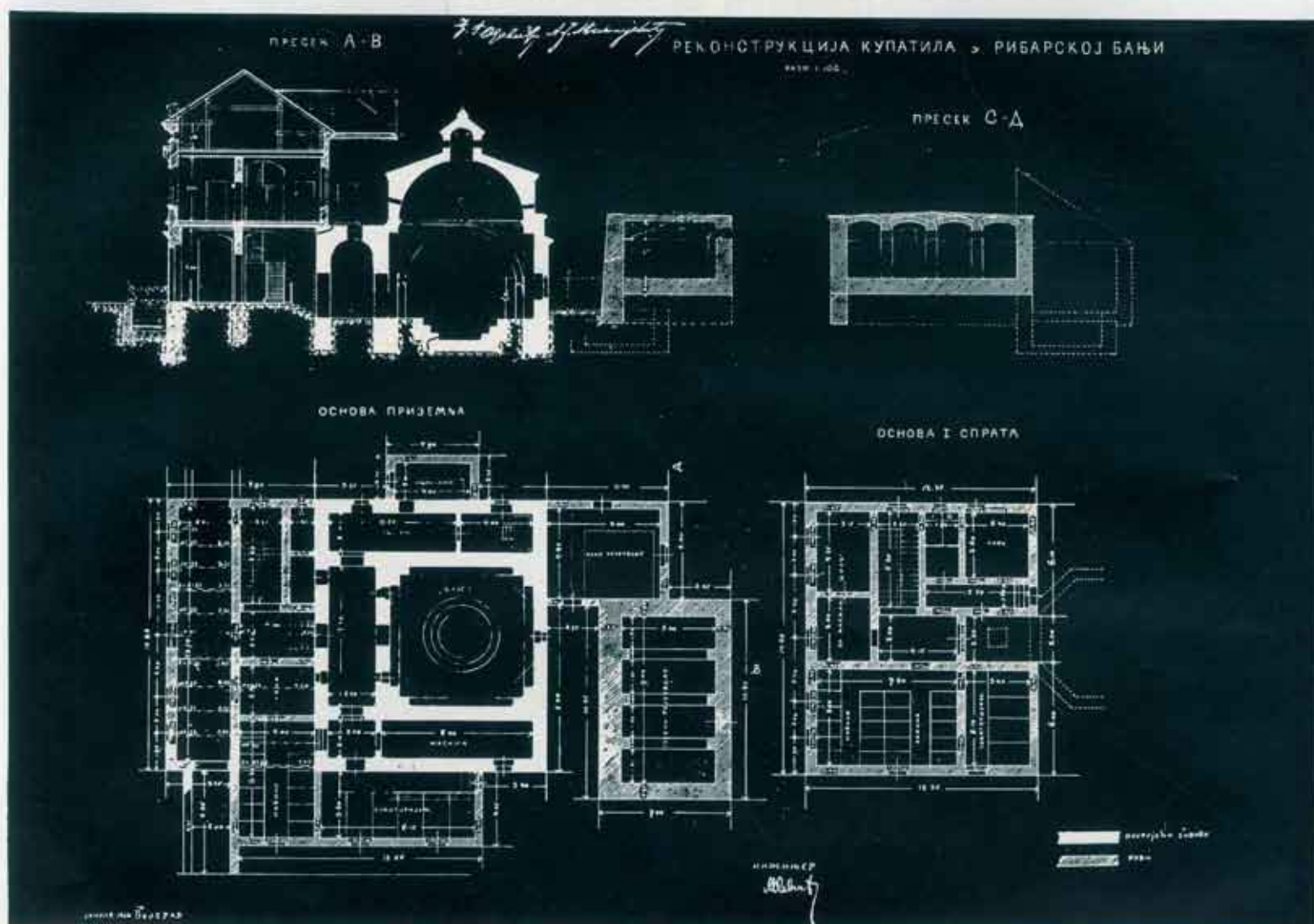
„До ове виле (Херцеговине) налази се *Салон са гостионицом прве и друге класе*

Салон има неколико одељења. Највећа сала са малом позорницом служи за сад као трпезарија, и ту се приређују концерти и играчке. У осталим одељењима се налазе *чииаоница, клавир, биљар* и соба за играње карата.

Он стоји у вези са једном другом доста великом салом, гостионицом друге класе, у којој је храна као и у Салону, а нешто јевтинија. Ту се игра предвече обично „томбола“.

Све три ове зграде озидане су над самом реком, која испод њих и засвођеног канала протиче. Канал је озидан и даље ван Салона, те је ту спремљен терен за подизање малог парка.

Спољни слободни зидови Салона су готово сасвим у стаклу, те је у њему врло пријатно бављење. Он је место где се скупља сав отменији свет, нарочито пред вече за време концерта.

План за реконструкцију купатила.

Празан простор код Салона допире већ до друма којим смо ми дошли и пута којим смо пошли ради разгледања бање. Ту ћемо бацити поглед још на *бањску џијацу*, па поћимо у горњи део бање.

Да би тамо отишли, проћи ћемо кроз ону аркаду поред купатила. Одмах ћемо наићи на виле *Далмацију* и *Славонију*, које се налазе на коси Самара. То су виле са партером и једним спратом дуж којих се пружају веранде. Прва има 14, а друга 20, соба са солидним намештајем, а без постељних ствари.

Обе су озидане у години 1905.

Да бисмо отишли и до вила које се налазе још више на коси, кренућемо се путем којим смо и дотле ишли, или ћемо се пети уз камене степенице. Тако долазимо до виле *Црна Гора*, озидане у год. 1907., и лево од ње, још нешто више, и до виле *Стара Србија*, озидане у год. 1905. Прва је врло спретна зграда са партером и једним спратом у којој има врло лепих 17 соба, а друга је у стилу, као и две раније поменуће, са 16 соба. И оне су меблиране као и оне две.

Између њих се налазе две приземне провизорне зграде. Једна од њих је *гостионица другог реда*, са доста великим салоном. Пред њом се сваке године налази и леп, простран вењак, под којим је за време топлих дана врло пријатно. Ту обично наша путујућа позоришна друштва и разни „вештаци“ дају своје представе.

Друга зграда је за *сјановање*, намењена нижој класи посетилаца. У њој има 10 соба са најнужнијим намештајем.

Још више, скоро на самој висоравни, налази се и последња зграда са 20 соба, меблирана као и она друга. И она је приземна. Ту су и бесплатни станови за сиротињу.

У њеној близини налази се *нова љекарница* а на самоме платоу, далеко одатле, озидани су магацини, радионице и *велика модерна шпала*.

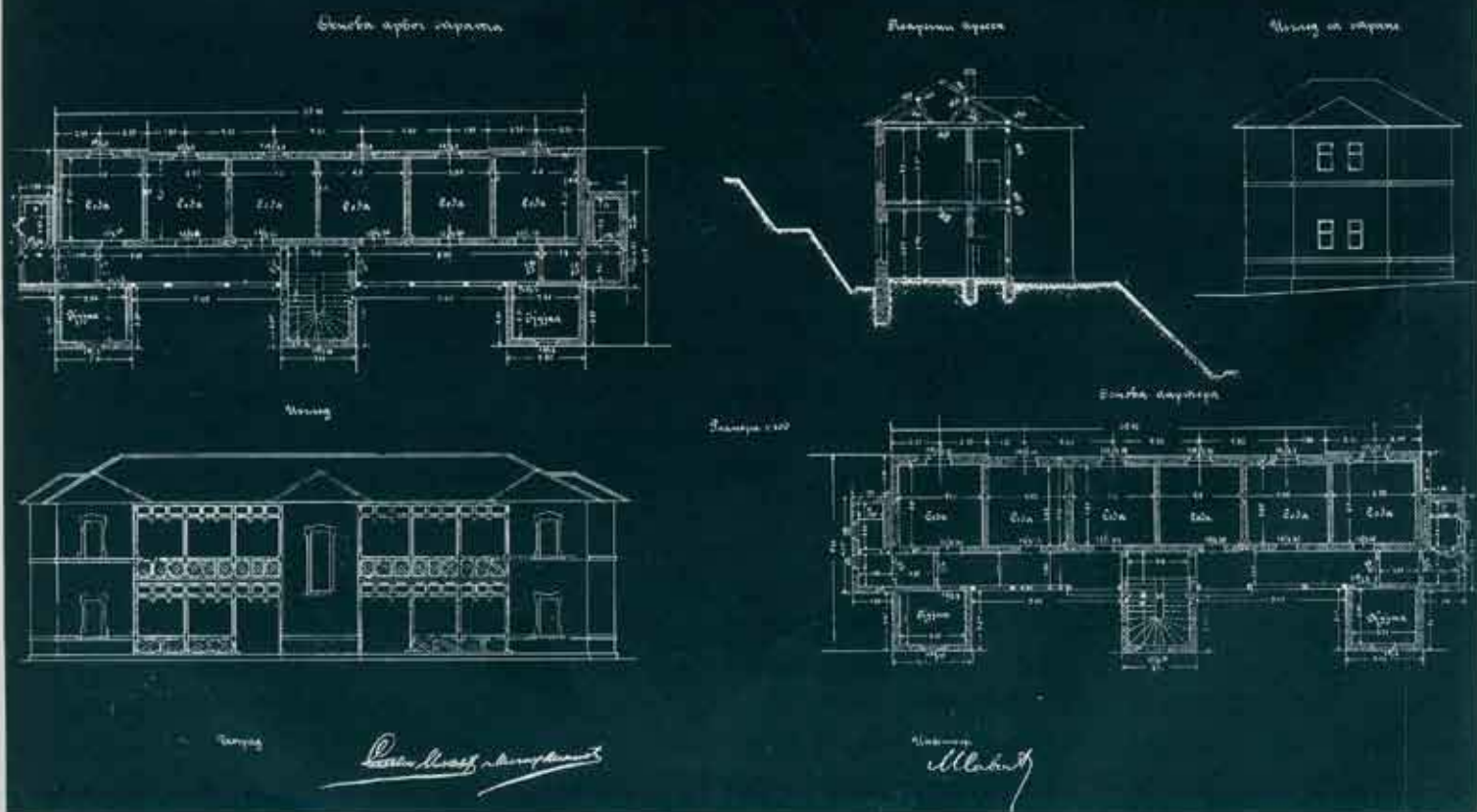
Све поменуте зграде налазе се у средишту зеленила, са чијих је прозора и веранди врло леп изглед на доњи део бање, околна брда и Јастребац.

Ако се одавде кренемо стазама кроз шумицу која се налази на брдашћу иза купатила, наћи ћемо се у клисури одакле нам долази речица. Ту ћемо видети *хладно кувашило*, *леденицу* и чесму „Книћанка“ и путем поред реке вратићемо се у доњи део бање код купатила.

Др. Димитријевић, говорећи о купатилима, каже даље: „У нашој отаџбини, врло богатој најразноврснијим минералним водама, а нарочито топлим сумпоровитим и индиферентним изворима, створено је додуше неколико бања: али ниједна од њих није ни приближно солидно уређена нити има потпуно модерно уређених купатила. *Једино Ковиљача и Рибарска Бања могу се похвалили солиднијим кувашилима*“.

Палата Врачарске Штедионице, која се данас налази на углу улица Краља Милана и Краља Фердинанда, изграђена је по замисли и свима диспозицијама, изменама и допунама инж. М. Савчића.

План зграде - дан бр. 3 и 4 у Рибарској Бањи

План за виле бр. 3 и 4.

РИБАРСКА БАЊА

ВИЛА „ХЕРЦЕГОВИНА“

КУРСАЛОН

ПОГЛЕД НА БАЊУ

БАЗЕН ТОПЛОГ КУПАТИЛА

ВИЛА „БОСНА“

КАДА ТОПЛОГ КУПАТИЛА

ВИЛА „СРБИЈА“

Спољни изглед купатила у Рибарској бањи.

Иначе, планове за овај дом израдио је покојни Данило Владисављевић, архитекта из Београда и дугогодишњи сарадник г. Савчића.

Заслуге Милоша Савчића за Врачарску Штедионицу најбоље се виде из ових речи данашње Управе:

„Господин Милош Савчић у дугом периоду времена откада је у управи Врачарске Штедионице, поред неоцењивих услуга учињених на подизању Рибарске бање, имао је великих заслуга за Штедионицу. Веома је користан његов рад као члана и претседника у централни

Врачарске Штедионице, где су његови реални погледи и одређена мишљења о стварима свагда прихватана.“

Основа приземља и мезанина Врачарске Штедионице.

„Србија“.

Било му је 38 година када се, 29. маја 1903. год., дешава у Србији преврат који уводи политичке и грађанске слободе, као основе демократског система владавине. Ново стање снажно утиче на развој народне привреде и трговине. Упоредо с тим, оснивањем задруга, штедионица, банака, добија полета и домаће банкарство.

Тадашњи привредни и трговачки свет у Србији јако је осећао потребу оснивања једног чисто домаћег завода, који би се бавио искључиво пословима осигурања. Запамћена је, међутим, баш из тога доба једна немила појава из нашег привредног живота. То су била разна „укопна друштва“, заснована без икакве рачунске основе и без контроле, која су својом наглом пропашћу оштетили многобројни свет који се желео осигурати у случају смрти. Тиме је била знатно поколебана вера у могућност оснивања једног домаћег осигуравајућег друштва. Ипак, идеја о оснивању таквог друштва поникла је баш у то време, и није напуштана.

Постојале су тешкоће да се нађе довољан број људи који ће помоћи да се идеја оствари. Тако је, на пример, прва група чистих интелектуалаца, већ придобијена за ствар, одбила да учествује у оснивању. Тек друга група, састављена већином од тадашњих виђених трговаца и банкара, приводи замисао у дело, и 1905. приступа оснивању *првог српског друштва за осигурање*. Одмах по одобрењу статута од стране Министарства Народне Привреде, оно добија назив „Србија, прво српско друштво за осигурање“.

Међу оснивачима и члановима првог управног одбора налазимо и Милоша Савчића, Тај одбор са председником Миланом А. Павловићем, трговцем, потпредседником Марком Стојановићем, адвокатом и члановима: Костом Др. Ризнићем, Др. Миленком Веснићем, А. Н. З. Појовићем, А. Б. Бибом, Др. Давидом Алкалајем, Влад. Лацковићем, Милошем Савчићем, Бранком Бошковићем, Мил. Л. Ђурићем, и Др. Милованом Миловановићем, уливао је поверења у солидност установе и давао наде да ће друштво врло брзо показати позитивне резултате. У првом надзорном одбору били су као претседник Живан Живановић, (члан Државног Савета), као потпретседник Милутин Савић, а као чланови Милан Јовановић, Дим. М. Јанковић, Михајло Драгићевић, директор Прометне Банке и Стеван В. Гајић, шеф књиговодства Народне Банке.

Акционарски капитал друштва предвиђен је у износу од 1,000.000 динара у злату, подељен у 5000 акција од по 200 динара, с тим, да се имало одмах уплатити дин. 200.000

Интересовање за једну овакву културно-привредну, чисто националну установу било је велико у свима редовима грађанства. Нека је поменуто да је то интересовање ишло до

ПОШТОВАНО

ПРВО СРПСКО ДРУШТВО ЗА ОСИГУРАЊЕ У БЕОГРАДУ

Полиса бр. 1

Осигурана сума

Тарифа I

Сум. 20000 - злати

саучешен у добити

Србија Прво Српско Друштво за Осигурање у Београду

осигурава по овој полиси на основу поднесене понуде за осигурање од
27. децембра 1906 суму од

Сум. Двадесет хиљада злати

на живот г. Алексе Ђ. Ђиди, урођа из Београда
који је рођен 27. марта 1864 у Београду под условима који
су ниже изложени, као и онима који су оштампани на унутрашњој страни ове полисе.

Осигурана сума исплаћује се првог јануара 1922 (двадесет друге) год. г. Алексу
Ђ. Ђиди, или одмах после његове смрти његовој суженој г. Јели Лепогави А. Ђиди
рођ. Мијанковић

Осигурање почиње да важи у подне у 12 часова првог јануара 1907 (двадесет
седмине) год. ако су испуњени захтеви члана I.
општих услова за осигурање живота. Годишња премија за ово осигурање износи
Дин. једна хиљада четиреста и шест злати и плаћа се
у десетмесечним ратама од динара седамсто и педесет злати
и то првог јануара и првог јуна

сваке године до закључно првог јуна 1921 (двадесет прве) год. или до краја оне
године осигурања, у којој је умрло лице, на чијем је животу ово осигурање основано.

Сва права која за време трајања овог осигурања из ове полисе произлазе,
припадају само г. Алексу Ђ. Ђиди; за пренос ових права на
другог потребно је писмено одобрење друштва.

У Београду 5. јануара 1907

Србија

прво српско друштво за осигурање

Управник
[Својеручни потпис]

Члан управног одбора

[Својеручни потпис]

највишег места, и да је блаженопочивши краљ Петар I Велики Ослободилац први уписао и уплатио 300 комада акција од броја 1—300 на своје име (акције су гласиле на име до потпуне уплате), и тиме потпомогао остварење идеје о оснивању друштва.

Припремни радови око састављања разних образаца, понуда и полиса, општих и посебних услова, тарифа и упустава, на чему је сарађивао цео Управни одбор, завршени су у доста кратком времену, па се приступило самој организацији рада, како у Београду тако и у свима местима Србије; и рад на осигурању живота почет је 1. јануара 1906, а на осигурању имовине против пожара концем фебруара исте године.

Велики одзив грађанства свих сталежа дао је већ на завршетку 1906 год. сјајне резултате рада. Тако, друштво бележи да је концем те године добило 940 понуда за осигурање живота у суми од дин. 4,107.100, а понуда за осигурање од пожара 518 у укупној суми од дин. 12,526.153.

Овако велики одзив осигураника дозволио је управи да све аквизиционе трошкове отпише одједном, и да свој први биланс заврши са добитком од дин. 267.90.

Без обзира на спољне политичке догађаје, који су 1908 год. анексијом Босне и Херцеговине знатно утицали на привредно-финансијске прилике, друштво из године у годину све више напредује.

Оно 1908 год. уводи тзв. народно осигурање на мале суме, приступачно свакоме, па и најсиромашнијем.

Нагли развитац друштва скренуо је пажњу и страних друштава која су радила у то доба, толико, да су већ октобра 1909 год. предложила и склопила са „Србијом“ споразум о поштовању премијских тарифа, изузимајући државна осигурања, следећа друштва: Асикурациони ђенерали, Росиа, Норд Бритиш и Београдска Задруга (која је имала отсек за осигурање).

Мора се признати да је овај споразум и поштован и стриктно примењиван од свих потписаних друштава, како то није случај са данашњим споразумом који постоји; и да је само, благодарем таквој примени, у многоме допринело ширењу идеје о осигурању у свима слојевима народа, а друштва ојачао, да могу поднети и издржавати догађаје који су наступили.

Године 1910. управни одбор бира за свога потпретседника г. инж. Милоша Савчића, дотле члана управног одбора.

Велики прилив новца омогућио је Управи да у 1911 год. купи два непокретна имања, звана „Хајдук Вељко“ и „Мали Војник“, на углу Кнез Михајлове и Сремске улице у Београду, у површини око 2900 м², чија је куповна цена са свима трошковима и преправкама износила 884.216.81 динара.

T A R I F - V E R T R A G

*zwischen den Versicherungs-Gesellschaften : K.k.priv. „ ASSICU =
RAZIONI GENERALI " in Triest , „ ROSSIJA in St.Petersburg , „ NORTH
BRITISH AND MERCANTILE INSURANCE COMPANY " in Wien , „ ZADRUGA "
in Belgrad und „ SERBIA " gleichfalls in Belgrad , sämtliche ver =
treten durch ihre statuarischen Organe , ist unter nachstehenden
Bedingungen rückseitlich des Feuerversicherungs-Geschäftes in Kö =
nigreiche Serbien folgendes Tarif-Übereinkommen abgeschlossen
worden. Ausgeschlossen von diesem Tarif-Übereinkommen sind alle
Staats-Versicherungen.*

9. November 09

30. September 09
13. October

K. K. PR. ASSICURAZIONI GENERALI

7. VERSICHERUNGS-GESELLSCHAFT „ROSSIJA“

Emilio Thoma

W. Polley

30. September 09

12. Oktober 09

NORTH BRITISH AND MERCANTILE
INSURANCE COMPANY IN WIEN.

ZADRUGA DE BELGRADE

Emilio

S. G. G. G. G.

12. Oktober

SERBIA

Kroje Serbische Versicherungs-Gesellschaft

M. J. J. J. J.

M. J. J. J. J.

Факсимил тарифног уговора између осигуравајућих друштава: Асикурациони Бенерали, Росиа, Норт Бритиш, Београдска Задруга и Србија, 12 октобра 1909.

Одмах затим друштво склапа уговор са Дирекцијом државних железница о осигурању свих њених објеката против пожара.

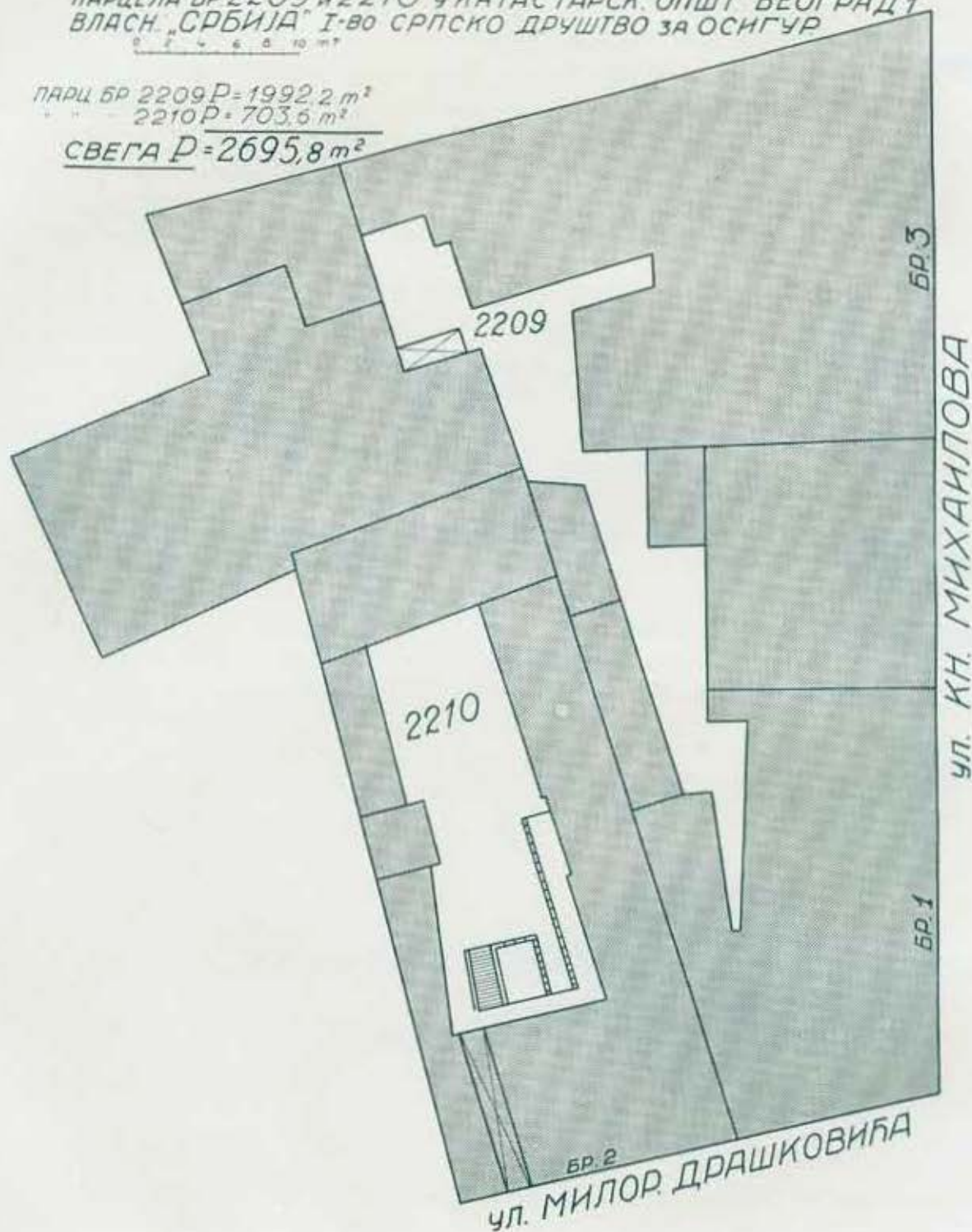
Објава мобилизације и рата 1912., а затим и ратни догађаји, у којима је наша отаџбина учествовала свим својим напорима, пресекли су бујни полет и напредак овога друштва. Али је оно било спремно и јако, да у наступелом моменту покаже не само своју стабилност и сигурност, већ и кулантност и ликвидност у свима пословима.

КОПИЈА ПЛАНА

ПАРЦЕЛА БР 2209 и 2210 у КАТАСТАРСК. ОПШТ. БЕОГРАД 1
ВЛАСН. „СРБИЈА“ I-во СРПСКО ДРУШТВО ЗА ОСИГУР

ПАРЦ. БР 2209 $P = 1992,2 \text{ m}^2$
" " " 2210 $P = 703,6 \text{ m}^2$

СВЕГА $P = 2695,8 \text{ m}^2$

Друштво је свој задатак извршило без икаквих тешкоћа, исплатом редовних и ратних штета из својих редовних средстава. Пролазећи кроз најкритичније дане рата, дало је очигледног доказа да је ова млада културно-привредна установа од почетка свога рада постављена на чврсту основицу. Шта више, те, 1912 године, дели први пут својим акционарима 6% дивиденде.

Нередовне прилике у 1913 години знатно су утицале на развој друштвених послова. Али, и поред тога, друштво „Србија“, као прво осигуравајуће друштво, проширује свој делокруг рада и на територију Јужне Србије отварањем главног заступништва у Скопљу и агентура у свима већим местима.

Ток друштвеног пословања заустављен је и потпуно прекинут 13/26 јула 1914. године, кад је почео Велики Рат.

По ослобођењу и уједињењу друштвени рад се обнавља 1. фебруара 1919 године.

Данашњи изглед имања „Србија“ на углу Кнез Михаилове—Драшковићеве улице у Београду.

Све обавезе, које је закон о ликвидацији мораторног стања ставио у дужност, друштво је извршило исплатом ратних штета у осигурању живота, у износу од дин. 1,544.928.— поред својих редовних исплата штета и истеклих рокова — све из својих редовних средстава, као што се лепо види из графикана „Прегледа исплаћених штета и истеклих осигурања живота“ (стр. 69).

На ванредном збору акционара, 12.

септембра 1920, друштво на управа бира за претседника управног одбора г. Милоша Савчића, инжењера.

Друштво свој дело-круг рада проширује на целокупну територију наше данашње државе, наилазећи на најлепши одзив нарочито у крајевима Војводине, Босне, Херцеговине, Далмације и Црне Горе, и отвара у свима тим покрајинама своја заступништва и агентуре.

Управник главног заступништва у Скопљу, г. Василије Бонџовић.

Зграда главног заступништва у Скопљу (Власништво Извозне и Прометне банке).

У заједници са „Београдском Задругом“, „Шумадијом“ и „Југославијом“ ствара синдикат домаћих осигуравајућих друштава, који склапа уговор са Управом фондова о осигурању њених објеката и објеката њених хипотекарних дужника.

Наредне, 1921 год. „Србија“ врши измену својих статута и уводи све врсте осигурања: транспорт, карго и каско, провалне крађе, лом стакла, ауторизик, несрећан случај и законску дужност јемства.

У заједници са осталим домаћим осигуравајућим друштвима склапа уговор са Бродарским Синдикатом о осигурању шлепарских товара, који се посао доцније преноси на Речну Пловидбу и Српско Бродарско друштво, и у коме и данас учествује.

Исто тако, те године, у заједници са осталим домаћим осигуравајућим друштвима оснива „Евројско шранспортино друштво за осигурање робе и пушничког прџњага“ у Београду, у чијем осигурању од незгода и транспорта на железницама и данас учествује путем реосигурања.

Заступништво Нови Сад.

Даље, друштво преузима задругу „Добро-твор“ у Новом Саду са свом њеном покретном и непокретном имовином и отвара у просторијама „Добро-твор“ своју филијалу за Војводину.

Поред филијале у Новом Саду друштво има главна заступништва у Скопљу, Сарајеву, Сплиту, Нишу и Цетињу, и агентуре у свима већим местима.

Велимир Ненадовић, директор филијале „Србије“ у Новом Саду.

Укупан број чиновника, инспектора, агената и служитеља запослених у друштвеној централни, филијали и главни заступништвима износи 196.

Однос Управе и персонала у „Србији“ био је увек лојалан; то су били искрени и ревносни сарадници на истоме послу, који је уживао и јакао поверење грађана. И као што су, приликом пословања „Инжењерско-архитектоне канцеларије“ људи сами доносили новац за исплату погрожених планова и радова, не чекајући ни једну, а камо ли многе опомене, па и претње, као што је данас случај, — тако је, примера ради, и

Управник гл. заступништва у Сарајеву г. Ернест Шујански.

Седиште гл. заступништва „Србије“ у Сарајеву.

Зграда у којој је гл. заступништво „Србије“ у Сплиту

Управник гл. заступништва у Сплиту, г. Сава Бибић.

слава претседника госп. Милоша Савчића, била истовремено и слава целокупног персонала „Србије.“ Прослава педесетогодишњице рада инжењера Савчића је и јубилеј предузећа и институција којима је он посветио читав свој живот. Њима ће ова Споменица бити не само преглед успешних, иако тешких настојања у прошлости, већ и прегледна основа за настављање рада у будућности и полазна тачка за прикупљање статистичког материјала почевши од 8. августа о. г., као датума када је инж. Савчић рођен 1865., и датума када је пре 50 година добио диплому Минхенске Високе Техничке Школе и отпочео своју плодну делатност.

Управни и надзорни одбор и чиновници „Србије“.

У средини: Инж. Милош Савчић, председник. Прва три реда (с лева), Управни одбор. Први ред: Крста Милетић, арх. Светозар Савчић, Жика Јанковић, Милан Лујановић; Други ред: Инж. Александар Ацовић, Инж. Влада Савчић, Васа У. Јовановић, потпредседник, арх. Миланко Савчић; Трећи ред: Инж. Душан Глишић, Милутин Станојевић, Душан Милијевић.

Четврти ред. Надзорни одбор: Инж. Љубиша Савчић, Инж. Миливоје Обрадовић, Стеван В. Гајић председник, Љубомир Бојовић потпредседник, Димитрије Мирковић, Михајло Ж. Јанковић.

Следећи редови, чиновници: Пети ред: Др. Драгутин Редишић, Саво Бокић, Коста Станковић, директор, Стеван М. Милованић, генерални директор, Љубинко Милијашевић, директор, Јаков Петровић, Андрија Ерцеговић; Шести ред: Катарина Јоксимовић, Даринка Лазић, Станислава Калиманчић, Душан Љаљак, Драгомир Тошић, Стеван Вранешовић, Владимир Бељавски, Славко Марјановић; Седми ред: Борис Тарасовић, Милица Нешковић, Петар Вуковић, Милојка Топаловић, Петар Тодоровић, Јелена Рашић, Даринка Туроман, Всеволод Волков; Осми ред: Милорад Терзић, Кетица Бурић, Милорад Шумаковић, Драгољуб Марић, Божа Михајловић, Милица Митровић, Јован Гангоријевић, Ружица Милојевић.

Поред Управног одбора и чиновништва „Србије“ треба поменути као заслужне за њен успех, инспекторе организационог рада за целу државу, а међу њима посебно гг. Димитрија Ц. Ђорђевића и Милана Васиљевића који су много година ревносно и с успехом радили на овоме послу.

Инспектор,
Димитрије Ц. Ђорђевић.

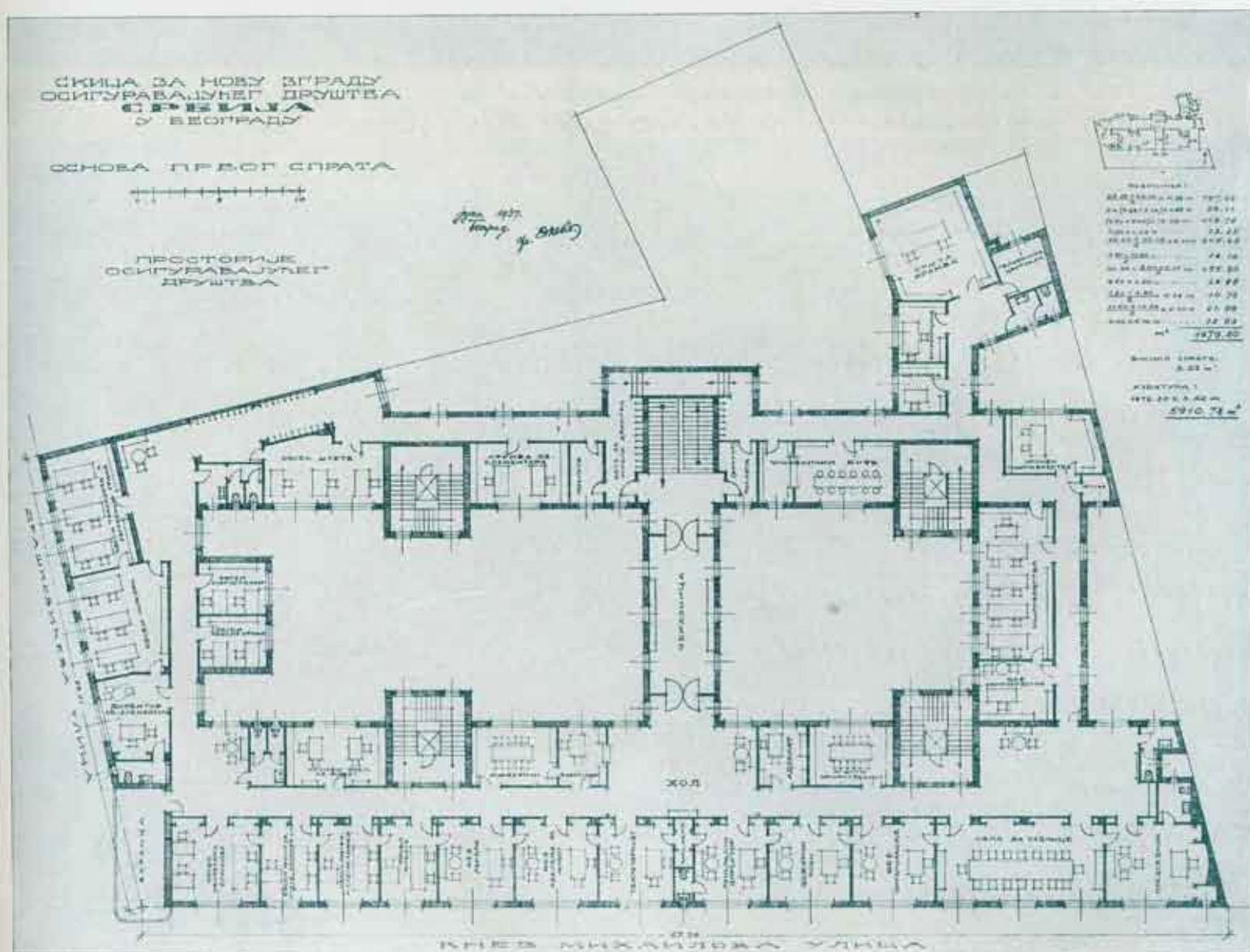

Инспектор,
Милан Васиљевић.

Служитељи у Централи „Србије“.

Општи успех друштва и развијање послова учинили су да су данашње просторије у којима се налази „Србија“ недовољне, и стога се приступило плановима за изградњу једне велике репрезентативне друштвене зграде, која ће не само задовољити унутрашње потребе „Србије“, већ ће бити и видан знак дугогодишњих напора на подизању поверења према овом осигуравајућем друштву и његових заслужених успеха, а истовремено и један од најлепших грађевинских објеката модерног Београда. Палата ће се подићи на поменутом друштвеном имању у Кнез Михајловој и Драшковићевој улици.

Основа првог спрата будуће палате друштва „Србије“ предвиђена за канцеларије (Арх. Леко)

Пројект фасаде будуће палате „Србије“ (Анонимно).

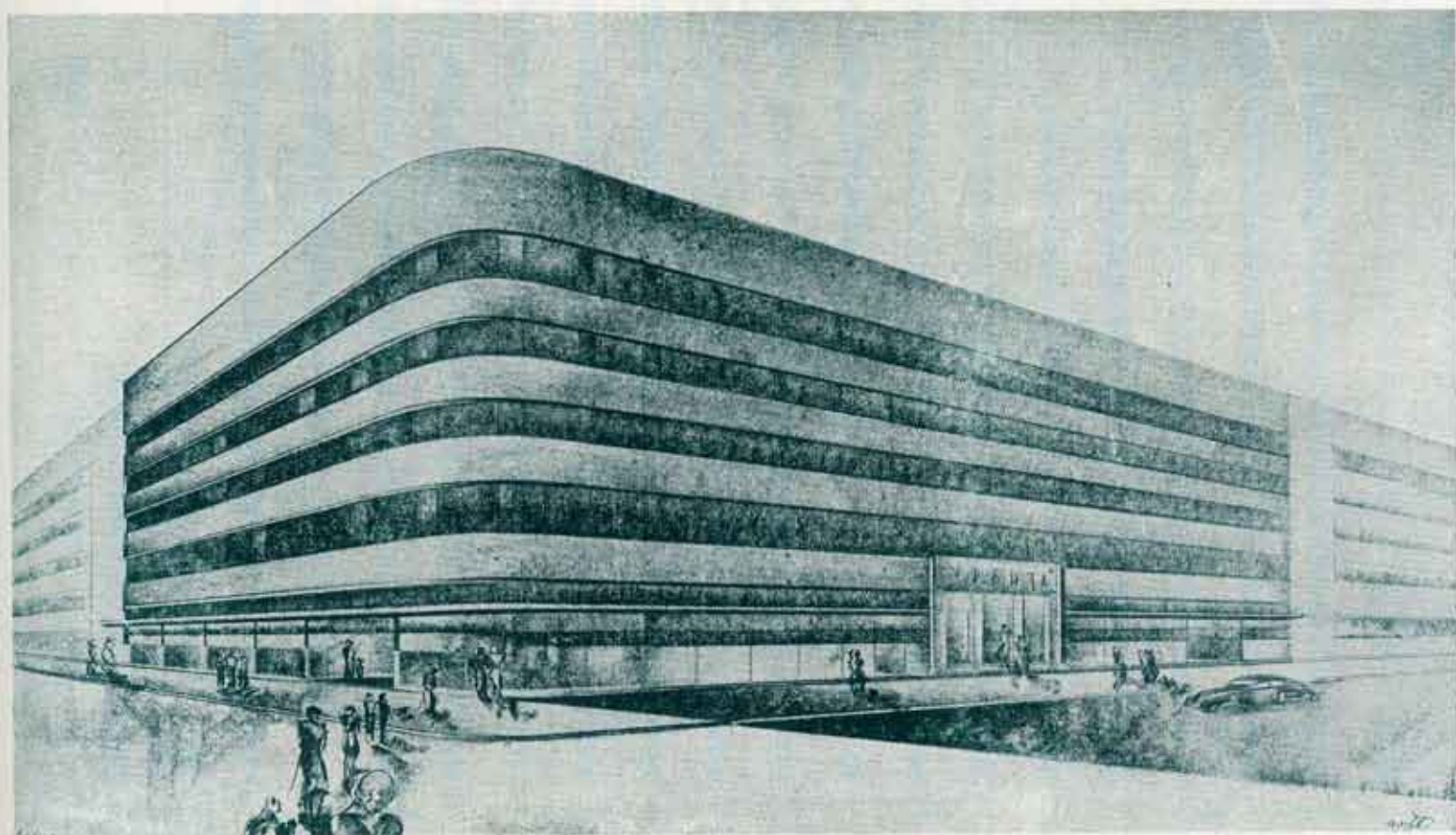

Пројекат арх. Владе Владисављевића.

Перспективни поглед по пројекту арх. Којића.

Посвећујући подизању своје нове палате најозбиљнију пажњу, „Србија“ је расписала ужи конкурс за планове своје будуће монументалне зграде. На конкурс су учествовала господа инжењери: *Бајаловић* Ђура са Милошем *Продановићем*, *Ђокић* Војислав, *Којић* Бранислав, *Лазаревић* Ђорђе, *Леко* Димитрије, *Лукић* Ђорђе. Доносимо снимке фасада трију пројеката и једне основе за ову импозантну грађевину. Према поднетим нацртима, поверено је инжењеру госп. *Влади Владисављевићу*, сину пок. Данила Владисављевића, ранијега сарадника госп. Милоша Савчића, да на основи поднетих идејних скица изради један дефинитиван пројекат за изградњу.

Пројекат Бајаловић—Продановић.

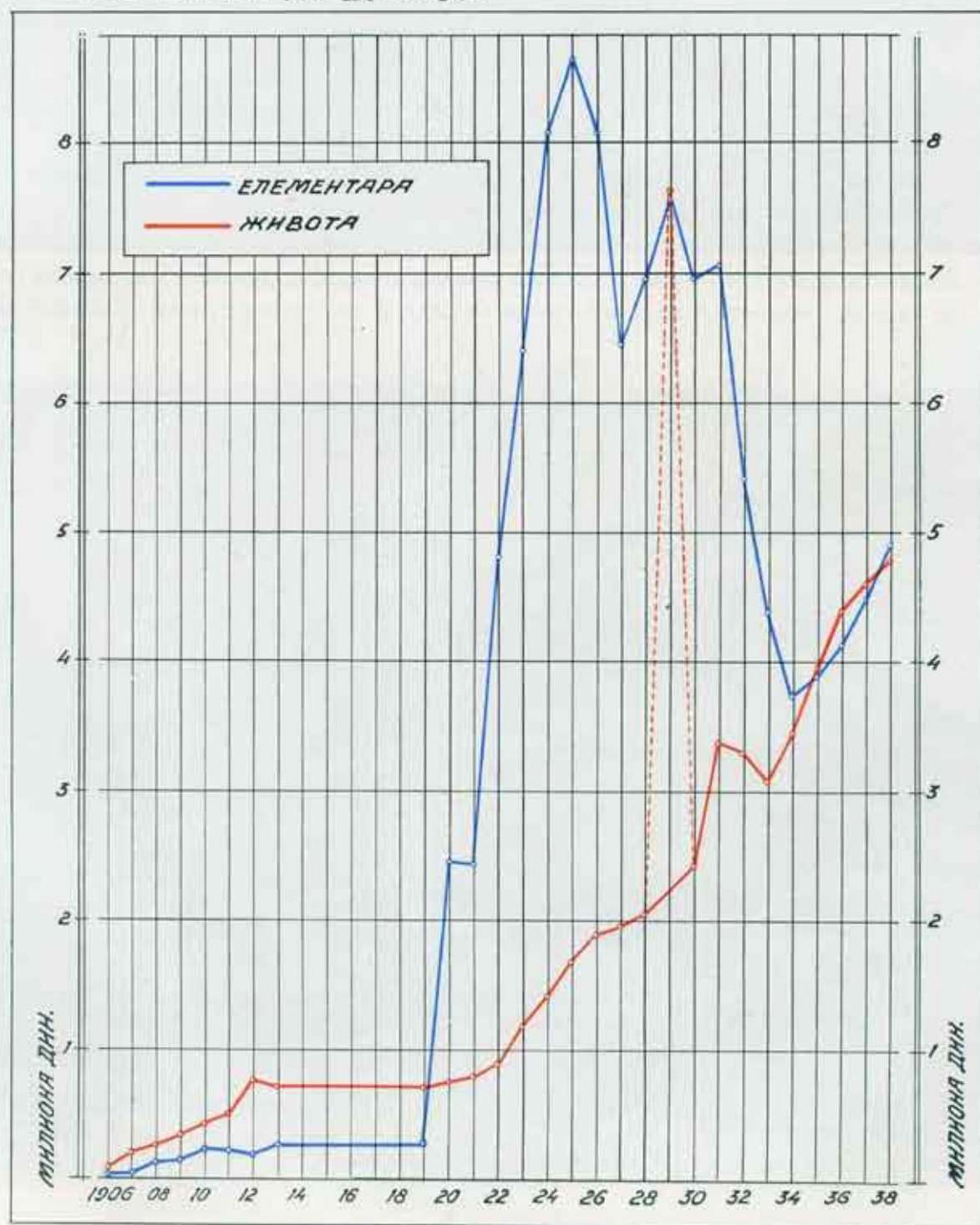
Још једном се и овом приликом показало колико је „Србија“ по директивама госп. Савчића приступала озбиљном и свестраном проучавању техничких проблема и њиховом што је могуће исправнијем решењу ангажујући већи број стручњака за пројектовање своје репрезентативне зграде, док се обично такве ствари решавају нажалост врло често без конкурса и испадају са знатним недостатцима који се увиђају онда када се више немогу исправити.

Изграђивање палате са целокупним уређењем стаће близу дин. 25,000.000. С обзиром да ће друштвена палата имати највећу фасаду, од сто метара, она ће престављати један од највећих објеката Престонице, служећи истовремено и као најбоља гаранција друштвеним осигураницима.

Од 1906. па до данас друштвени се послови развијају потпуно нормално, како се види из *графикана и табеларних прегледа*, осцилирајући према привредно-финансијским приликама у земљи.

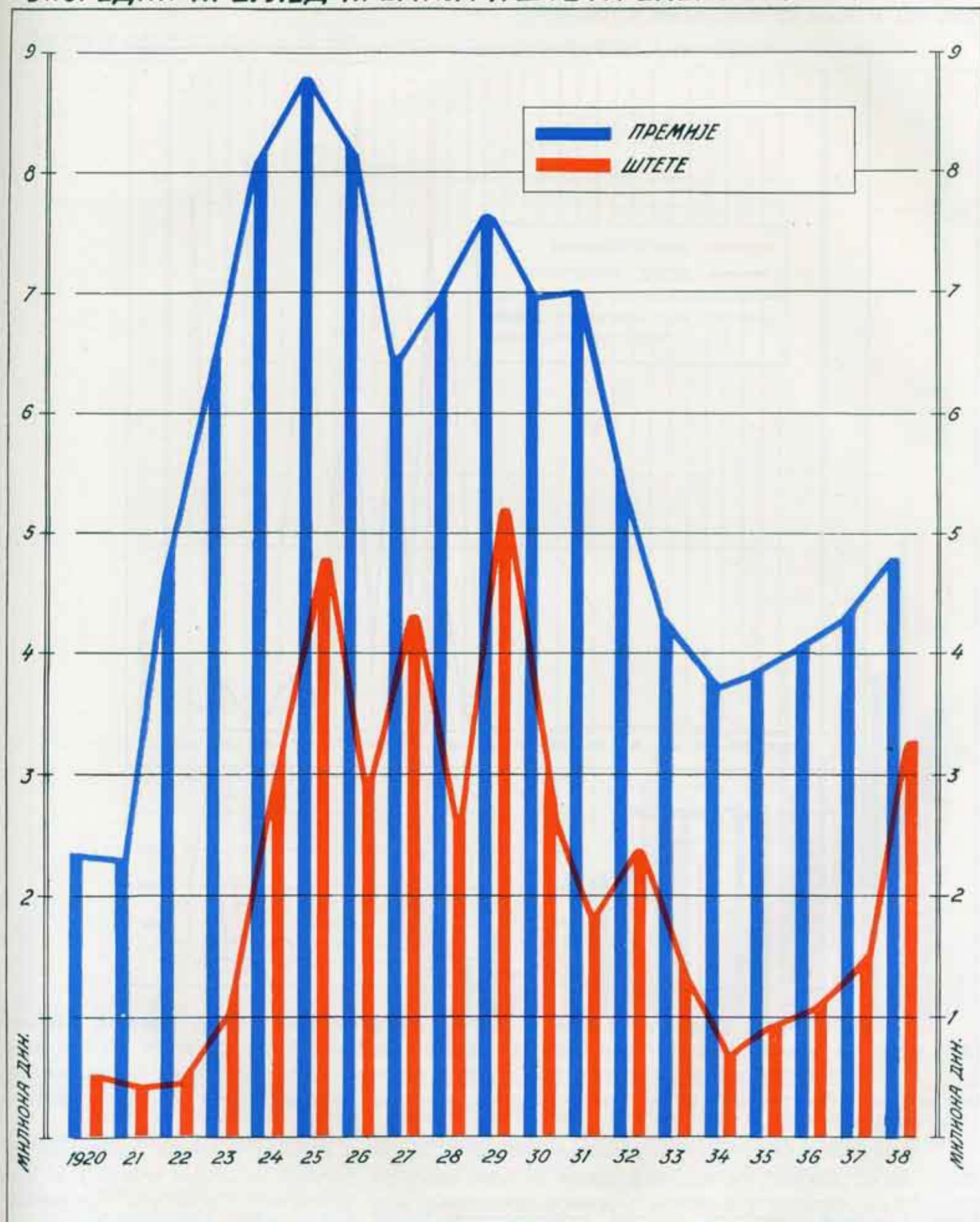
Доба просперитета нагло је утицало на развој друштвених послова. Премије елементарна достижу рекордну цифру од динара 8,790.866.75, у 1925. год., да од тада па надаље настану смањења и повишења, до времена највеће економске кризе у 1934. год., када падају на динара 3,773.012.96. Премије живота међутим, с обзиром на сталан пораст осигураног капитала, показују, сем сасвим изузетних момената, из године у годину напредак.

КРЕТАЊЕ ПРЕМИЈА

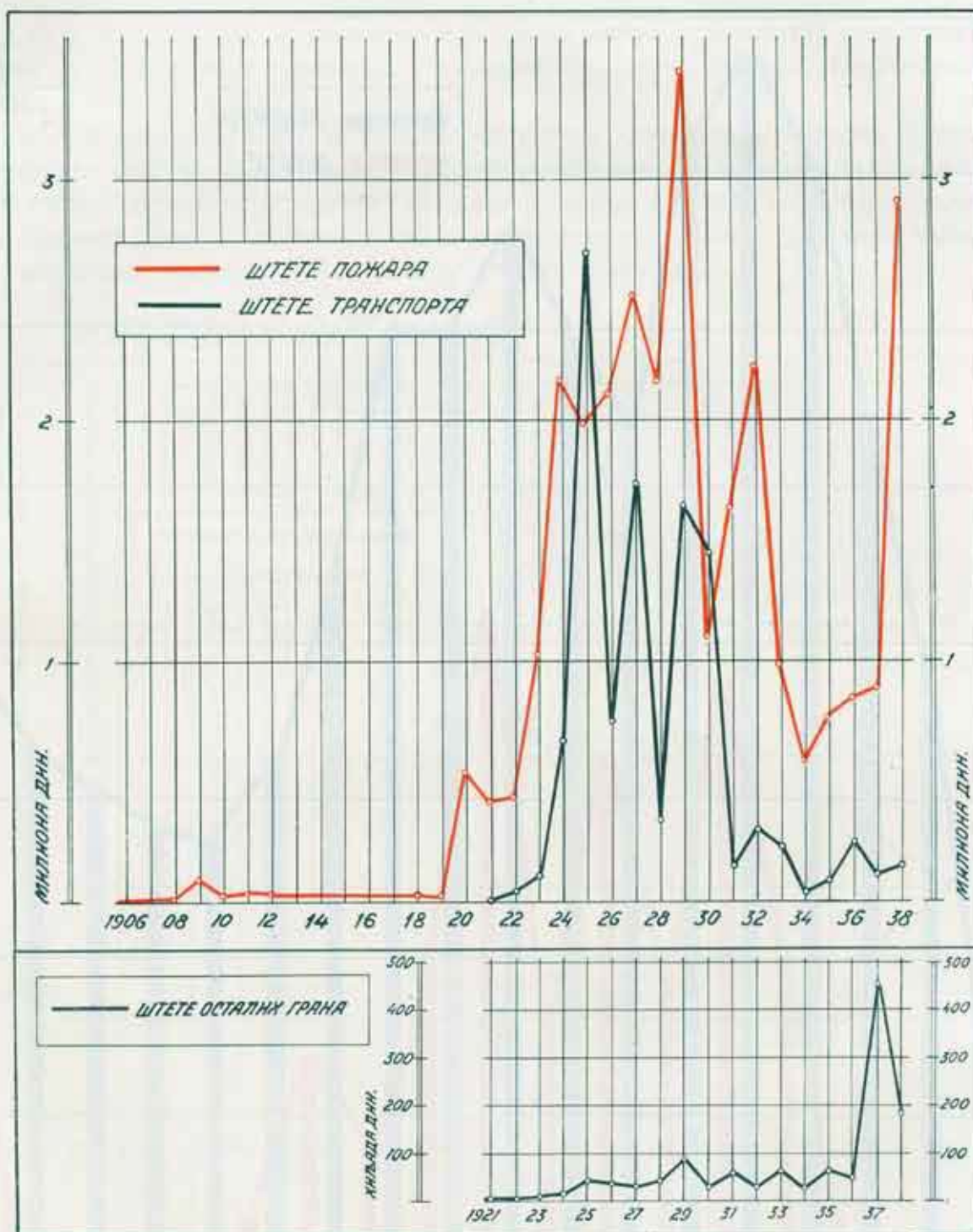
Иако би, посматрано са стране, требало да штете буду у сразмери са висином премија, као што је случај код осигурања живота, у којој је грани (сем ратних година) потпуно нормалан износ штета, — штете елементарна, као што се из приложеног упоредног прегледа премија и штета елементарна види, представљају једну невероватну кривуљу.

УПОРЕДНИ ПРЕГЛЕД ПРЕМИЈА И ШТЕТА ЕЛЕМЕНТАРА.

Док су штете у годинама пре ратова и одмах после рата у потпуно нормалном односу и крећу се од 10—15% од премија, дотле 1925. год. достижу 50% а 1929. 80%, да 1934. падну на 15% и да доцније непрестано расту и достигну 1938. год. 70% од премија. То је доказ да висина штете елементарна не зависи само од случаја, већ у великој мери и од привредно-финансијских прилика и грађевинске политике појединих општина.

Интересантну слику даје графикон у коме су компариране штете настале од пожара са штетама код транспорта и осталих грана осигурања. Док су штете транспорта максималне у год. 1925, код пожара су максималне у год. 1929.

Најмање штете су у години 1934; а од тада су у сталном порасту, тако да у години 1938. штете од пожара нагло расту и ближе се трећем милиону. Друге су штете 1938 у паду.

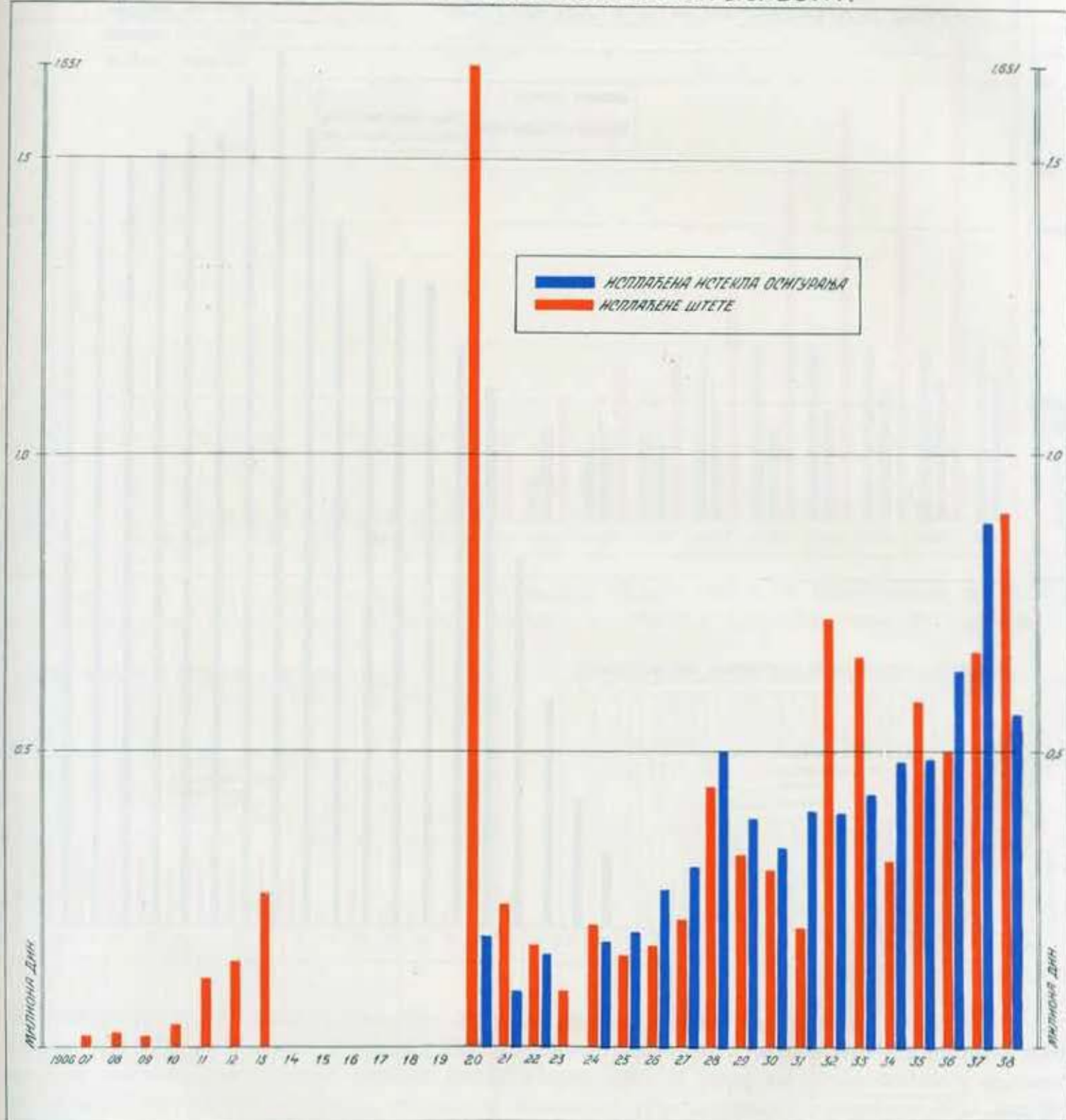
Код осигурања живота не показују штете и истекла осигурања толике осцилације као код пожара. Несумњиво, да су оне у вези са ратовима. Исплата штета у години 1920 то јасно показује.

Неправилност у паду и рашћењу појединих штета и исплата истеклих осигурања показује да се „Србија“, од год. 1912, имала да бори са свима могућим недаћама које једном осигуравајућем друштву у његовом редовном пословању могу да сметају. Споменули смо ратове. — За време ратова уопште се животна осигурања нису склапала, па према томе то мора деловати на исплаћене штете директно, а на исплаћена истекла осигурања индиректно.

У погледу гарантних средстава, поменули смо да је „Србија“ благодарећи тим средствима, осигурана у својем пословању за све могуће непредвиђене случајеве. Следећи графикони показују, како су се, упоредо са развијањем друштвеног пословања, развијали и повећавали друштвени фондови.

Друштвене премијске резерве по свима врстама осигурања, створене по утврђеним принципима и пруженим могућностима, претстављају данас највећу залог сигурности својим осигураницима. Оне крајем 1938. год. претстављају износ од дин. 32,635.820.43.

ПРЕГЛЕД ИСПЛАЋЕНИХ ШТЕТА И ИСТЕКЛИХ ОСИГУРАЊА ЖИВОТА.

Друге су недаће у вези са кризом, валутарним перипетијама и крупним политичким неприликама. Што „Србија“ из свих тих тешкоћа излази стално јача, знак је да почива на здравим темељима и да се током свога досадашњег рада обезбедила у свом пословању, својим резервама, за сваки евентуални случај.

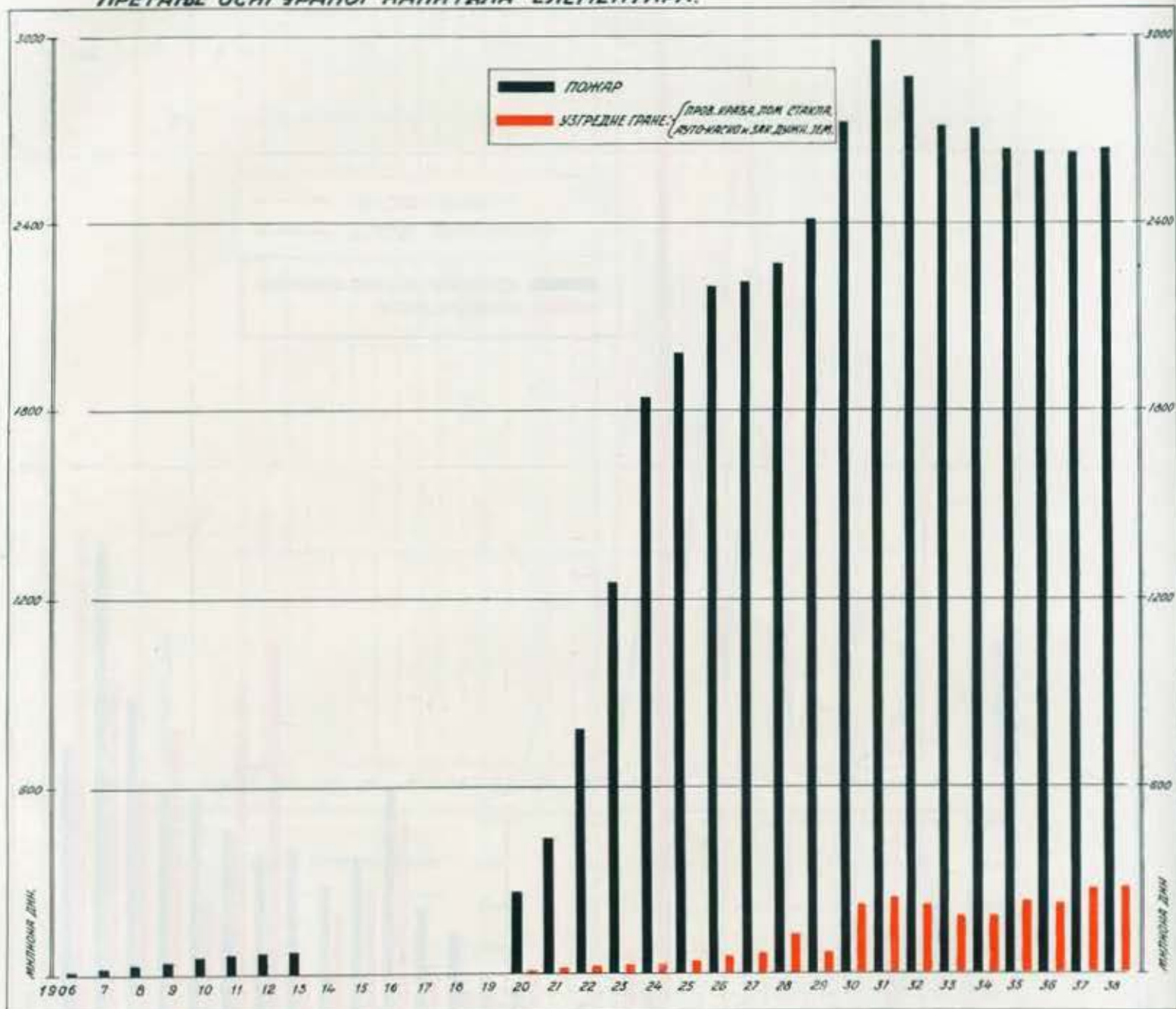
Верна слика напредовања једног осигуравајућег друштва је стално развијање посла, а у вези с њим, увећавање друштвених гарантних средстава.

Пословање „Србије“ показује сталан пораст премија и осигураног капитала по животној грани, нарочито од године 1933.

Узгредне гране, а то су провална крађа, лом стакла, ауторизик, каско и карго и законска дужност јемства показују благо осцилирање према годинама, са тенденцијом пораста.

Као што се из приложеног прегледа види, улагање капитала, фондова и резерви извршено је највећим делом у текуће рачуне и улоге, у циљу подизања домаће привреде, трговине и индустрије, а затим у непокретности, у државне хартије и зајмове на сопствене полисе осигурања живота.

КРЕТАЊЕ ОСИГУРАНОГ КАПИТАЛА ЕЛЕМЕНТАРА.

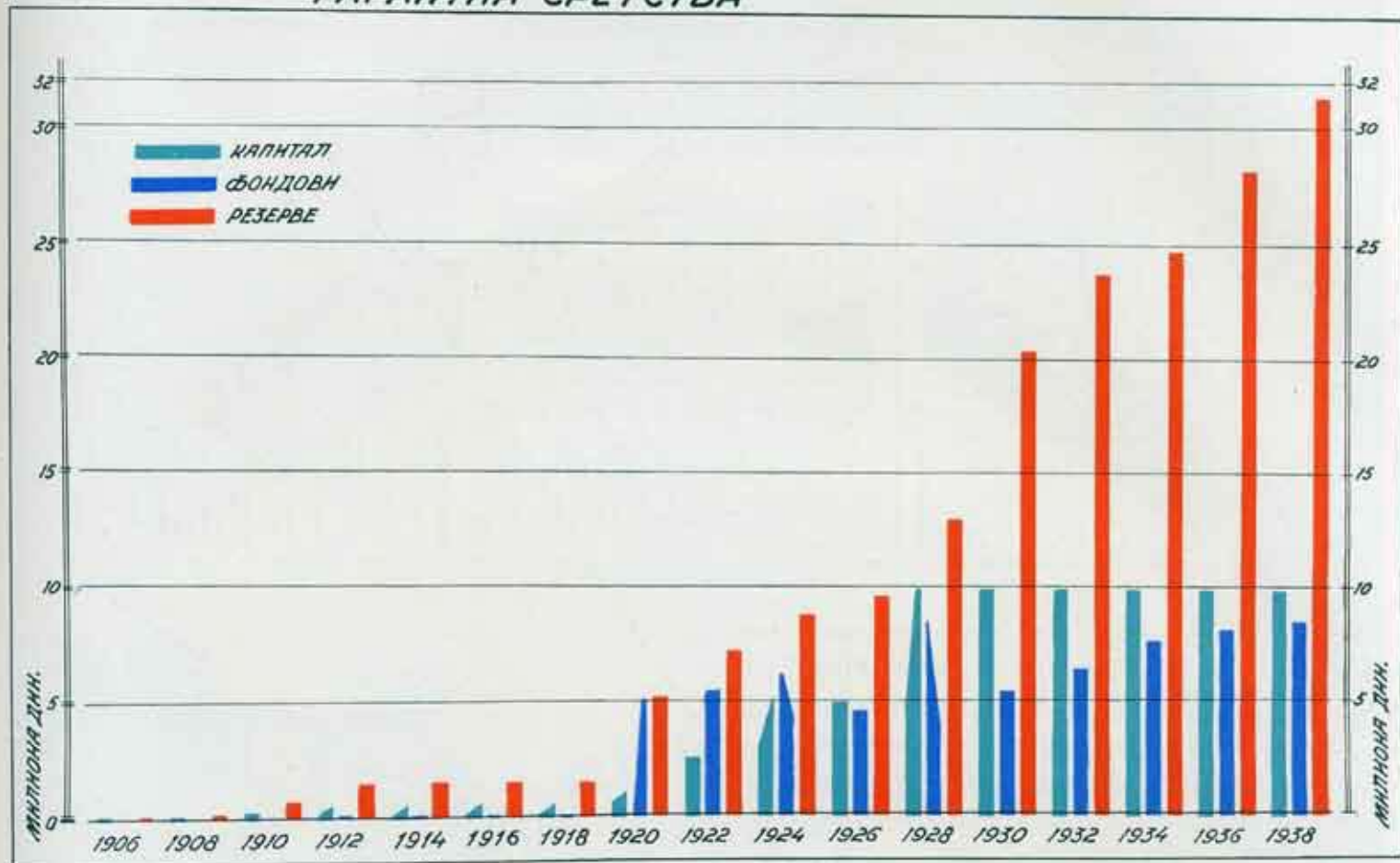
Почетни акционарски капитал од дин. 1,000.000, подељен у 5.000 акција од по 200 динара, уплаћен је у пуном износу тек 1920. године. Год. 1921. капитал је повишен на 5,000.000 динара, подељен у 25.000 акција од којих је 7.500 акција (пored ранијих 5.000) одмах уплаћено по цени од дин. 1.000 по акцији. Разлика између номиналне вредности акције — 200 динара и емисионог курса од 1.000 динара убачена је у фонд. Друга половина од 12.500 акција уплаћена је из друштвених сретстава употребом фондова.

Великим порастом акционарских фондова омогућено је повећање друштвеног капитала у 1928. год. од 5,000.000 на 10,000.000 динара, издавањем 25.000 комада акција на терет фондова, тако да друштво располаже највећим акционарским капиталом међу осигуравајућим друштвима.

И друштвени акционарски фондови из године у годину расту и достижу 1938 године износ од динара 8,660.091.92.

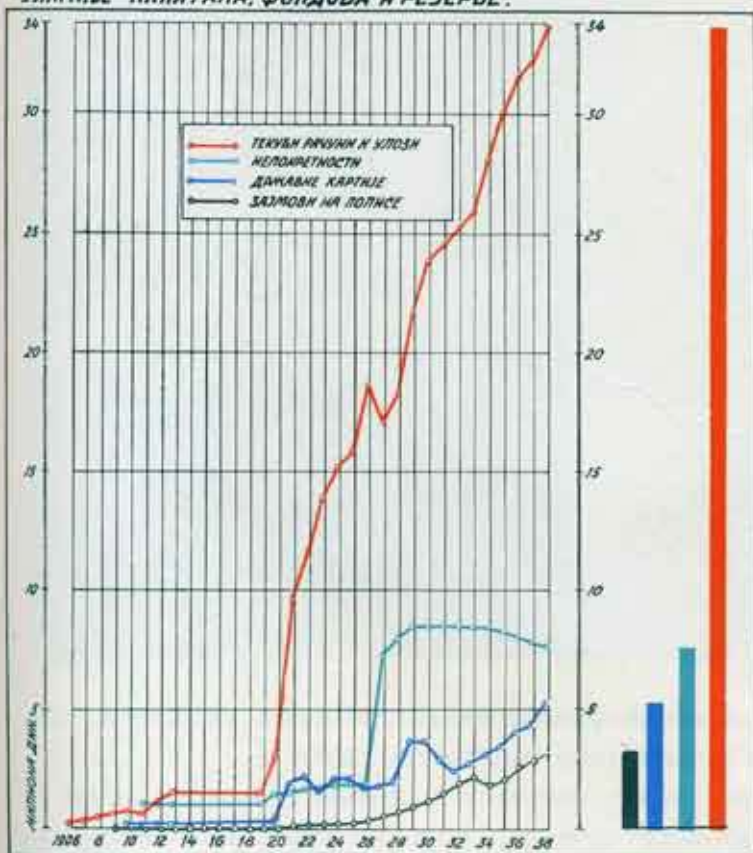
Што је друштво од 1912 год., па све до данас, преживљујући од свога оснивања разне спољне политичке догађаје: анексију Босне и Херцеговине, Балкански рат, Албанску побуну и Светски рат, који су пресекали и прекидали друштвени рад и развој, и преживљујући економску кризу, поред испуњавања свих својих обавеза према осигураницима, пружало својим

ГАРАНТНА СРЕТСТВА

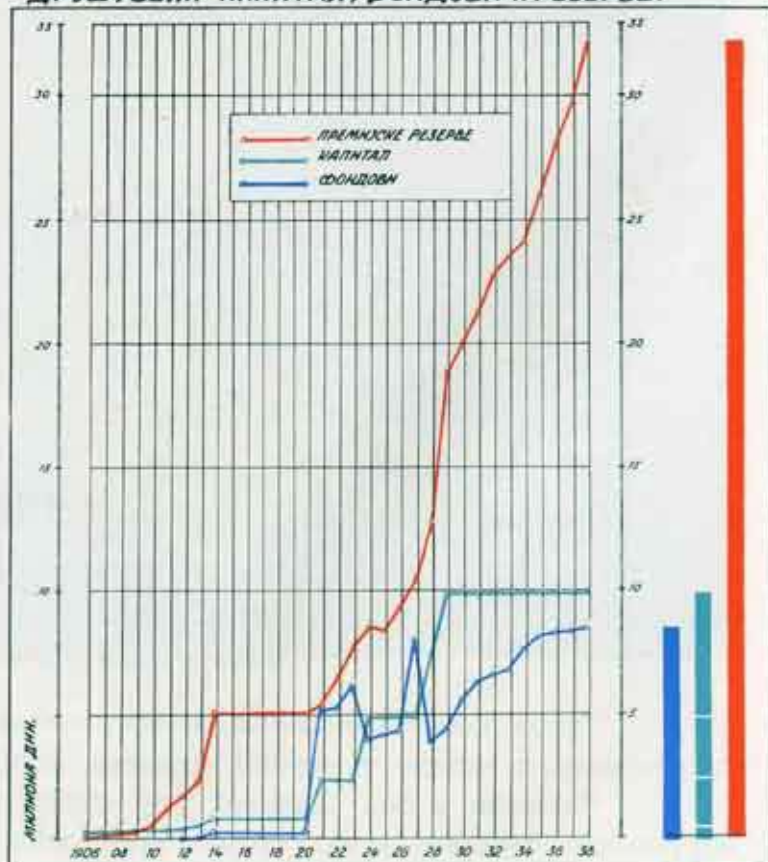

акционарима и сталну дивиденду, па и у годинама највеће кризе и ненормалних штета, има се благодарити претседнику Управног одбора г. Милошу Савчићу, чије је старање од

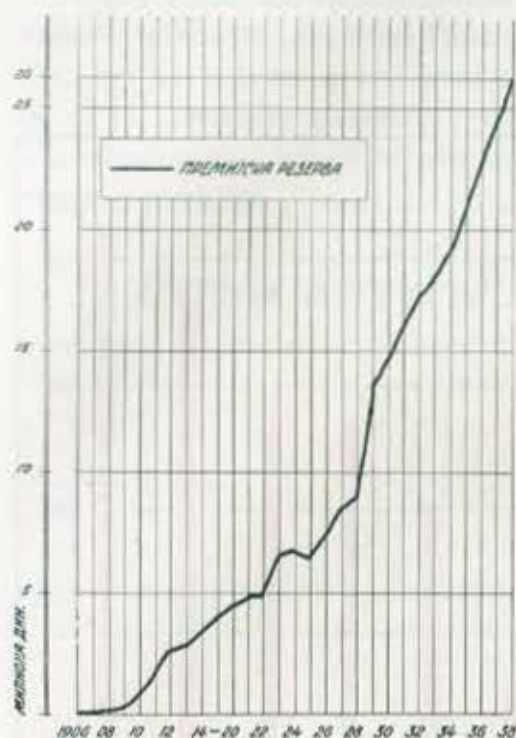
УЛАГАЊЕ КАПИТАЛА, ФОНДОВА И РЕЗЕРВЕ.

ДРУШТВЕНИ КАПИТАЛ, ФОНДОВИ И РЕЗЕРВЕ.

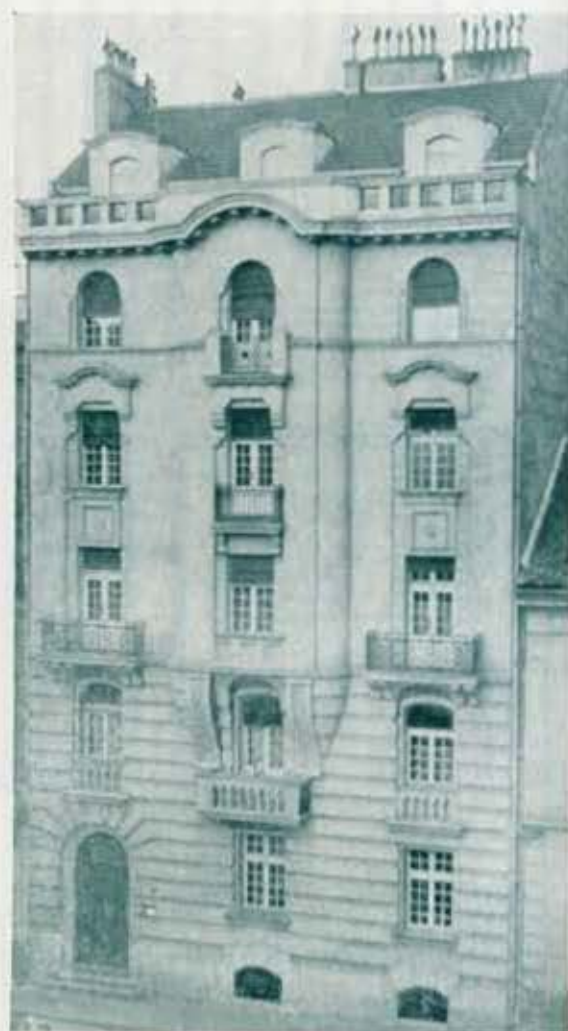
почетка друштвеног рада било усредсређено како на стварање јаких фондова, тако и на обазриво вођење друштвених послова.

Напомињемо да друштво има, поред имања у Кнез Михајловој и Драшковићевој улици у Београду, и имање у Космајској улици бр. 8, на коме је 1927. подигнута вишеспратна зграда, а затим имање у Новом Саду у улици Змаја Јовановића бр. 6.

СКИЦА

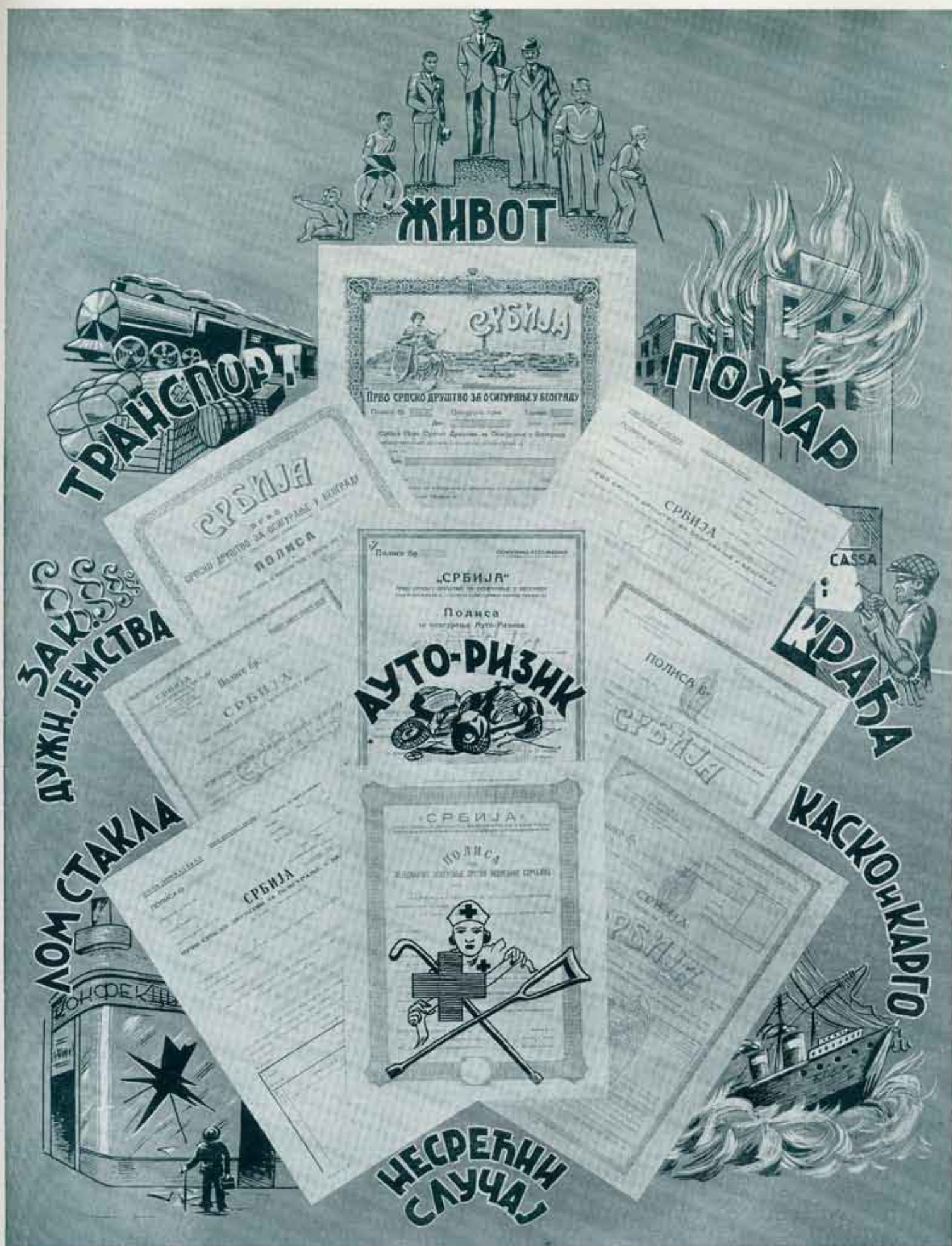
парцела бр. 5309 у Н.О. Београд, 1.-3. кв. ул. 1009.
Власник: „Србија“ - Јавно Српско Друштво за осигурање
Размера 1:500

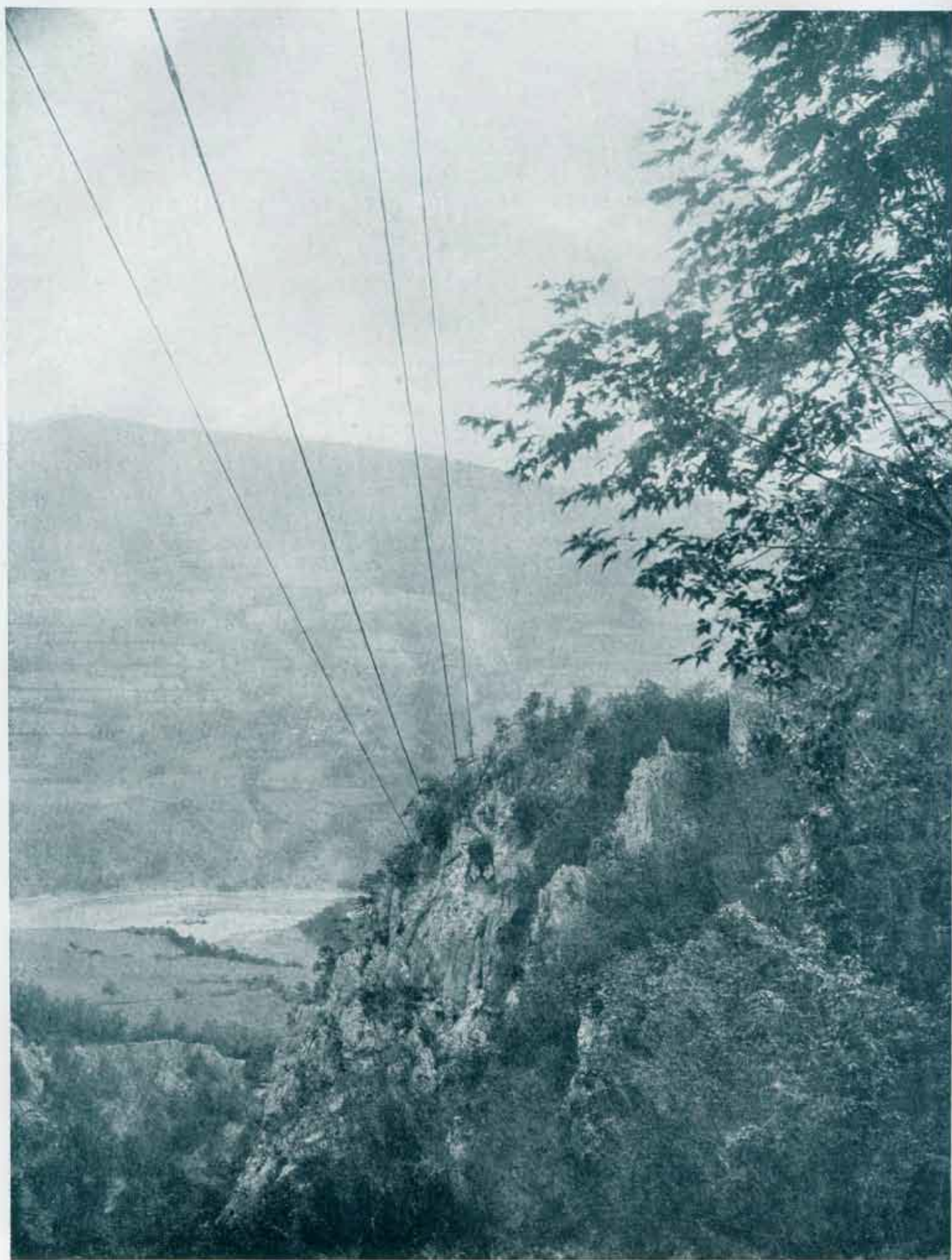
Имање и зграда „Србије“ у Космајској улици бр. 8.

Треба констатовати да је госп. Милош Савчић једини од друштвених оснивача, који се непрекидно налази у управи друштва, активно водећи све његове послове.

Уносећи у рад „Србије“ сву своју добру вољу, енергију и љубав, Милош Савчић је несумњиво створио једно трајно предузеће широкога значаја, које ће увек бити везано за његово име.

Рекламно-популарни преглед свих врста осигурања „Србије“.

Поглед са великог тунела на мали и долину Дрине.

„Тара“.

Поменули смо да је питање довлачења обле грађе за Стругару Прометне Банке у Београду био један од важних проблема. Сама стругара по себи, снабдевана облом грађом из иностранства, или скупом домаћом грађом, још није било решење питања. Требало је омогућити да се Београд и Србија снабдева домаћом, али јефтином дрвеном грађом.

Иако је питање снабдевања стругаре сировином у уској вези са радом стругаре, ми одвојено дајемо опис шумских експлоатација у *Тари* и *Бос. Јагодини* из тога разлога што је, према решењу инж. Милоша Савчића, и једна и друга експлоатација технички тако занимљива и изведена у великом стилу, да управо читавој експлоатацији даје обележје тај *технички део*. Савчићева идеја је била да се ради добијања обле грађе закупи шума у планини Тари. Грађа би се сплавовима довозила Дрином, Савом и Дунавом до Београда.

Поред саме Дрине, у западном куту Србије...

Многима је ова идеја изгледала фантастична и неостварљива. Тара је била готово неприступачна, теренске тешкоће изванредно велике. По речима једног инжењера, који је случајно приликом неке комисије могао на лицу места у Тари да прегледа критички и стручно провизорне инсталације г. Савчића, та шума, коју је г. Савчић купио за Прометну Банку лежала је на таквим врлетима и беспућу, „да ни врана не би могла изнети дрвце на Дрину.“

Међутим, оно што је другима изгледало немогуће за г. Савчића је било изводљиво и остварљиво.

Експлоатација Таре данас је већ завршена, и од првобитних инсталација нема више на терену никаквих објеката у погону, већ само трагова.

Али како је изгледала инсталација жичаре на Тари, и како је решен проблем довлачења обле грађе, то се најбоље види из брошурице коју је фирма Блајхерт издала 1910. године на немачком језику под насловом: *Слике из српске индустрије дрвећа*, као и из њенога проспекта о жичари на Тари, којој та светска фирма посвећује нарочиту важност, поносећи се том инсталацијом, и користећи се тим делом као врло карактеристичном рекламом.

Наводимо из те брошурице следеће ставове:

„Поред саме Дрине, у западном куту Србије, близу некадашње тремеће између Босне, Србије и Новопазарског Санцака, добила је Прометна Банка на Златибору концесију за експлоатацију шуме „Тара“ и „Црни Врх“. На целој том земљишту Дрина је једино могуће саобраћајно средство. Али је тешко приближити се њој, због одвећ стрмих падина планине, која се са висине од 1500 метара стрмо спушта према обалама Дрине, а уз то је испресецана многобројним кланцима и клисурама. На источним странама концесије обла грађа се још некако и могла спуштати према Дрини, јер ту терен пада свега за 800 метара. Ту је саграђена „рижа“ „Trockenriese“ полукружног профила, од тесаних и састављених балвана, која као огроман олук равномерним падом силази падином брега ка Дрини. При трасирању те риже многе долине су се морале насипати, или се правити усеци, да би се избегле непотребне промене пада. Том рижом, која је

дуга два и по километра, пуштени трупци сами јуре великом брзином низбрдо, ка Дрини, тако да се рижа често мора посипати песком, ради успоравања те брзине. А одатле сплавови ће облуг грађу доносити Дрином и Савом до Београда. Дакле транспорт обле грађе из шуме до Дрине није могао бити јевтинији, пошто су трупци сами летели доле и, као поамни, скакали у реку.“

Али како ће се облице што јевтиније довести до саме риже? То питање инж. Савчић решава стварањем једне „железнице“ зване *сиусш*, са дрвеним шинама, без локомотиве, по којима се обла грађа спушта самим вагончићима низбрдо, а празне вагоне узбрдо вуку коњи.

То је било можда Колумбово јаје у решењу овога проблема, али је зато несумњиво требало инвенције и смелости.

Сачуван нам је један снимак, који доносимо, и по коме се види како трупци падају у Дрину, стварајући неколико метара висок водоскок, што сведочи о елементарној снази овога јурења трупаца до реке.

Ево шта Блајхерт даље наводи о жичари коју је он градио по налогу г. Савчића, под његовим сталним надзором и по његовим упутствима, комбинацијама и алтернативама.

„У западном делу концесије био је приступ ка Дрини нарочито отежан. Овде се дрво није могло спуштати ни сувим ни влажним рижама, а није се могао саградити ни пут, осим да се на њега утроше баснословне суме.“

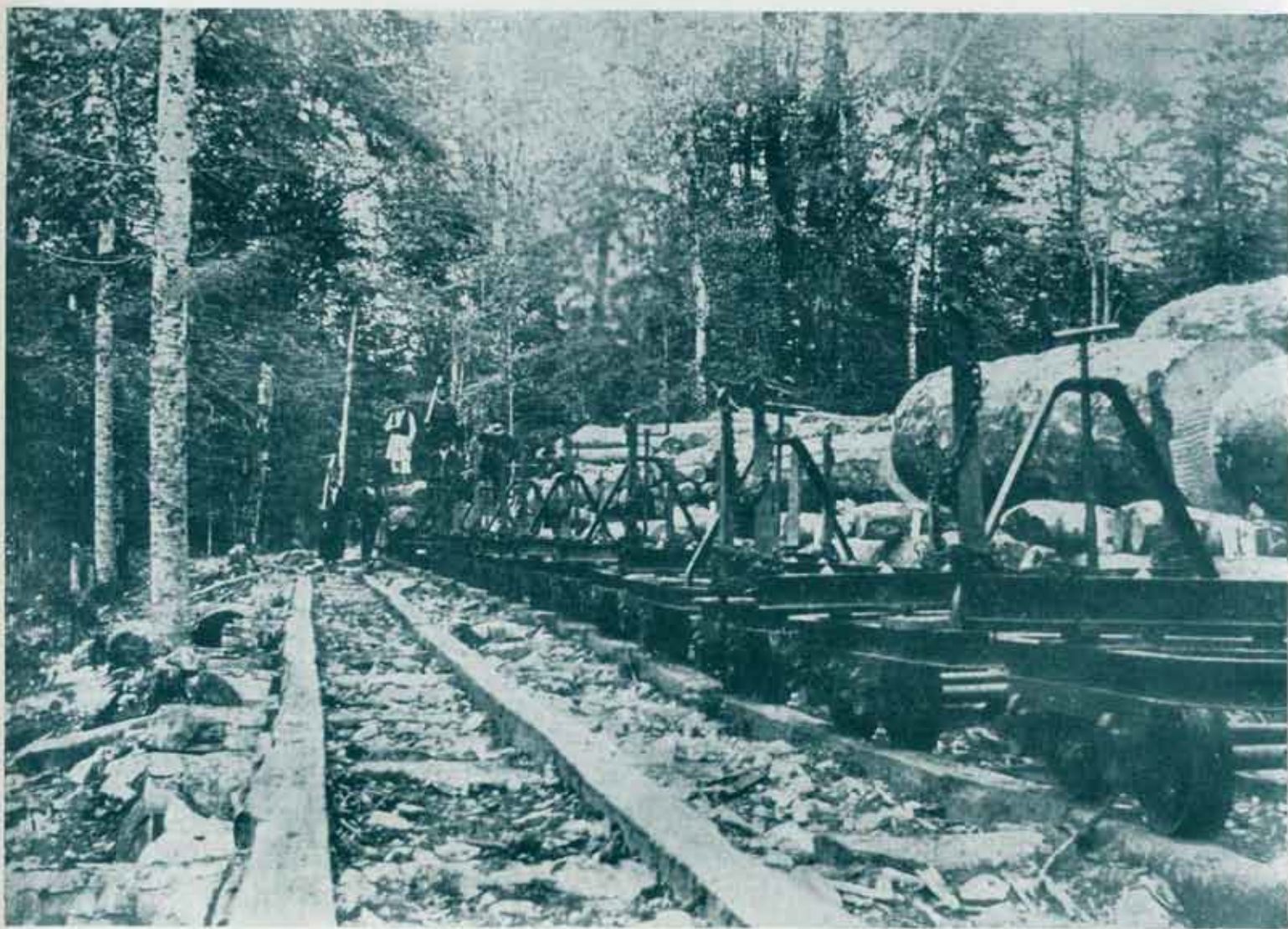
Савчић се решава да сагради жичару. Блајхерт истиче да му је тај тешки посао поверен стога, што се исправно решење могло очекивати само од једне фирме светског гласа. После студија многих алтернатива, жичара је подигнута у *две ешаје*. Али студија алтернатива није била лака, јер је сваку требало на терену обележити, нивелисати кроз оне гудуре и кланце, преко окомитих стена, и тек тада донети суд може ли се уопште једна од њих извести или не, па ако може, која је најбоља. Блајхерт даље излаже:

„Рижа“, огроман олук за балване.

„Године 1908. изведена је *прва етапа*, од Дрине до Предовог Крста, у дужини од 6010 метара, и с падом од 800 метара. Највећа дужина облог дрвета, које се могло том жичаром транспортовати, била је 15 метара, што је било необично; а тежина једног товара износила је 2000 килограма. То су врло велике цифре, кад се зна да је највећи распон између два стуба готово 800 метара, и да је челично уже распето између њих дебело четири сантиметара. Ако се сетимо и ветра који у тим брдима дува, неће бити тешко замислити смелост те конструкције... После ових бројева не треба нарочито истицати све препреке које су се приликом грађења морале савладати: премеравање, транспорт материјала кроз кланце, гудуре и тунеле, подизање дрвених стубова и станица, доношење ужади и машина, бушење тунела, подизање станица.“

Говорили смо са мајсторима који су на томе, још као младићи, радили и који се свих тих напора данас сећају с поносом. Разумемо њихову радост кад сад, после читавих деценија, гледају слике са тих изградња, које данас већ спадају у историју.

„Железница“ звана спуст са дрвеним шинама.

Један од тих мајстора, гледајући те снимке, говорио је како се тога рада добро сећа, јер је то био његов први посао. И тада је од инж. Милоша Савчића, који му је тај посао поверио, примао савете и упутства, којих се увек држао, и који су му помогли да у каснијем животу постигне лепе успехе.

А Блајхерт наставља:

„Прва етапа у изградњи жичаре карактеристична је још по томе, што је челично уже морало бити спроведено кроз два тунела, који су пробијали две стрме стене на путу са планине ка Дрини.“

Али за Савчића нису постојале препреке. Он пробија два тунела кроз те стене — један од 56 метара дужине, други од 26 метара — и омогућује оно у што је сам Блајхерт сумњао.

„Друга *етапа* те железнице која спаја станицу Предов Крст са Батуром дуга је 3860 метара, а има успон од 380 метара. Конструктивни подаци су исти као и код прве етапе“.

Трупац пада у Дрину.

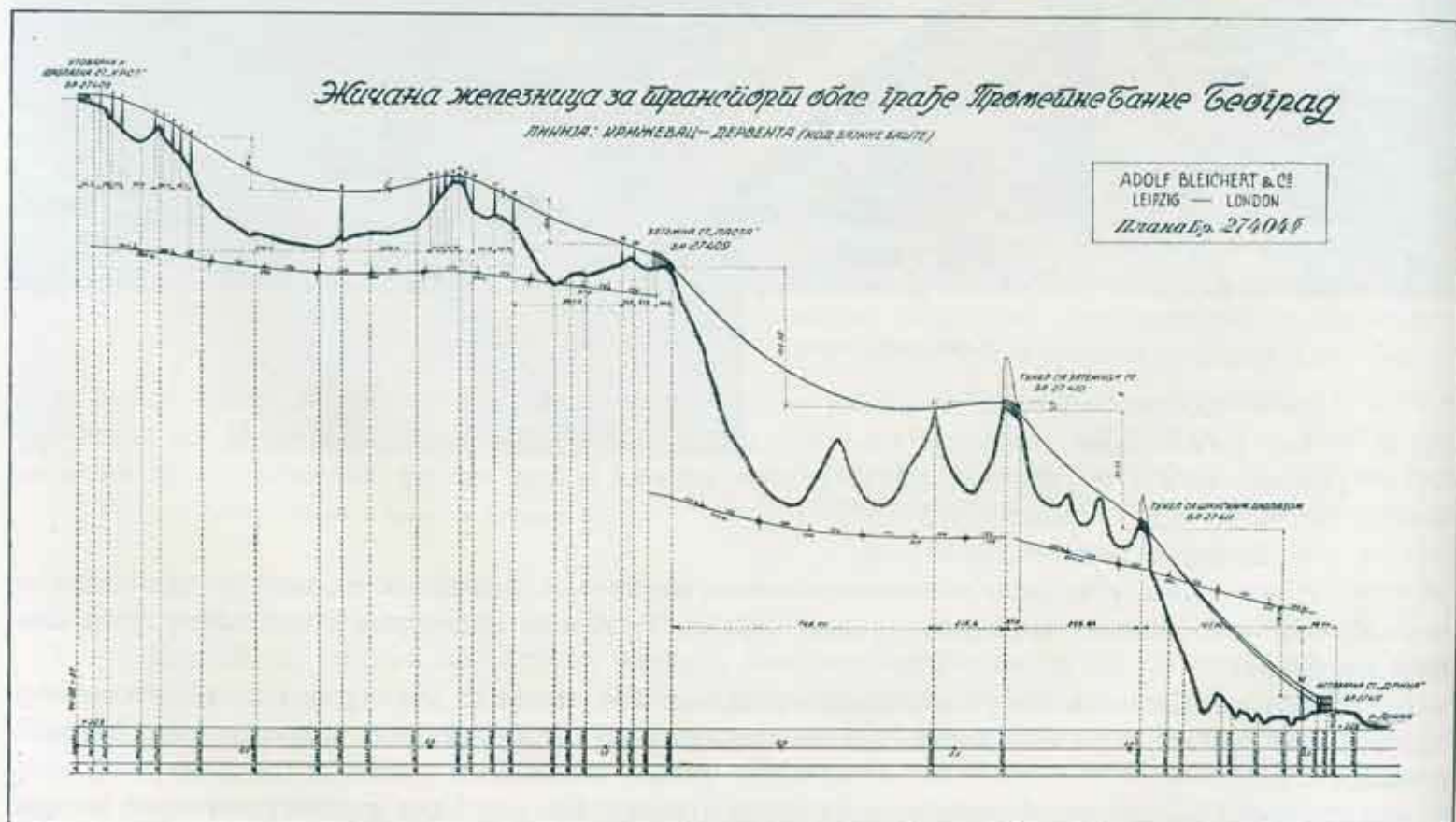
Фирма Блајхерт поносна је на ту своју жичару и стално је наводи као један од својих најтежих послова. Истиче међутим, да је ту жичару извела само на наговор и уз сарадњу г. Савчића, што ће несумњиво дати слику о томе, колико је он морао уложити енергије, труда и зноја у ову изградњу.

Интересантно је и даље излагање Блајхертово о тој експлоатацији:

„Кад је жичара у погону, мора се брзина кретања регулисати једним хидрауличким регулатором и кочницама са пропелером. Цело постројење покреће се услед тежине товара, који се низбрдо спушта без погонске снаге. Кад се брзина не би кочила била би при силажењу терета одвећ велика, и све већа, да је нико не би могао зауставити.“

Желело се да се та елементарна снага искористи и за погон машина; али нам недостају подаци да ли је у том правцу нешто стварно учињено.

„Интересантан детаљ у конструкцији жичаре — каже даље Блајхерт — јесте справа за за-

Уздужни профил жичаре; Партија са 2 тунела и распоном 746 м.

Жичара пролази кроз тунеле...

тезање ужета, како би ово увек имало исту напетост, да би се аутоматски искључило свако претерано оптерећивање ужета, да не би пукло.

Дистанција између великог и малог тунела износи 400 метара; а изванредно је леп поглед са великог тунела на мали тунел и долину Дрине.

Транспорт челичне ужади кроз кланце.

Слика, снимљена за време грађења тунела, на овој готово окомитој литици, и слика транспорта челичних ужади кроз кланце, речито нам говоре о тешкоћама које су у то време пионири рада, на челу са инж. Савчићем, морали подносити. Те тешкоће су биле у толико веће, што су се радови на пробијању тунела вршили баш у зимско доба. Колико је брига морао задавати само транспорт грађевинског материјала (ужади, вагонета, машинерија итд.) који се

Сплав пред поласком низ Дрину.

морао слати из Београда колима, саоницама и пешацима?“ И Блајхерт наставља: „Стотине руку било је потребно да тешким радом створе једно културно дело, које стотинама домаћих синова даје зараде и хлеба, и отвара досада неискоришћене и ретко насељене крајеве за колонизацију, искоришћујући истовремено природно благо, које је дотле пропадало.“

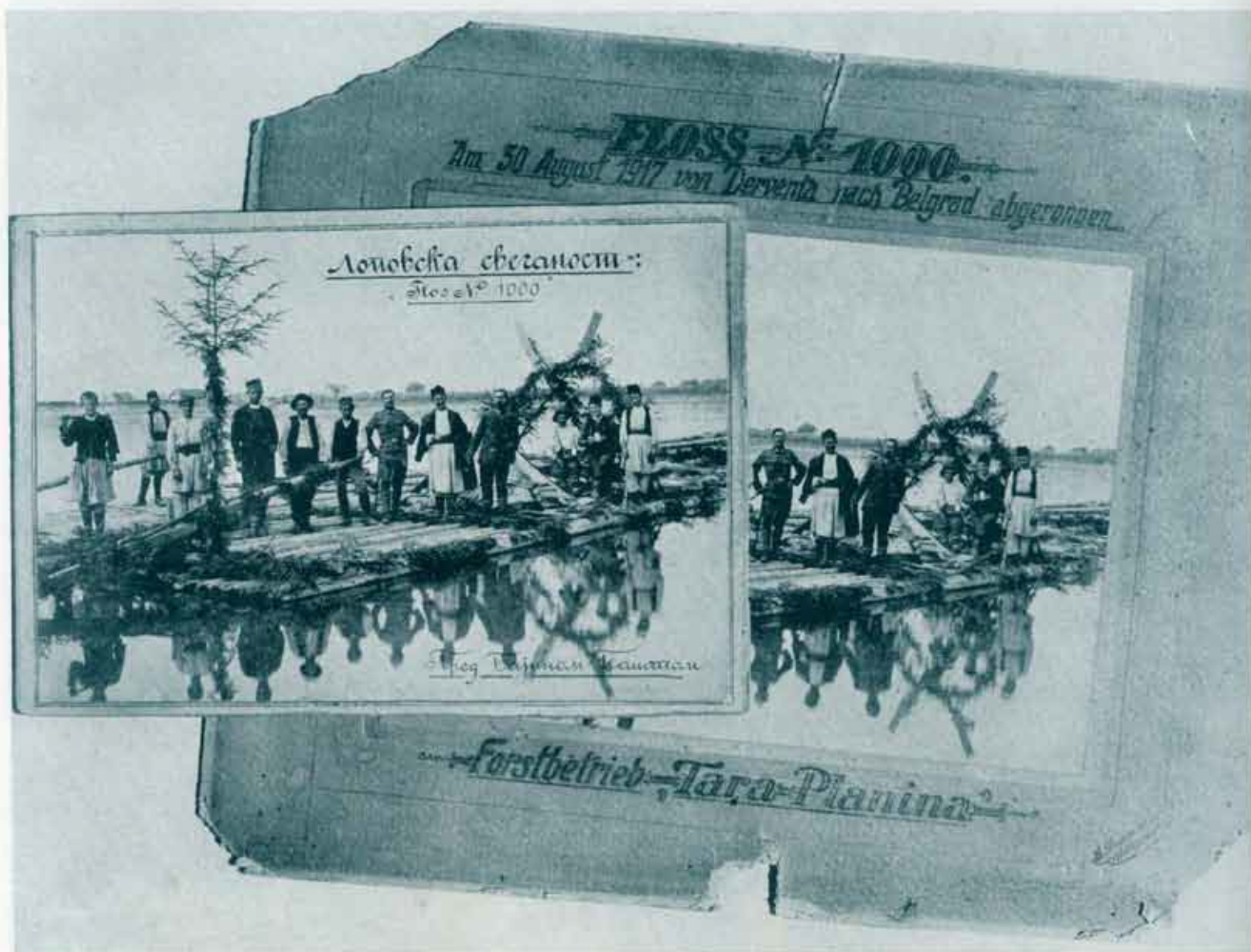
И ево како Блајхерт, који можда није ни знао да је Милош Савчић био тај који је пустио први сплав низ Дрину до Београда, сликовито описује ту манипулацију:

„Тако прастари, каткад четири стотине година стари красни трупци српских краљевских државних шума долазе силном брзином

Бушење тунела кроз литицу.

преко риже, или мирнијом возњом кроз ваздух и тунеле, на обалу Дрине, где се скупљају, састављају и везују у сплавове... Није ни мало лак посао који сплавари имају да обаве, када у зимско доба и у леденој води. Често треба хватати трупце које је вода разнела. При томе послу потребно је по неки пут спасавати и сплаваре, који, прецењујући своју властиту снагу и окретност при свом тешком послу, падају у Дрину. А кад сплав крене низ Дрину, кроз многе вирове и матице, сплавари морају добро пазити да се сплав не распадне, јер га треба провести преко свију плићака и кроз безброј кривина вијугаве и брзе Дрине, покрај опасних литица и гребена..."

Свечаност окупаторских власти приликом пуштања хиљадитог сплава низ Дрину (са мишљењем једног патриоте).

Појмљиво је да све није ишло увек лако и без тежих случајева. Дешавало се да промови ударају у стубове; оркан је једном срушио цео један део жичаре. И сама експлоатација била је напоран посао.

За београдску стругару Блајхерт каже, да је она највеће и најмодерније предузеће ове врсте у Србији, истичући нарочито луку и сплавове.

На свршетку Блајхерт добро констатује, да је Прометна Банка почела рад на индустријском подизању Србије, али да ће без сумње тај рад бити настављен. Данас, читајући Блајхертово мишљење из 1910. године, видимо да је било потпуно исправно.

А да није било Савчића, ко зна колико би красних стабала зрелих за сечу пропадало и трунуло, док би Београд морао куповати и скупо плаћати стругану робу на страни, да би своје потребе задовољио. Не би било рђаво кад би се надлежни сетили тога при решавању сличних национално-економских проблема у будућности, имајући на уму стругару, која је примерно вршила свој задатак, и према томе остала заслужна за развитак наше дрварске индустрије, привређујући држави многе милионе.

На завршетку поменимо још да често савлађивање великих шешкоћа не изазива велика признања већ велике зависћи.

Док Милош Савчић није узео у експлоатацију шуму на планини „Тари“, дошле никоме није падало ни на памет да се једнога таквога посла подухвати, јер је он био и одвећ најоран и сувише ризикан. Али кад је један човек својом несаломљивом вољом и енергијом успео да у привредном погледу учини оно што је свима изгледало немогуће, онда је поведена прошиву њега кампања и покушано да се направи афера.

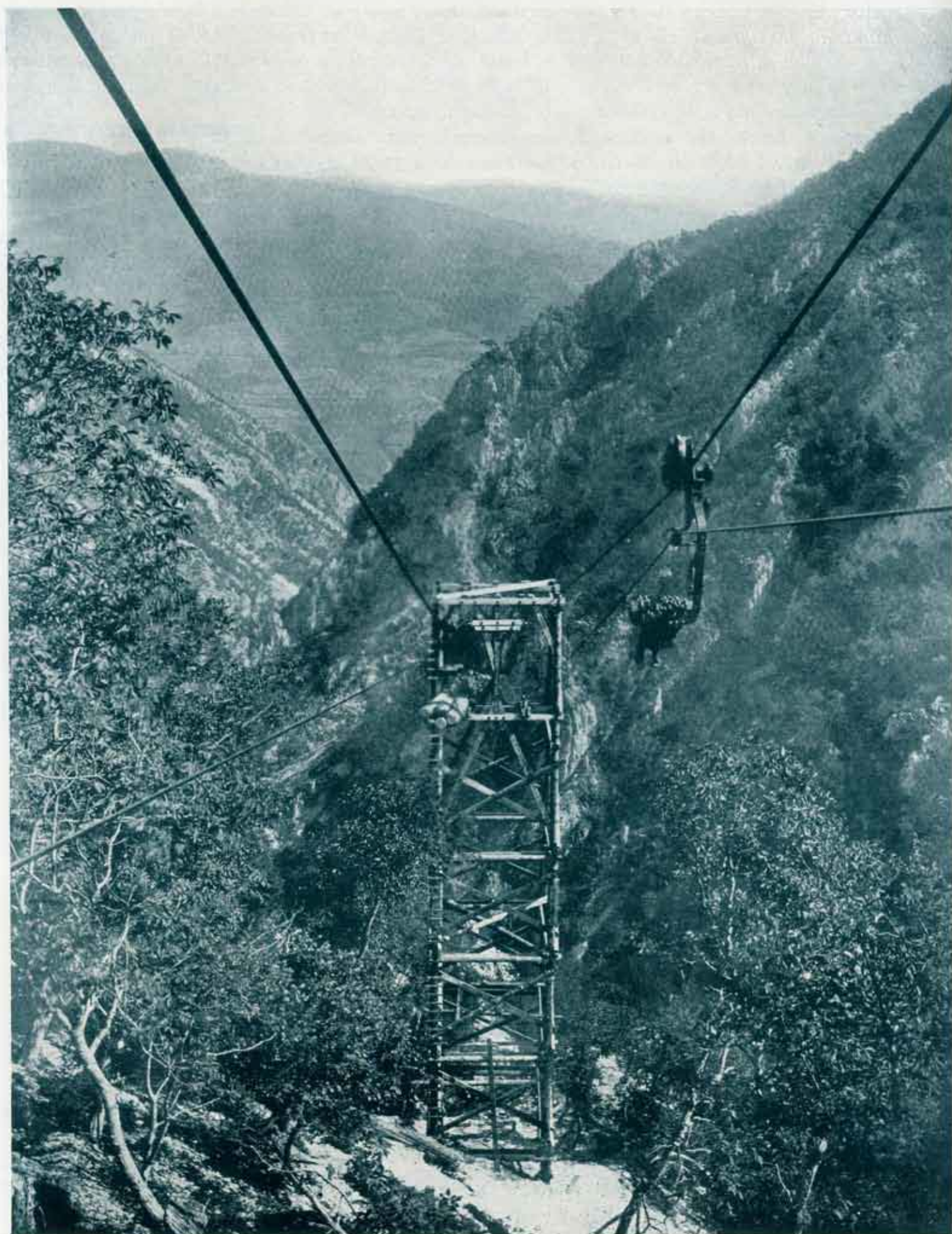
Срећом, време све пошавља на право место. Време је дало за право и Милошу Савчићу, који је на најевидентнији начин показао и ушро пушеве којима треба ићи у привредном подизању своје отаџбине.

Светски рат 1914. год. прекинуо је рад шругаре и експлоатације, као и све остало. Али, и непријатељ је наставио извлачење грађе силазовима низ Дрину. Сачувана је једна слика приликом свечаности коју је окупаторска власт приредила, кад је хиљадишћу силава са грађом пушћен низ Дрину. Један од наших људи друкчије је крстио ту свечаност..... Несумњиво, да је рат оставио шешке и дубоке шрагове и пушћош у овом предузећу.

Верујемо да ће се шума на Тари, кад буде опет зрела за сечу, истим путем транспортовати на Дрину. Верујемо да ће сви ти исти засеци адхезионе жељезнице, иста траса риже, сви фундаменти стубова, жичаре и тунели опет послужити за исту такву експлоатацију, јер техника на том пољу за ове четири деценије није дала ни духовитијег ни јевтинијег решења.

Савчићево дело на Тари ипак је остало; Тара је данас, поред свега, и једно од могућих и најинтересантнијих лановалишта у нас.

„Са слободним распоном од 800 мет., жичана железница у врлетима шумовите Таре прелази с леве литице Дрвенте на десну...“ (Блајхерт).

Бродарство Прометне Банке.

Развијајући своје послове, Прометна Банка је почела да се бави продајом песка и шљунка. Милош Савчић, који је члан њенога одбора био од 1899, осетио је, као грађевински предузимач, потребу да се песок и шљунак потребан за грађење добавља модернијим начином и са извесним планом.

Наравно, да је то претпостављало и стварање једнога пловног парка банчиног. Први почеци бродарства Прометне Банке падају у годину 1909, кад су набављене две дрвене лађе „Тимок“ и „Морава“ (раније „Амалка“ и „Ђула“, што значи да су набављене из Мађарске). Тек 1912 узима Прометна Банка још две дрварице „Млаву“ и „Саву“. Те године уређује се на дрварици „Венеција“ радионица за поправку и реновирање осталих. Овим дрварицама транспортован је песок за Београд, који се товарио на примитиван начин, ручним колицима.

Увек напредан, Савчић је био незадовољан тим начином рада, који је био спор и

Ведро елеватора.

Електрична дизалица на савском пристаништу.

Брод „Ибар“.

Реморкирање шлепова са шљунком уз Дунав

нерентабилан. Уз то и песак није био најбољег квалитета. По Савчићевом плану, Прометна Банка набавља 1912 и 1913 године мали брод „Кицош“ од 50 кс., затим велики багер *Срем* и сенкер *Драч*. Сем тога, банка на сопственој стругари израђује још три бродића. Драч је набављен у две сврхе. Почео је са транспортом обле грађе за стругару; али је истовремено

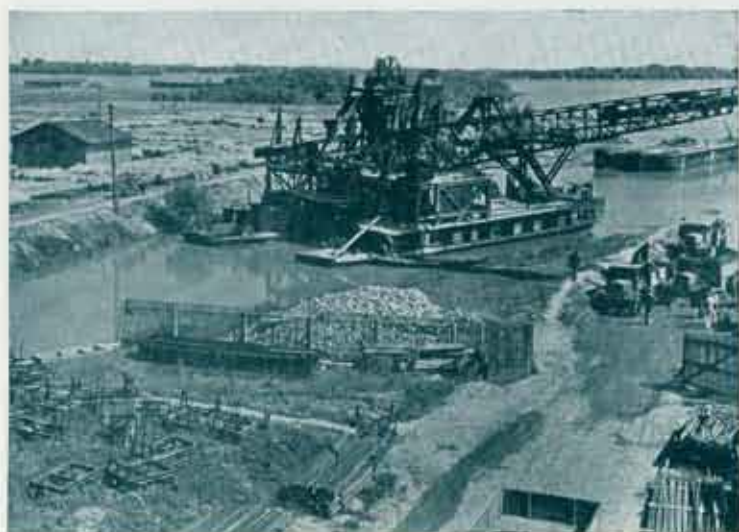
Бродић „Веверица“ реморкира.

Багер ведричар „Београд“.

требало да послужи и за утовар песка. Год. 1914 банка, на предлог г. Савчића, набавља брод *Ибар* и елеватор *Пек*. Тиме је решено и питање аутоматског истовара песка на обалу.

Рад бродарства прекида Светски Рат. Два реморкера, једанаест бродића, багере и елеватор непријатељ је већ првих дана рата потопио пројектилима из својих топова. За време

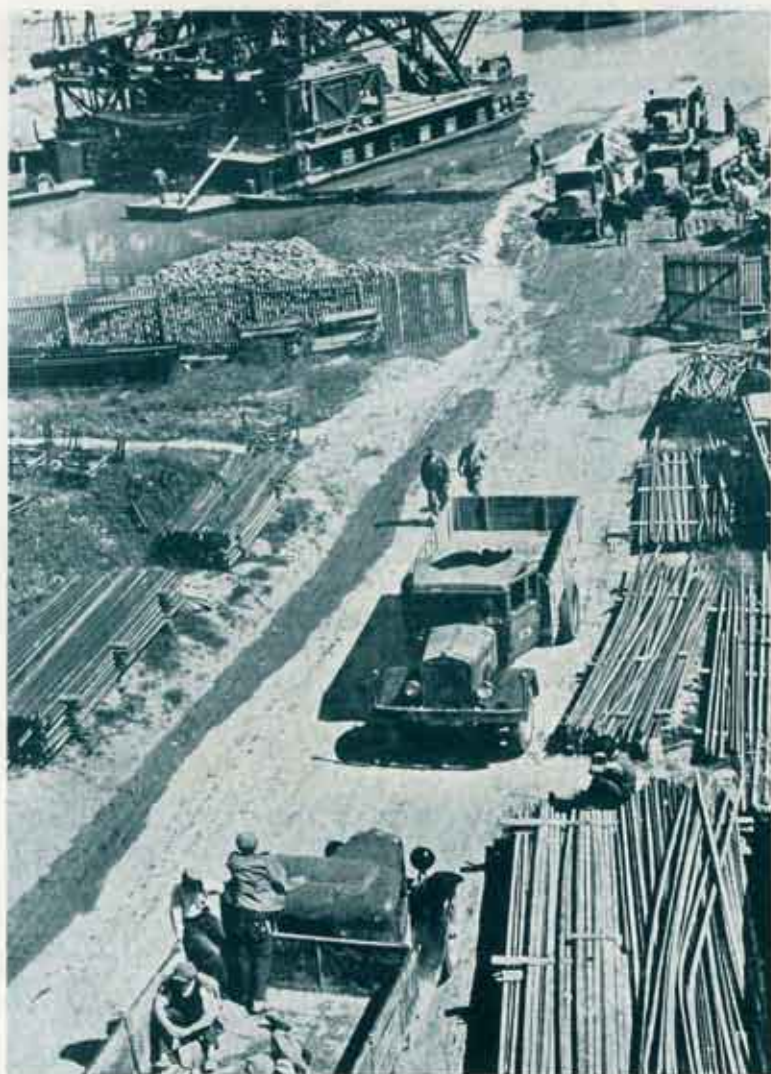
Елеватор „Пек“ у раду.

Отворене дрвене плетне (шлепови).

Пловни објекти бродарства Прометне Банке

Редни број	Назив	Тип	Врста	Набављено год.	Година градње и преправке	Тонажа	Носивост	Погон и јачина
1	Ибар	Реморкер са точковима са стране	Гвоздена конструкција	1914	1889, 1927	190.10	39.38	Парни котао са дијагоналном компаунд машином од 315 Кс
2	Колубара	Реморкер са пропелером	" "	1921	1878, 1926	119.76	32.18	Парни котао са вертикалном компаунд машином од 95 Кс
3	Воверица	Реморкер са два пропелера	" "	1932	1930, 1936	30.30	7.57	Два дизел мотора „Петерс“ од 2х36=72 Кс
4	Тинок	Багер ведричар	" "	1921	1906	301.20	69.51	Парни котао са 3 машине укупно 142 Кс
5	Београд	" "	" "	1928	1928	162.46	23.50	Парни котао са 2 машине укупно 82 Кс
6	Пех	Багер-елеватор	" "	1914	1901	295.70	68.24	Парни котао са 4 машине укупно 58 Кс
7	Б. П. Б. 1	Сенкер за транспорт блата и песка	" "		1928	157.36	110.66	
8	" " " 2	Сенкер за транспорт блата и песка	" "		1928	157.36	113.26	
9	" " " VI	Отворена плетна	" "		1931, 1935	180.38	127.—	
10	" " " VII	" "	" "		1931, 1935	218.50	172.31	
11	" " " VIII	" "	" "		опр. 1935	254.50	208.90	
12	" " " IX	" "	" "		" 1924	243.65	190.21	
13	" " " X	" "	" "		препр. 1936	229.44	195.—	
14	" " " XI	" "	Дрвена конструкција		1927, 1936	221.38	155.23	
15	" " " XII	" "	" "		1927, 1936	205.54	165.09	
16	" " " XIII	" "	" "		1927, 1936	197.50	147.10	
17	" " " XIV	" "	Гвоздена конструкција		1927	356.38	282.61	
18	" " " XV	Шлеп-танк за шљунак	" "		1927	356.38	282.61	
19	" " " XVI	" " " "	" "		1927	356.38	278.25	
20	" " " XVII	" " " "	" "		1927	356.38	284.78	
21	" " " XVIII	" " " "	" "		1927	356.38	278.25	
22	" " " XIX	" " " "	" "		1928	356.38	284.78	
23	" " " 6769	Отворен шлеп за транспорт робе	" "		1911	769.67	598.51	
24	" " " 744	Затворен шлеп за транспорт робе	" "		1916	757.10	627.—	
25	" " " 115	Затворен шлеп за транспорт робе	" "		1908	753.57	623.65	
26	" " " Жиги	Затворен шлеп за транспорт робе	" "		1913	757.10	627.18	
27	" " " 67152	Затворен шлеп за транспорт робе	" "		1911	802.—	657.40	
28	" " " 6727	Затворен шлеп за транспорт робе	" "		1905	801.45	678.50	
Укупна тонажа бродарства						9.944.30	7.328.66	

Одвоз шљунка са стоваришта камионима.

велики број индустријских предузећа у Србији могао бити обновљен."

Године 1921 повећава се парк модерним великим багером.

Инсталирана је радионица на савској обали, у којој ће се од тада вршити потребне поправке.

Набављени су бродови *Колубара* и *Дервенџа* (овај последњи продат је 1929). Сопствени објекти нису били довољни, те су многи узимани под кирију. Године 1928 парк добива један модерни багер — ведричар, „Београд“. Године 1932. набављен је бродих „Веверица“.

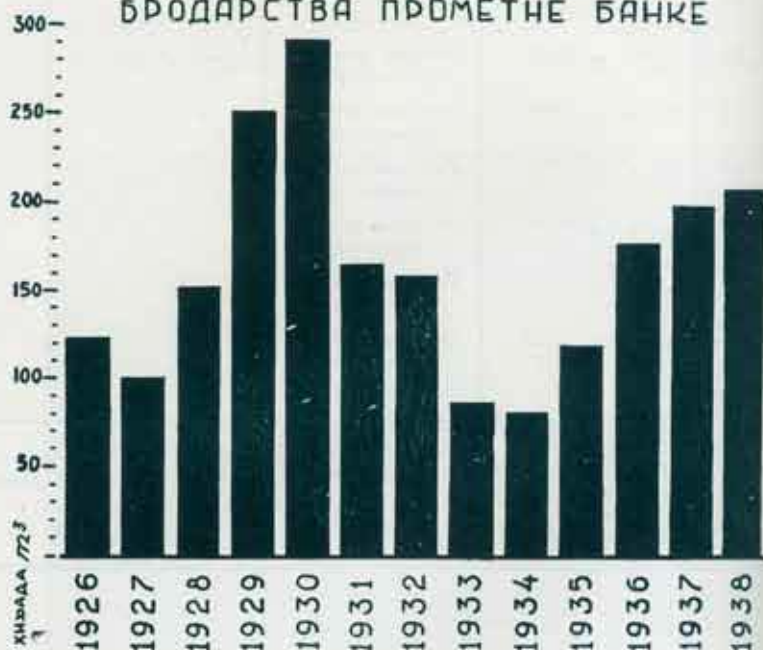
Све до 1928 песак је вађен у Сави, код Пећана и Орљаче. Због повећане потрошње бољег шљунка за бетонирање, која је стално у порасту, багерује се моравски шљунак на ушћу Мораве у Дунав. Продукција песка „колубарца“ и „моравца“ за време од 1926—1938. приказана је графиконом. Из њега се види да количине вађеног песка осцилирају према интензивности грађевинске сезоне.

Пловни објекти сврстани су у посебну табелу из које се види назив, тип, из чега су грађени, година градње и преправке, тонажа, носивост, врста погонске машине и јачина.

окупације ови објекти су извучени из Дунава и одведени негде на горњи Дунав. После повратка у отаџбину пронађен је у нашим водама само елеватор, али и он у потпуно неупотребљивом стању. После неколико месеца од свршетка рата пронађен је у Линцу реморкер „Ибар“.

Цитирамо из извештаја Прометне Банке за 1920 следећи пасус: „Из извештаја поднетог Вам на прошлогодишњем збору, имали сте прилике да се упознате са величином и врстом штета причињених нашој банци, односно нашим предузећима, у којима је она директно и индиректно ангажована. Наши велики савезници огрешили су се према Србији о толико пута прокламовани принцип солидарности приликом поделе накнада примљених у натури од непријатеља; јер ми не само да нисмо из тог дела још ништа примили, већ су нам се од стране појединих савезника чиниле велике тешкоће, када је требало натерати наше непријатеље, да нам врате бар оно што су за време окупације покрали по Србији. Свесни мучне ситуације у којој се наша држава налази, ми ћемо стрпљиво сачекати моменат правичног решења и овог за нас тако важног питања, и поред свега што наше поједине вароши још стоје у рушевинама, што је железнички саобраћај у Србији гори него ма у коме другом месту наше Краљевине, и што

ГРАФИКОН ПРОДУКЦИЈЕ ПЕСКА И ШЉУНКА БРОДАРСТВА ПРОМЕТНЕ БАНКЕ

(Године 1929 и 1930 рађено у заједници са „Бибадом“).

Овим инвентаром бродарство Прометне Банке врши багеровање песка и шљунка из корита Саве и Дунава, у главном на сталним местима. Песак и шљунак се товаре у шлепове и бродовима-реморкерима довозе на три стална стоваришта: на Саву, у улици Браће Крестановића; на Дунав, у каналу код Стругаре, и у Земун, на Дунавском кеју. Стоваришта имају веће количине песка који се помоћу елеватора истоварује на обалу.

Истовар шљунка гуменом траком и развоз камионима.

Багер ведричар „Београд“ (деталј).

Бели песак вади се багерима-ведричарима из Дунава у околини Београда и Земунa. Песак је кварцини, чист, одличног квалитета. Као грађевински материјал употребљава се највише за зидање и малтерисање.

Црни савски шљунак, тзв. „колубарац“, вади се из Саве, између Макиша и Остружнице. Овај шљунак се употребљава за калдрмисање, као и за доње слојеве при изради модерног бетонског коловоза.

Развоз колима.

Моравски шљунак вади се из Дунава, код ушћа Мораве, једно десет километара низводно. Има идеалну гранулацију за све врсте бетона. Потпуно је чист, без органских примеса и муља.

Електрична дизалица.

Песак и шљунак утоварују се у нарочито грађене шлепове багерима-ведричарима. Елеватори их истоварују на обалу, помоћу ведара, која материјал извлаче из шлепова и бацају на бескрајну гумену траку, која песак преко транспортера износи на обалу у хрпе. Целокупна манипулација утовара и истовара врши се искључиво машинским путем.

Особље запослено на камионима.

Камиони бродарства.

Поред овога, бродарство Прометне Банке употребљава багере за копање нових канала и за чишћење постојећих канала и река, пошто располаже са два специјално грађена „сенкера“ за одвожење блата које се, на погодним местима, може аутоматски просути у воду.

Сем елеватора, ради на савском пристаништу електрична дизалица, коју три електро-мотора помичу у три правца. Поред тога што служи за истовар песка и шљунка, она се употребљава и за пуњење силоса и за утовар камиона.

На крају, нека је само поменуто: укупна тонажа пловног парка Прометне Банке износи 9.944.30 тона. Поред овога, за транспорт материјала сувим, бродарство има и дванаест теретних аутомобила, разних марака, са укупним капацитетом од 55.000 кг.

За развој бродарства и превозних средстава Прометне Банке инжењер Милош Савчић има несумњиво првих и највећих заслуга.

Елеватор „Пек“ истоварује један шлеп.

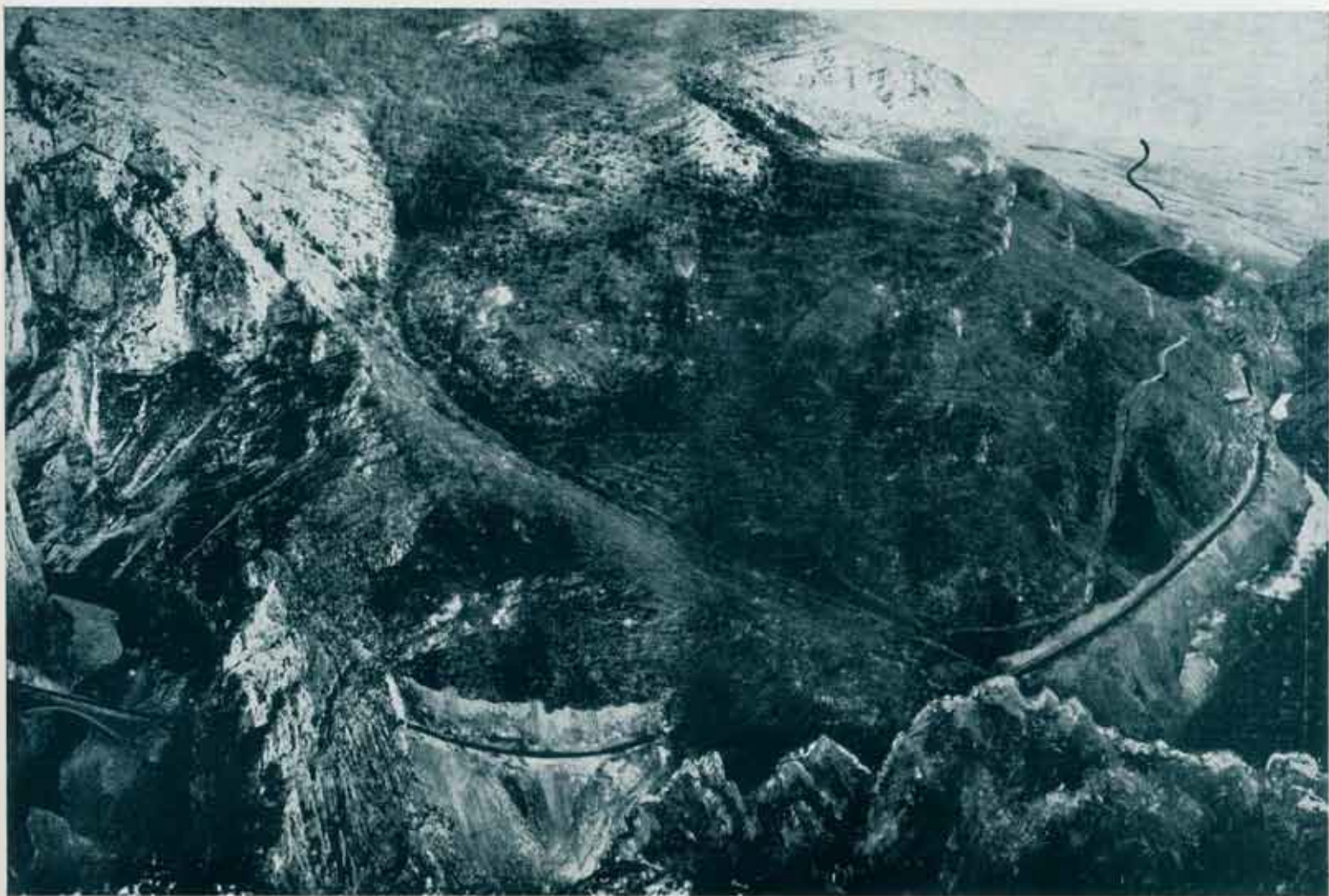
Грађење железнице Ниш—Књажевац.

Србија пре рата била је, с погледом на железничку мрежу, сиромашна. Једна пруга нормалнога колосека од Београда до Ристовца; затим од Ниша до Пирота и бугарске границе, и кракови В. Плана—Смедерево и Лапово—Крагујевац. Осим тога уски колосеци Обреновац—Ваљево и Сталаћ—Ўжице. То је било све. Источна Србија била је без железничке мреже, а зими готово и ван саобраћаја са осталом земљом.

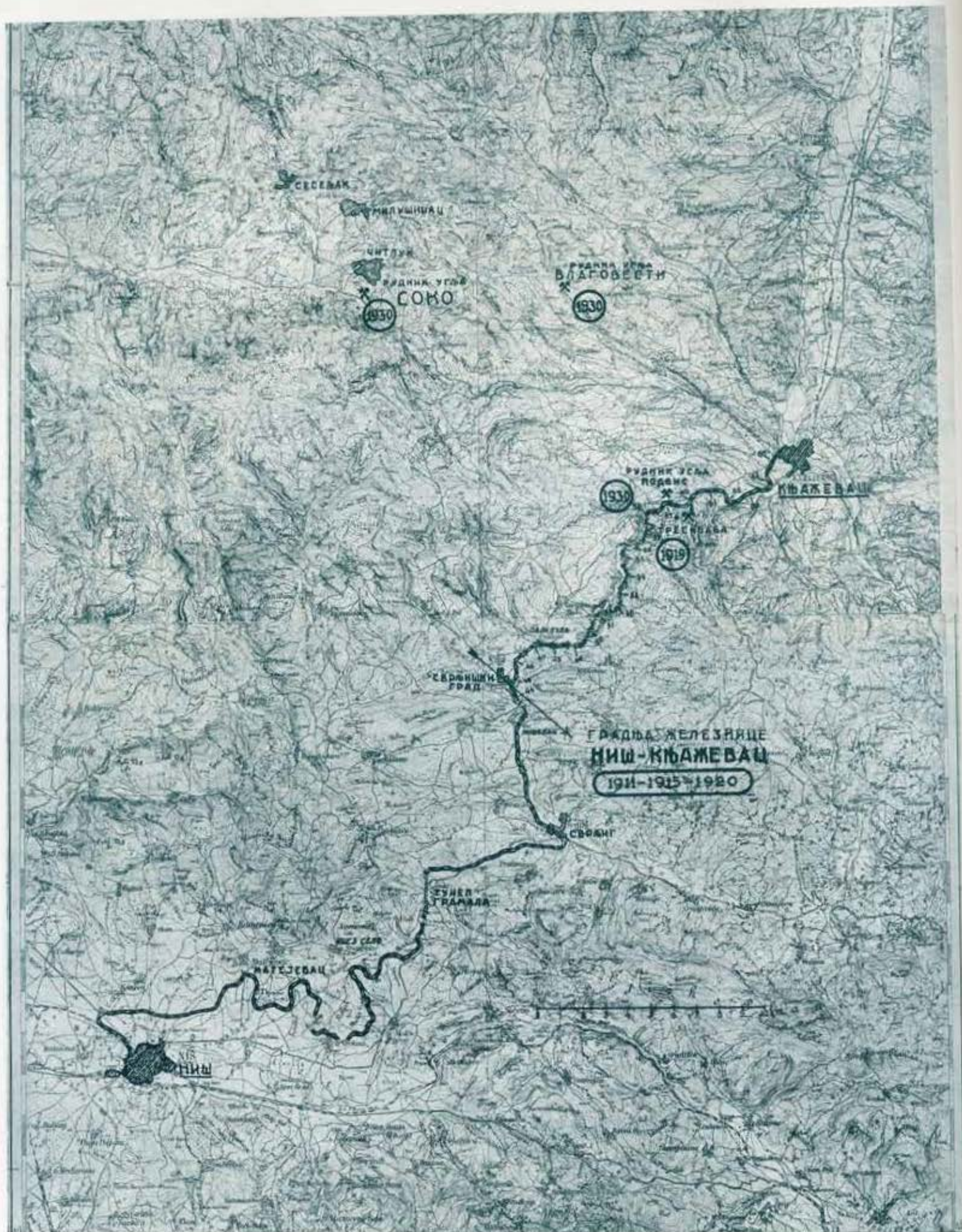
И привредни, и трговачки, и војнички разлози налагали су да се у томе правцу нешто учини.

Рекло би се да је Савчић био готово предодређен да се ангажује за израду једне нове железничке пруге која би источну Србију везала са моравском долином. Пројектована је пруга Ниш—Књажевац.

Ова пруга је дуга око 60 километара и има, на једном размаку од 20 километара, 39 тунела и 20 мостова са светлим отвором од 30 метара. Пруга иде од Ниша преко Црвенога Крста поред села Матејевца више Врежине, и испод Кнез-Села на Грамаду, где је вододел-

Изглед Мале Нишевачке клисуре гледане са сврљишког града од км. 43+600 до 44+922.
(Сликано у новембру 1913 год.)

Географска карта, са уцртаном пругом Ниш—Књажевац.
Размер 1:200.000

ница. Грамаду прелази тунелом дугим око километар и по; затим се спушта у Сврљиш, и долином Тимока пролази кроз клисуру код Нишеваца, кроз село Палилуду и излази у Подвис, на крају клисуре; најзад на станицу Ргоште, одакле, долином Тимока, долази до Књажевца, пробијајући се кроз тунел који се налази пред самом станицом.

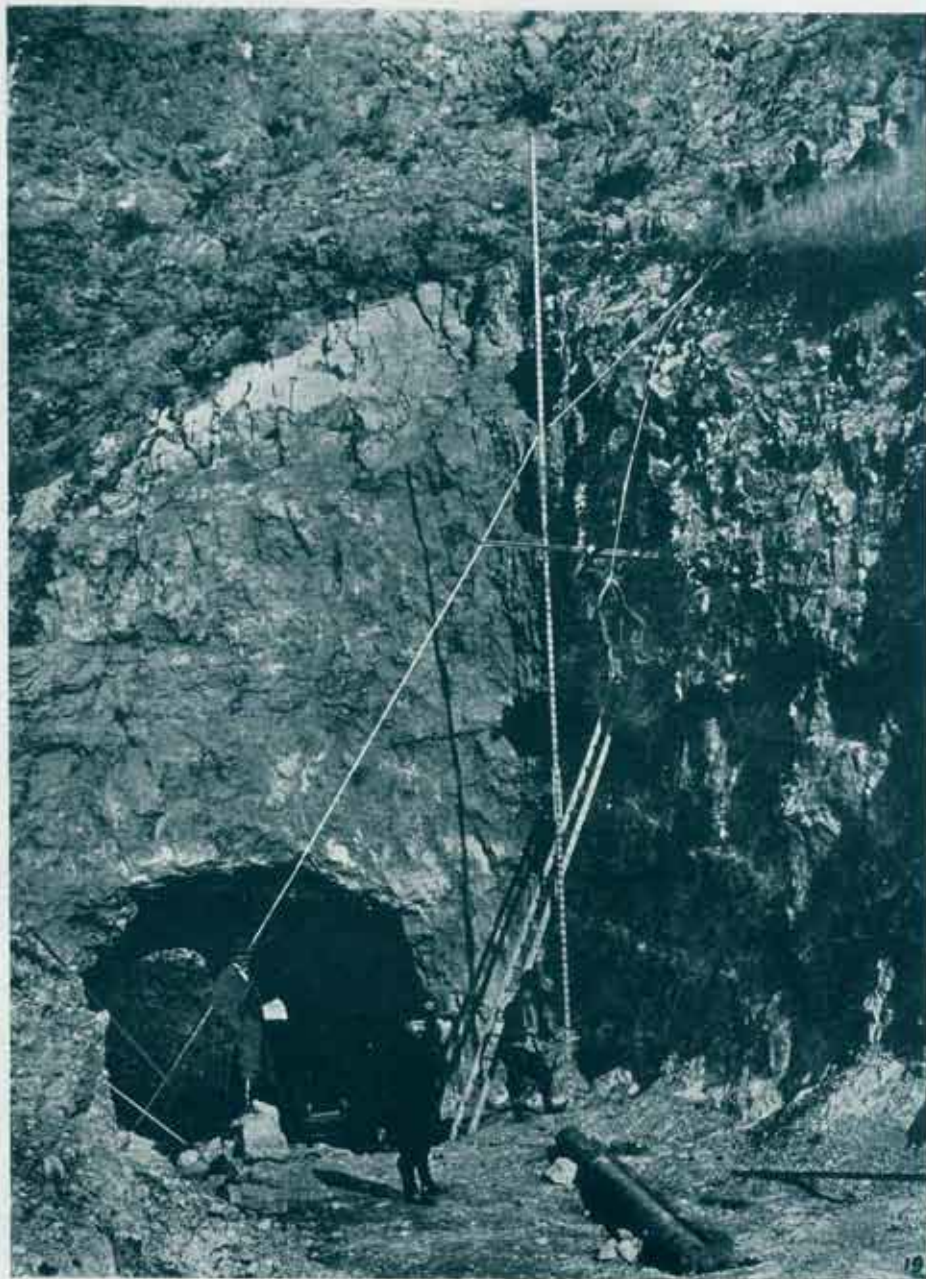
Сврљишка клисура дуга је 9,50 километара и може се поделити на два дела: малу, Нишевачку клисуру и велику клисуру. Мала је веома интересантан део пруге, са осам тунела и два моста. Пробија се крај Тимока, поред брда Облика, на коме су развалине сврљишког града.

Ови сумарни подаци довољни су, да се види како је предузимање те пруге било скопчано са знатним тешкоћама.

Међутим, у години 1911. основано је Друштво за техничка предузећа. За техничког директора друштва постављен је инжењер Милош Савчић, а као сарадници ушли су инжењери: Светозар Аранђеловић, Петар Путник и пок. Миливоје Павловић. Финансирање предузећа узеле су на себе Прометна Банка и Извозна Банка из Београда, које су такође ушле у то Друштво.

Ако се сетимо да је инжењер Савчић ушао у Прометну банку још 1897, да је 1899 био у њеном надзорном одбору, а затим постао и претседник, онда ће нам бити јасно да је он у томе друштву, које је предузело изграђивање пруге Ниш—Књажевац имао водећу улогу, и као стручњак-техничар, и као финансијер.

Железница Ниш-Књажевац била је лицитацијом издана, и то паушално, по километру. Тунели су дати исто тако паушално али према типу тунела. Карактеристике уговора биле су да је за довршење предвиђен рок од 36 месеца. Као пенале у случају закашњења одређена је осетљива сума од 50.000 динара дневно. Али, ради потстрека на бржи рад, уговорена је истовремено и награда од 50.000 динара дневно, у колико би посао био завршен пре термина. Клаузуле које су у историји грађења железница постављене први, а до данас ваљада и последњи пут!

Опасно снимање „профила“.

† Инж. Мил. Павловић

Инж. Св. Аранђеловић

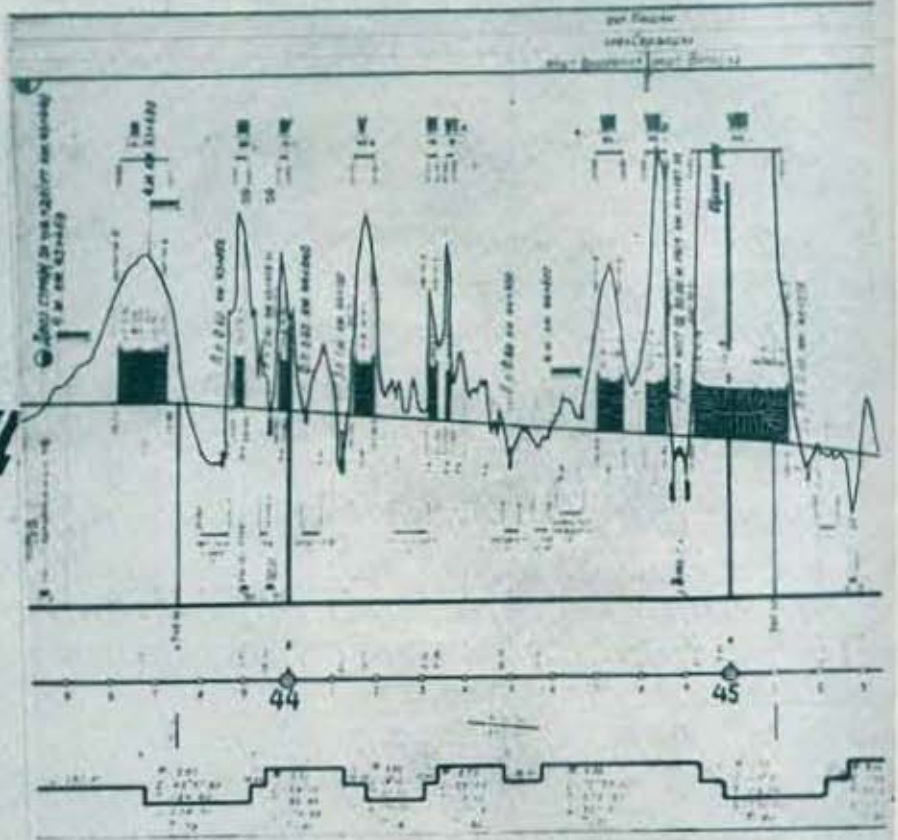

Инж. Петар Путник

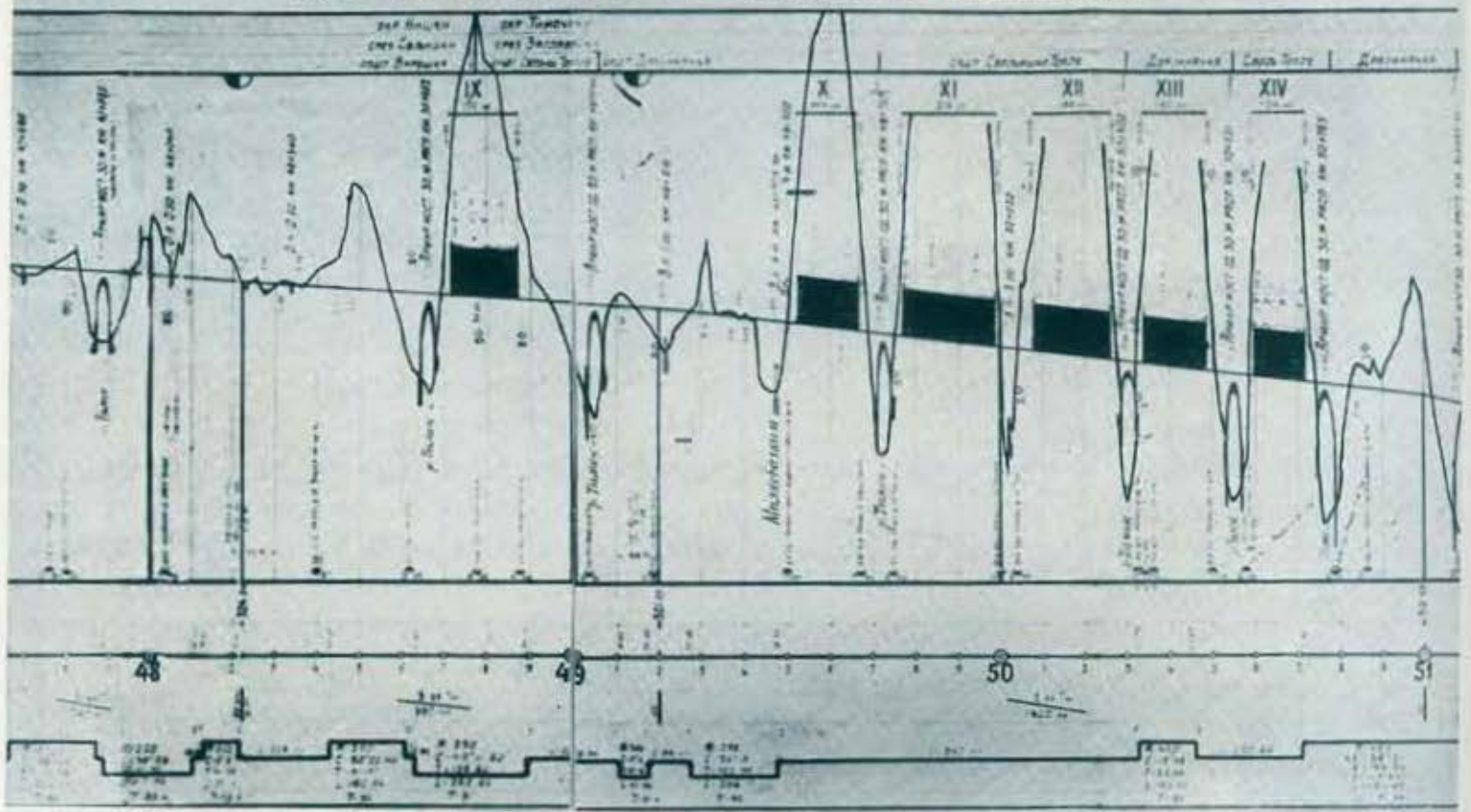
Приложени снимци довољно јасно приказују тешкоће терена. Један поглед на малу, Нишевачку клисуру, са сврљишког града, показује кроз какве се врлети та железница градила. Уздужни профил пруге са већ поменутих 39 тунела и 30 мостова, на 24 км пруге, исто тако речито о томе говори.

ДЕО ПРУГЕ КРОЗ НИШЕВАЧКУ КЛИСУРУ

УЗДУЖНИ ПРОФИЛ КАРАКТЕРИСТИЧНИХ ДЕЛОВА ЖЕЛЕЗНИЧКЕ ПРУГЕ НИШ-КЊАЖЕВАЦ

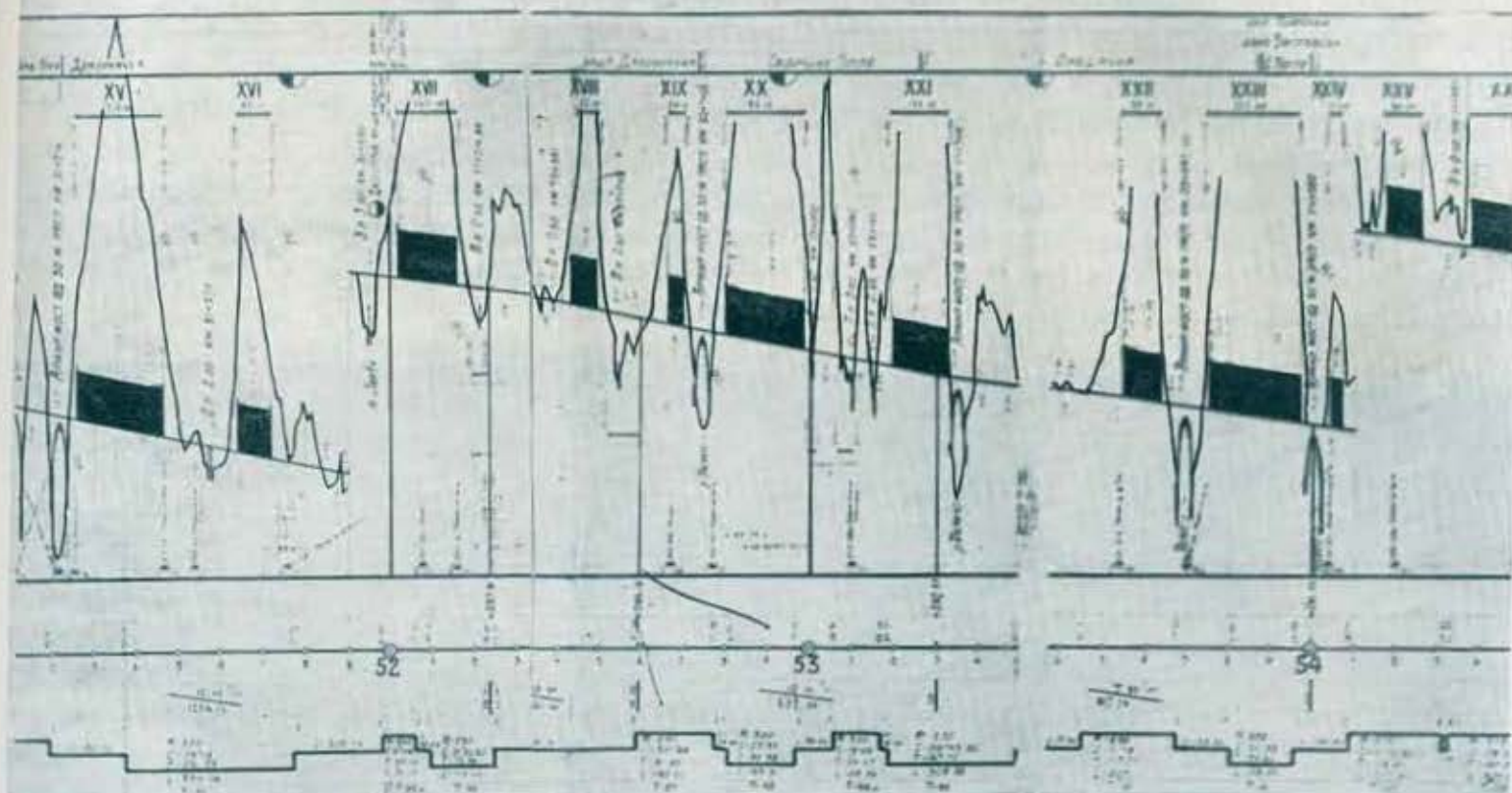

ДЕО ПРУГЕ КРОЗ СВРЉИШКУ КЛИСУРУ

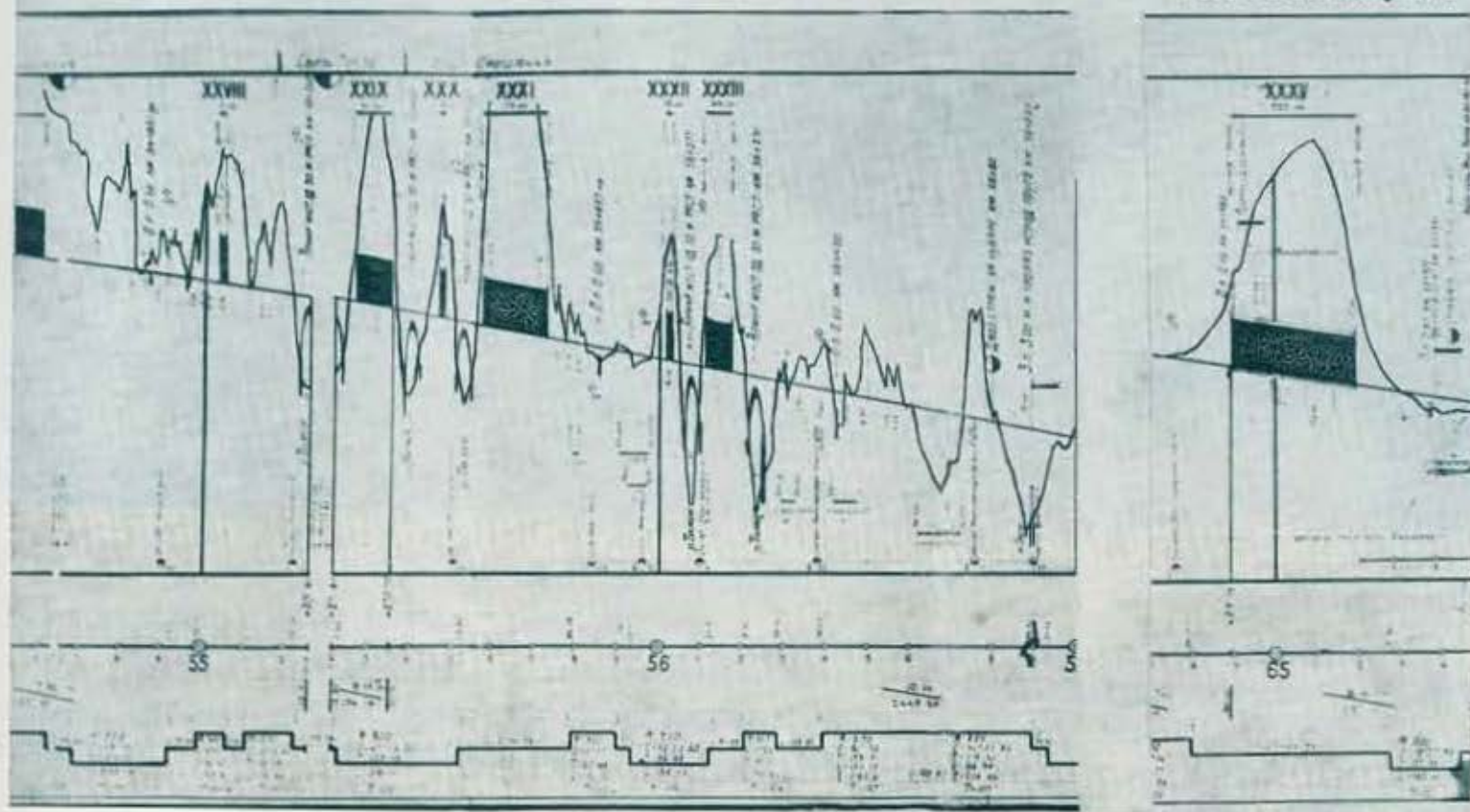

Уздужни профили карактеристичних партија пруге од км 43+300 до 45+300 (9 тунела) и од км 47+500 до 51+100 (6 тунела: од ових 3 у једном правцу; 7 мостова).

ДЕО ПРУГЕ КРОЗ СВРЉИШКУ КЛИСУРУ

ТУНЕЛ ПРЕД КЊАЖЕВЦЕМ

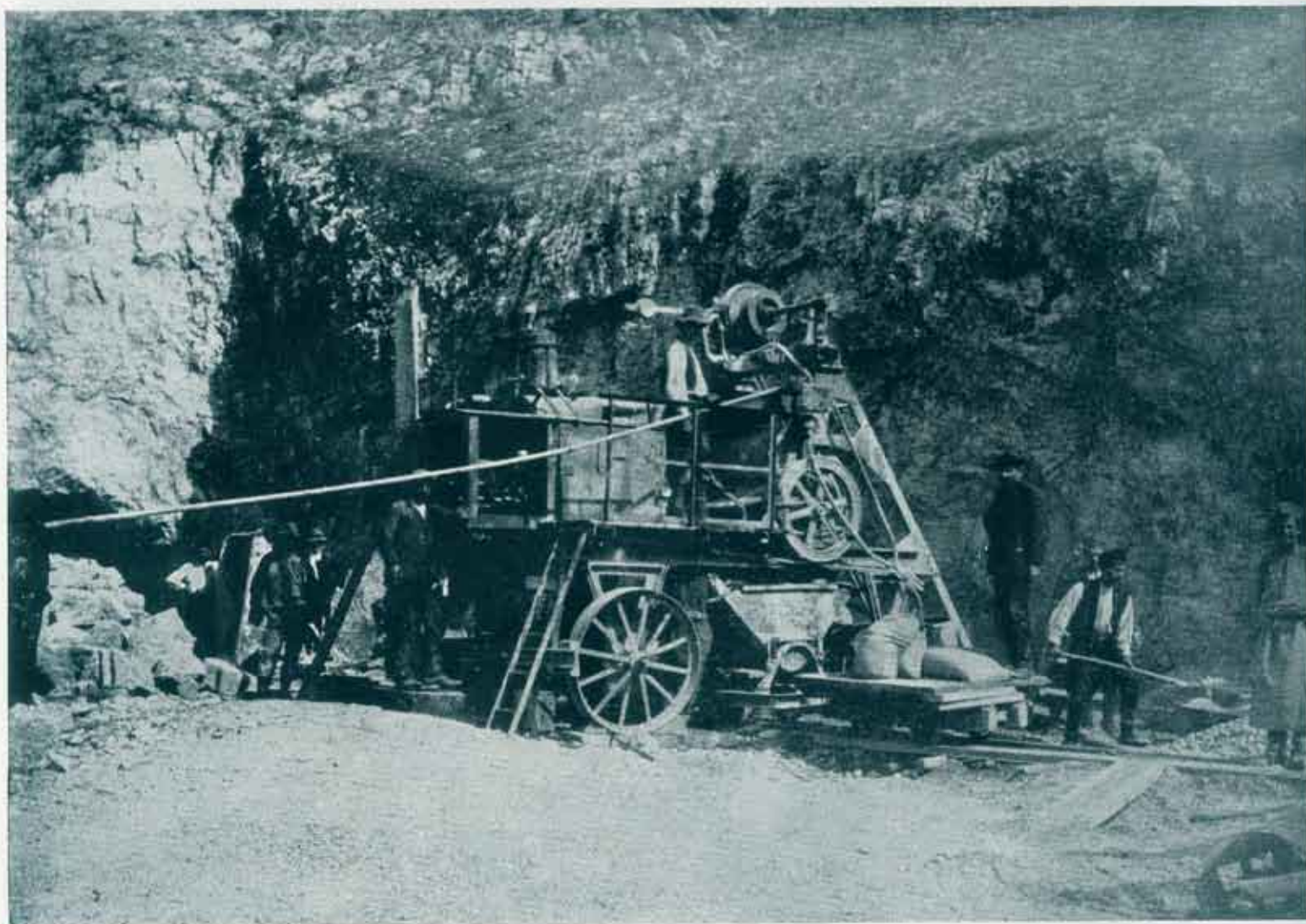

Уздужни профили карактеристичних партија пруге од км 51+100 до км 57+000 (18 тунела и 11 мостова) и од км 64+700 до 65+500 (тунел пред станицом Књажевац).

Снимак машине за бетон из год. 1912 показује како је предузеће форсирало изграђивање, довожењем компликоване машине на градилиште. Она се морала расклапати у делове, који су се само магарцима могли преносити уз врлетне стене.

Код оваквих изградња најтеже је првим трасерима и предузећу које рад почиње. Јер је потребно везивати се конопцима, пети се уз лествице, долазити до окомитих страна и пећина; једном речју, осигуравати и сам живот. Кад се пруга почне изграђивати, лакше је. Тада су већ усечене стазе; опасна места осигурана; преко потока и долина, или река, подигнути провизорни мостови.

А баш онда, кад је саобраћај био најтежи, кад је на почетку рада за десетак километара кроз клисуру требало 10 до 12 сати хода, Савчић је, и ако десет година старији од својих другова, пролазио клисуром као младић, увек на челу својих млађих колега. У пет ујутру полазио је у клисору, а у три до четири по подне враћао се из ње.

Машина за израду бетона на км. 44+780 (год. 1912.)

Грађење је почело јуна 1911, а до септембра 1912, до мобилизације пред балкански рат, било је изграђено 42% свих радова.

Према пројекту било је предвиђено да се сви мостови изводе као железне конструкције, и разуме се да је те конструкције требало набављати из иностранства. То је за предузеће био у ствари Дамоклов мач, с обзиром на поменути пенал, јер се евентуално закашњење услед доцније лиферације мостовних конструкција није могло избећи.

Предузимачи се решавају, да место гвоздених конструкција изведу армиране бетонске сводове. Да постигну што већу рационалност, решавају се за једнаки распон код свих мостова и одлучују се за распон од 30 метара, а само изузетно изводе два или три армирана бетонска моста, са распоном од 34 метра.

То за њих значи велико преимућство, како с обзиром на термин, тако и на уштеду на потребним скелама и „шалунзима“. Али су настале нове тешкоће. Како на градилиштима није

било песка и шодера, морају се набављати машине за дробљење камена, ради израђивања песка и туцаника за бетон на лицу места.

Ипак је пре рата било положено око 40 км колосека

За време балканских ратова грађење је прекинуто, а настављено је год. 1915 у току Светског рата. Грађење је настављено у режији. За режијски рад образован је нарочити „Финансијско-технички одбор“. Одбор је био подељен на финансијски и технички. У техничком одбору били су инжењери, који су раније били у „Друштву за техничка предузећа“ наиме: инжењери Савчић, Аранђеловић, Путник и пок. Павловић. У финансијском одбору су били пок. инж. Милош Дамјановић, др. Влада Марковић, директор Извозне банке, и Аврам Левић, начелник Министарства Финансија.

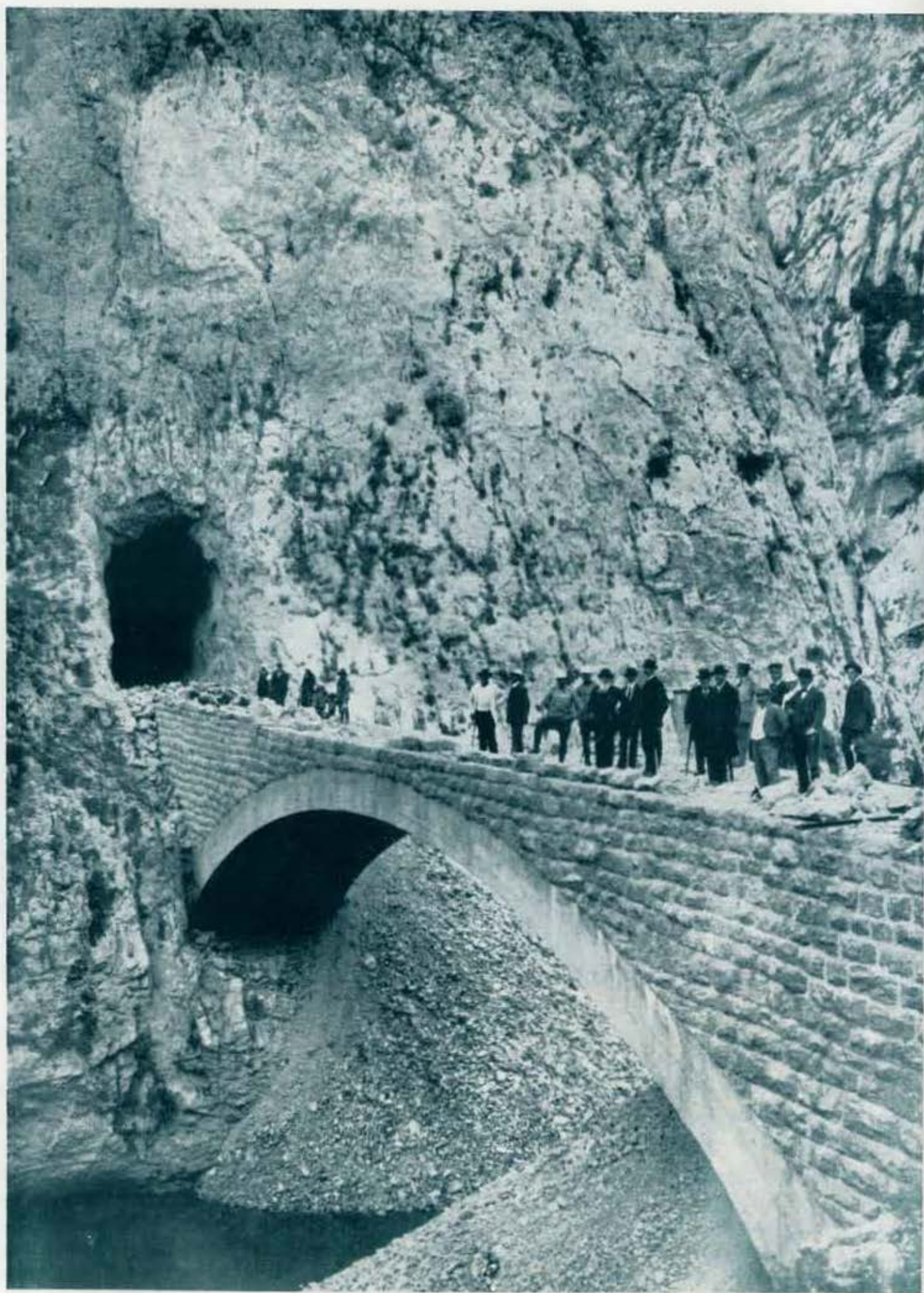
Армирано-бетонски мост од 30 м. распона на км. 43+180 (год. 1912).

Одбор је радио све до евакуације у месецу октобру 1915, углавном са ратним заробљеницима. У то време пруга је била завршена са скоро 90%.

Изградња ове железнице била је за време Светског рата настављена форсираним темпом, да би се добила веза од Ниша до Дунава, пошто је железница од Књажевца, преко Зајечара и Неготина, била већ готова и тиме веза са Русијом осигурана.

За напредовање ових радова посебно се интересовао за време рата и Блаженопочивши Витешки Краљ Александар I, тада још Регент. Дошао је, једнога дана, праћен само својим личним ађутантом, пред Грамадски тунел, некако пред подне, и управо пред тренутак када је требало палити mine, којих је било спремљено око три стотине. Регент је био упозорен да ће се mine палити и да је у тунелу јако каљаво; али он није никако хтео одустати од прегледа радова. Рекао је једноставно: „Нека пред нама иде шеф секције, а ми ћемо за њим“...

Преглед није био лак, јер је у то време већ било пробијено око 1200 метара тунела. Изградња је била у пуном току, а радове је изводило око 5-6000 ратних заробљеника.

Мост под „Обляком“, км. 44+922 (8. VI. 1915.)

Напомињемо да су због велике војничке и политичке важности ове пруге, излазили на терен и наши угледни политичари. Тако је, на пример, госп. Љубомир Давидовић дошао 8. јуна 1915. а пок. Никола Пашић 26. јула исте године, интересујући се за ток послова на самоме терену.

По свршетку великога рата, пруга је грађена у режији и преосталих 10% је тако довршено. Морали су се обновити срушени мостови и поново положити колосек, који су Бугари за време рата однели.

Пруга, дуга 60 км, од којих је 5,5 км у тунелима, са 32 моста од по 30 метара распона, стајала је укупно 11 милиона динара.

„Друштво за техничка предузећа“ није услед ратова финансијски страдало, јер су општи услови за изградњу предвиђали накнаду штете за материјал, алат и радове извршене пре рата.

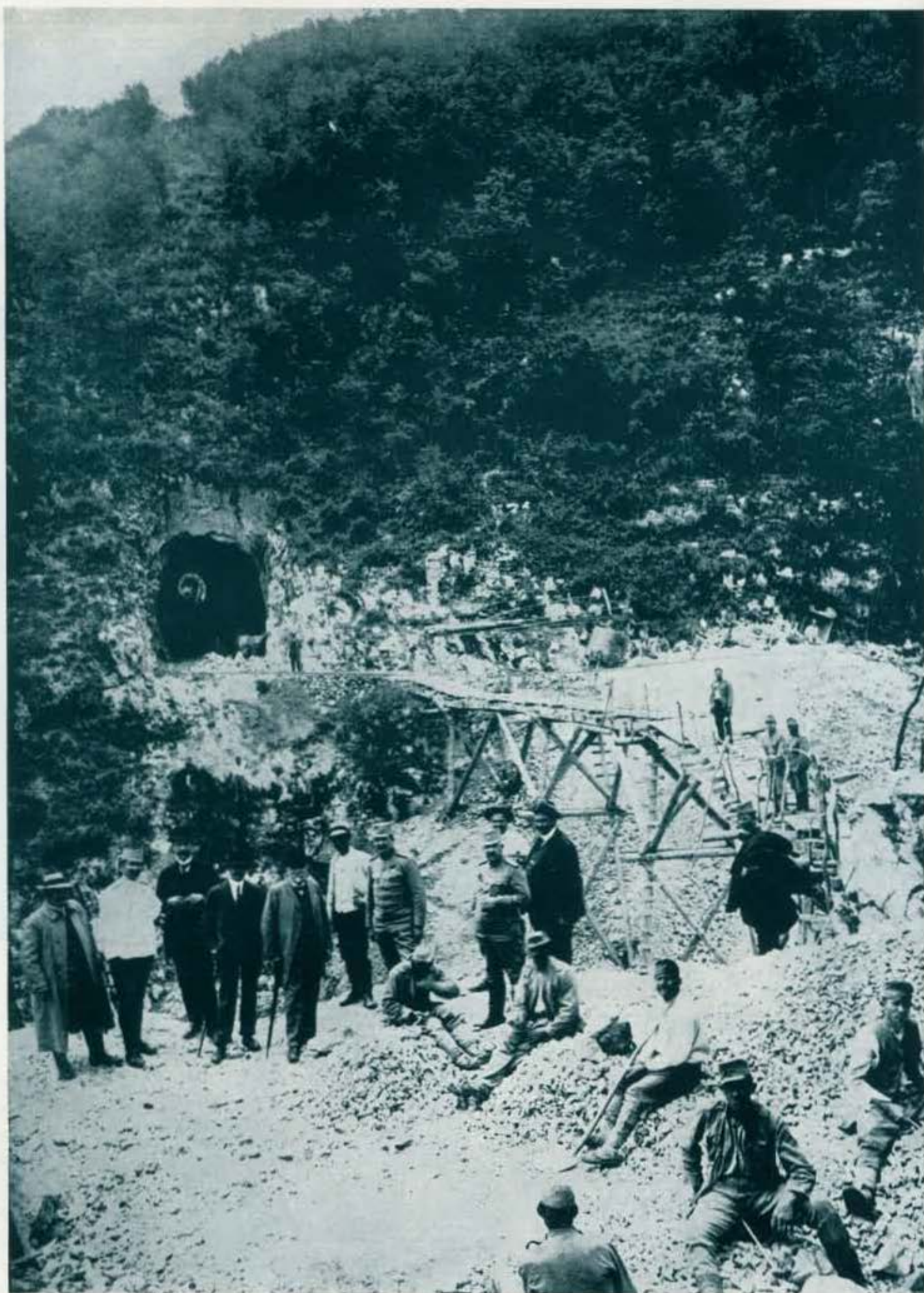
На излазу из Нишевачке клисуре км 45 + 132.

Преглед радова на терену, 26. VII. 1915.

(У предњем реду: Н. Пашић, министар војни Бојовић, Инж. М. Савчић; у задњем реду, други с лева, Мил. Драшковић, четврти Инж. Клем. Букавац, последњи Инж. Путник.)

На овоме послу проводио је г. Савчић често пута и до два сата ујутру, да сутра дан буде понова на раду. Према сећању свих инжењера, постојао је сасвим други, другарски, однос између предузимача и инжењера државног надзора него што је данас. Примера ради, предузимач је био члан колаудирајуће комисије, а не као данас ван те комисије, која се појављује као некакав једнострано одлучујући орган.

Савесан рад и огромна енергија утрошена овом приликом била је праћена и по неким непријатним инцидентом. Тако се догодило да у једном тунелу буде затворено осамнаест људи. Несрећа је изазвала полемику у јавности и интерпелације у Народној Скупштини, у којима су домаћи инжењери оштро нападани као неспособни. Одвојено од тога што се такви случајеви, па и крупнији, дешавају и на страни, важно је напоменути да је г. Милош Савчић, кога државни инжењери нису обавестили о клизавом терену и песку са водом на који су наишли, а сами су одредили систем подупирања који је, вероватно у интересу штедње, био примењен, прешао преко тога и преко велике штете која му је нанета, да ауторитет српских државних функционера не би био компромитован.

Део пруге од км 49+500 до 50+300
(Провизориум на км. 50+302 преко Тимока: три тунела у једном правцу.)
Госл. Љуба Давидовић на терену 8. VI. 1915.

Први је међутим на лицу места приликом откопавања затрпаних људи, био инж. Савчић, уложивши све напоре да се они спасу. И сви су спасени, изузевши једног, који је страдао својом кривицом, јер се вратио у тунел, кад су греде већ почеле пуцати, да би узео заборављену торбу.

(Ова и остале фотографије су из фотоархиве инж. гг. Аранђеловића и Путника.)

Улаз у Нишевачку клисуру (15. VIII. 1915.)

Колико је г. Милош Савчић водио сталну бригу о пословима које је предузимао, па био на терену или далеко од њега, види се и по овој малој карактеристичној епизоди. Био је у Београду кад је, са наступањем зиме, требало прекинути рад на далеком терену. Он телеграфише из Београда да се избаци из мотора вода, да се не би смрзла и да мотор не би прснуо. Кад је један од његових инжењера дошао у Београд, и кад га је г. Савчић упитао да ли су извесни послови свршени, овај је одговорио да јесу, иако на њих није морао да мисли, пошто госп. Савчић и у Београду мисли шта треба извршити на терену и даје депешом упутства.

Само таквим непрекидним мишљењем на послове којих се подухватио, и савесношћу која му је била урођена и коју је он развијао без обзира да ли се то тиче крупних планова или најситнијих детаља, довршена је градња ове пруге чији се политички, национални и привредни значај осећа све више.

Кад је плануо Велики Рат...

Тада је, наравно, све било прекинуто. Плодна поља су напуштена, фабрике и предузећа обуставила рад, градови евакуисани, оглашен општи „мораториум“. Дата је реч оружју. Више од годину дана Србија се храбро борила на својој територији. Она је, у својим славним победама на Церу и Колубари, двапут истерала инвазију далеко надмоћнијег непријатеља, усамљена, далеко од својих савезника. Али, рат је био непредвиђено дуг, ратна срећа одвећ променљива. С јесени 1915. комбинована офанзива Немаца, Аустријанаца, Мађара и Бугара, са Севера и Истока, приморава наше трупе на повлачење — корак по корак. Пред алтернативом, да буду опкољени и положи оружје, или да напусте земљу — војска, и Влада, и велики број становништва одлучују се на ово друго.

Био је то редак, можда јединствен пример у историји, скопчан са огромним жртвама у људима и материјалу. Требало је, уз кржаве иако узалудне борбе, избећи капитулацију; пробијати се кроз туђе територије, скоро непроходне и по најгорем времену; умирати од глади; путовати преко мора и бити изложен нападима непријатељских подморница; али спасти част и изнети на леђима победу. Био је то трагичан моменат у животу српског народа, као што је писао један песник:

„Са Балкана раса изагнана
Не повесе преко мора слана
Ни опреме, ни оружја сјајна,
Осим душе Деспота Стевана —
Сем поноса и бола бескрајна“.

Критичних дана јула 1914, Милош Савчић је у Минхену, где га затиче аусто-угарски ултиматум Србији. У очи саме објаве рата он прелази из Немачке у Швајцарску, да у Аустрији или Мађарској не би био задржан и интерниран. Одатле долази у Србију, да се стави на расположење војсци. Упућују га на хитно изграђивање пруге Ниш—Књажевац, која је, у том тренутку, имала првенствено стратегијски и војнички значај. Непрекидним, форсираним радом он свршава 90% повереног му посла. Али тада настаје општа офанзива против Србије и опште повлачење наше војске. У тим тренуцима са војском се повлачи и он, прелази Албанију, и напушта земљу, да сачека триумф нашег оружја. Видимо га у Женеви 1916. Тамо, са још неколико интелектуалаца, образује *Српски централни комитет*, који узима на себе дужност да међу савезницима и пријатељима српског народа скупља прилоге „као прву помоћ у тренутку ослобођења“. Од прве седнице комитета, одржане 27. новембра 1916. у Женеви, па до последње, 12. априла 1920. у Београду, он је стално у комитету, присутан на свакој седници, као секретар, аутор разних апела, руковалац благајном комитета. Дух Милоша Савчића, радан, практичан, реалан и широк, осећа се и у раду овога комитета. Врло рано он не мисли само на ослобођење и победу, већ и на стање које ће се у једној земљи опустошеној кроз четири године рата наићи, и на оно што треба урадити да се упропашћеном народу помогне и да се изврши рестаурација земље.

Требало је, пре свега, показати свету и савезницима величину штете коју је Србија у истрајној и непрекидној борби, раме уз раме са својим савезницима, претрпела. А та је штета доиста била огромна, скоро непрорачунљива. Са својом неуморном и планском енергијом Савчић ради на упућивању апела за прикупљање прилога из свих пријатељских и неутралних земаља. А поред тога, у сарадњи са професором универзитета М. Радовановићем и шумаром

Др. Ђоком Ст. Јовановићем израђује и издаје на српском и француском језику дело „Србија у имовном погледу пре, за време и после светског рата“.

Дело је издао комитет. У предговору се каже: „Комитет је образован у циљу да путем апела на цивилизовани свет у пријатељским и неутралним земљама поради на прикупљању прилога, из којих би се пружила прва и најнужнија помоћ нашим земљорадницима у стоци, семенју, пољопривредним справама итд., кад се наша отаџбина буде ослободила... Поред тога ми смо ушли у проучавање и других и замашнијих питања, која засецају у опсежан предмет обнове живота и рада народа уопште, рестаурацију Србије...“

Књига је израђена доиста документовано и са многобројним подацима свију врста израженим у цифрама. Из њих се н.пр. види да је Србија у својим старим границама пре 1912. имала 293.483 поседа. Земљиште под пољопривредном културом износило је 2.080.000 хектара (42%); 2.050.000 хектара (42%) било је покривено шумама, пашњацима, јавним испустима, утринама. 700.000 хектара (15%) налазило се по зградама, окућницама, по варошима и варошицама, а затим то су били кршеви, урвине, мочвари, непродуктивно земљиште уопште. Из података у овој књизи види се такође да је у предкумановској Србији било укупно 495.000 домова, од којих је 425.000 било по селима, 28.000 по варошицама, 32.000 по варошима и 10.000 у Београду. Детаљно су наведени и бројеви који се односе на све врсте стоке, храну људску и сточну, сточарске производе, робу у новцу и предметима, како у приватној тако и у државној својини; затим на занатство и индустрију, саобраћајна сретства, војну спремју. Према свима подацима, народна имовина (богатство) у преткумановској Србији износила је 9.671.33 милиона динара; а по одбитку дугова на страни и у земљи, чиста вредност је износила 8.651.33 милиона динара. На исти начин вредност у новим областима Јужне Србије процењена је на 2.163.68 милиона динара. Укупна народна имовина у Србији износила је дакле 10.976.67 милиона динара или округло 11 милијарди.

На исти начин, до свих детаља, прорачуната је и укупна штета нанета Србији у суми од 6.979.537 милиона динара или округло 7 милијарди динара.

После ових података књига се бави питањем обнове после рата, с нарочитим погледом на увођење механичке снаге у пољопривреду, а затим се излаже и чињав један привредни програм рада после рата.

Кад се сетимо преокрета који је настао у послератној пољопривреди увођењем механичке снаге у обделавање земље, изненађује чињеница да је Милош Савчић још за време рата јасно видео не само оно шта је у том тренутку требало видети, знати и проценити, већ да је на основу чињеница и правилног закључивања имао јасну слику и о блиској будућности, која долази и која ће поставити нове захтеве и услове за успешан рад. Може се само жалити што његова реална видовитост није увек прихватана и што се, по правилу, чекало да наступе тешкоће, па да се онда нешто предузме, место да су тешкоће рационалном политиком и мерама предострожности избегаване.

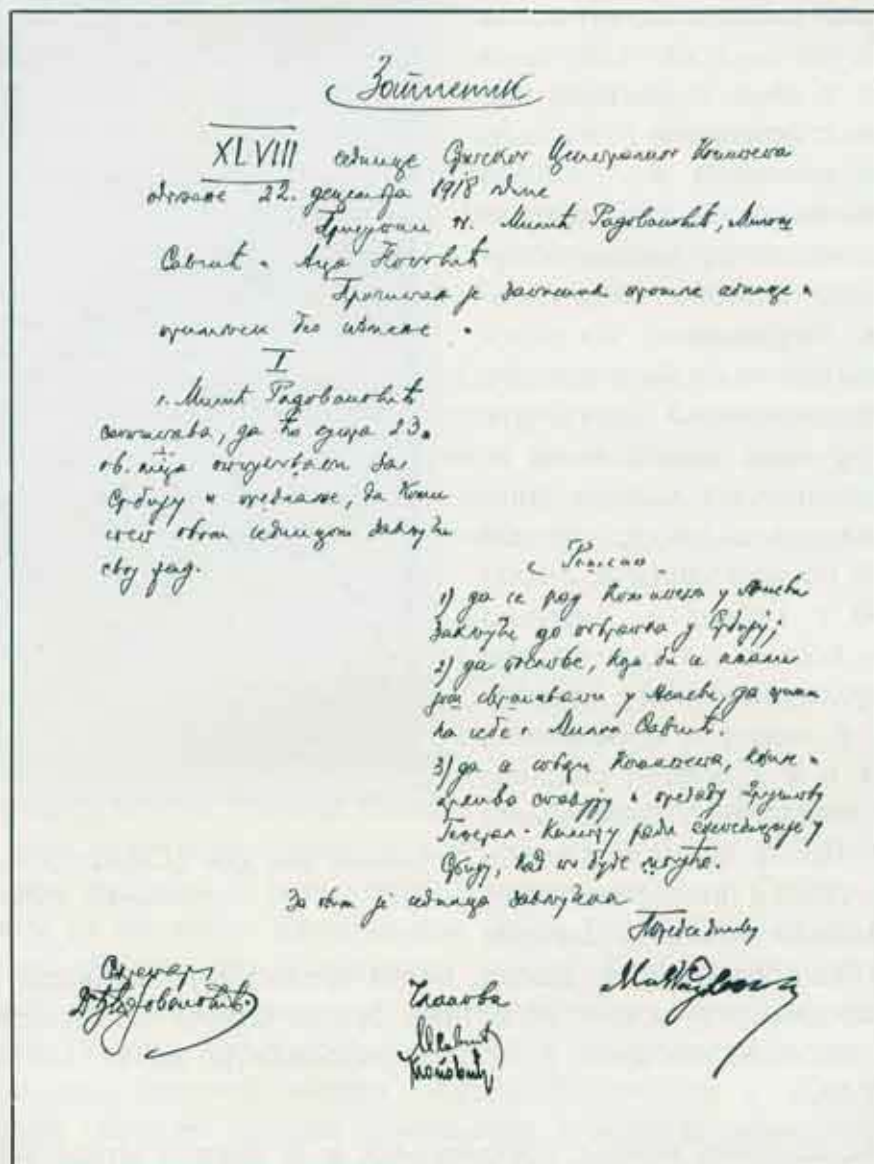

Насловни лист дела „Србија“, у издању „Српског централног комитета у Женеви.“

Садржај књиге, обилан материјал који је у њој збијен, систематска и методска разрада свију питања, поткрепљена доказима и цифрама, стручност са којом је рађена, упућују на закључак, да је ово дело уистини — дело Милоша Савчића.

Књига је несумњиво учинила да цивилизовани свет добије знатно јаснију преставу о нашој земљи, као што ће доцније, на конференцијама мира, послужити у питању наших репарација, када је Милош Савчић, као експерт, учинио врло великих користи својој земљи.

Карактеристична је Савчићева брига за земљораднички свет у Србији, за његову будућност и његов напредак. Тако се н.пр. из сачуваног записника Српског централног комитета у Женеви види да је на последњој седници од 12. априла 1920. решено, да се сви прилози које је комитет прикупио предаду Савезу земљорадничких задруга, како је и учињено. „Савезу писати, — каже се у овом записнику — да се овај новац предаје Савезу од стране Комитета, као прикупљени прилози од разних добротвора за помоћ наших земљорадника, у циљу њихове обнове, ради чега је и овај комитет био образован.“

Факсимил записника XLVIII седнице „Српског централног комитета“ одржане 22-XII-1918. год. у Женеви.

Плански, систематски рад Милоша Савчића, који није гледао само на данашњицу већ и на сутрашњицу, учинио је, да он буде од драгоцене помоћи и нашој држави приликом закључења мира, а затим, да одмах после рата настави своју привредну делатност у великој отаџбини са истом снагом и истим полетом као и пре рата.

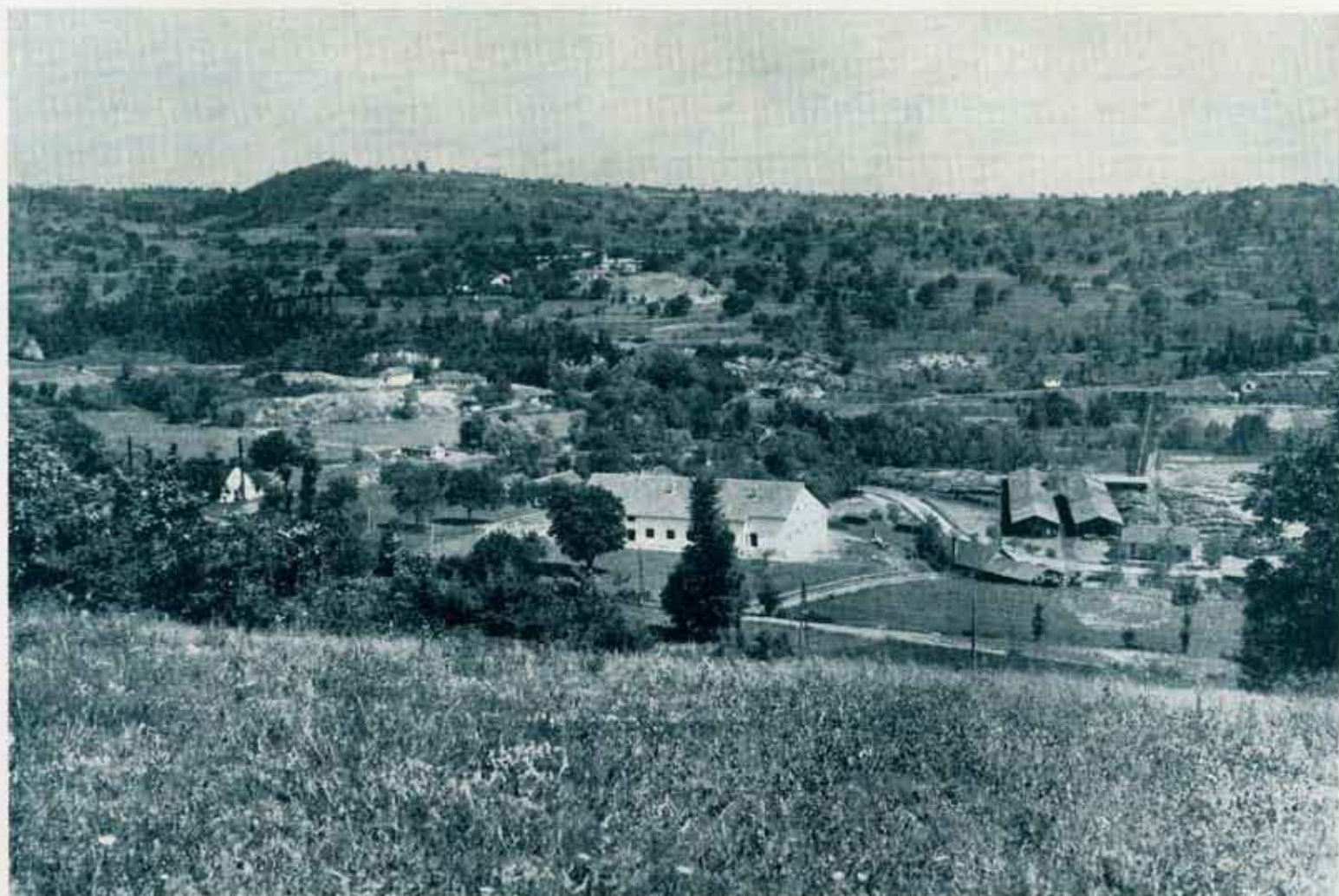
То доказују многобројна друштва, организације, предузећа у којима је он главни иницијатор, претседник, у којима су његови погледи и његова акција били од пресудног утицаја, као и његов јавни рад.

„Друштво за експлоатацију горива.” Рудници угља Тресибаба, Подвис, Благовести и Соко.

Године 1909 отпочели су јужно од Сврљишког Тимока, у подножју планине Тресибабе, код села Орашца, радови на истраживању угља. Све до године 1915 вршени су само истражни радови. Те године међутим добијена је повластица „Тресибаба“ на 150 рудних поља.

За време окупације, тј. од 1915 до 1919, рудник су експлоатисали прво Бугари, а касније Немци, и то у мањем обиму, пошто пруга Ниш—Књажевац није била довршена. Док железничка пруга није била готова, угаљ се преносио волујским колима, све до рудника у Бору и до Војно-техничког завода у Крагујевцу.

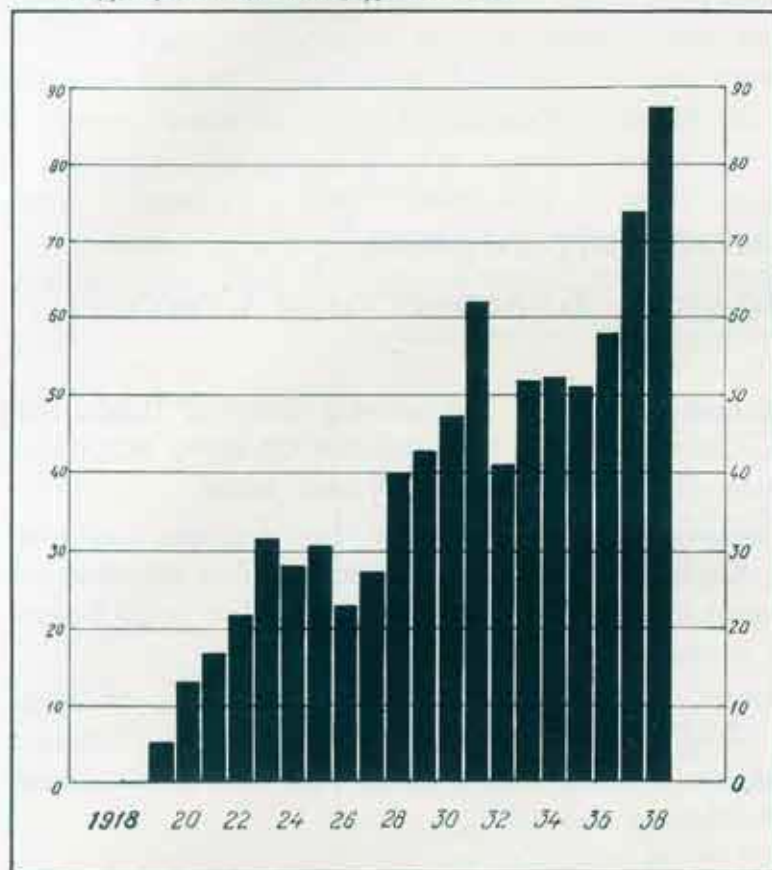
Друштво за експлоатацију горива основано је после рата, 1919, а оснивачи су били: г. Милош Савчић, Аца М. Сшанојевић, Миливоје Павловић, д-р Светолик Радовановић, Михаило Драгићевић, Станимир Мирковић, д-р Милан Марковић, Пера Милановић, Рад. С. Мајсшоровић и Јаков Савчић. Претседник друштва био је инж. Милош Савчић.

Један део рудника „Тресибаба“ са Рударским домом у средини. (Поглед с југа).

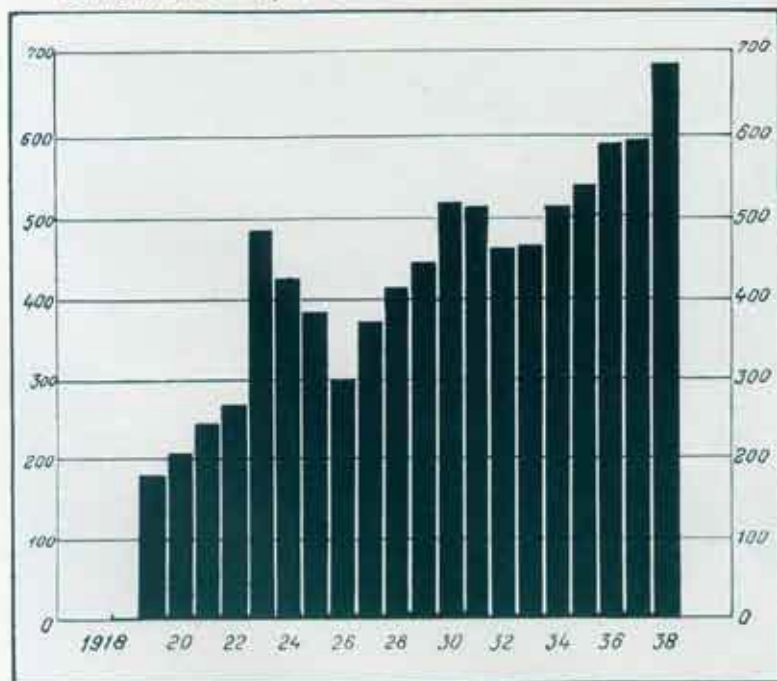
Кад је железничка пруга 1920 прорадила, рудник се почео нагло развијати и то темпом како је приказано у графиконима радне снаге и продукције. До године 1930 ти графикони се односе само на рудник „Тресибабу“, а од тада до данас и на рудник „Подвис“.

Рудници угља „Тресибабa“ и „Подвис“.
ПРОДУКЦИЈА УГЉА У ХИЉАДАМА ТОНА.

Графикон продукције.

Рудници угља „Тресибабa“ и „Подвис“.
ЗАПОСЛЕНА РАДНА СНАГА.

Графикон запослене радне снаге.

Рударска повластица *Подвис* преузета је 1930 године од Ђорђа Вајферта, и обухвата простор северно од реке Тимока, односно терена Тресибабe.

Што се тиче повластице *Подвис*, она је још године 1887 издата Михаилу Ђорђевићу; 1909 пренета је на Ђорђа Вајферта, а 1930 на „Друштво за експлоатацију горива.“

Рудник *Подвис* експлоатисан је до 1918 само у мањем обиму, услед ратова, лоших саобраћајних средстава и других разлога. После Великог Рата рудник почиње радити у ширем опсегу, а тек 1930 рад се у руднику почео јаче развијати. Те године, са преузимањем рудника *Подвис*, „Друштво за експлоатацију горива“ узело је и рудник *Благовести*, за који је издата повластица још 1924. Истовремено добивено је искључиво право истраживања северно од повластице рудника *Подвис*, све до рудника *Благовести*, тј. 160 поља за истраживања.

„Друштво за експлоатацију горива“ није развило само рударску делатност на формације горње креде, већ је отпочело са обимним истраживачким радовима и у атарима општине читлучке, селачке и милушиничке, среза Соко-бањског. Ови истражни радови дали су позитивних резултата, и у години 1926 Друштво је добило повластице на 250 рудних поља у атарима поменутих општина.

*

Овде је потребно да се упустимо у мало геолошких разматрања.

Рудници каменог угља *Тресибабa*, *Подвис* и *Благовести* раде у формацији горње креде-сенона. Терени ових рудника чине један део у економском погледу веома значајне угљене зоне, која се пружа од југоисточног подножја планине Ртња, све до близу Пирота. Дужина све три концесије са искључивим правом истраживања које има „Друштво за експлоатацију горива“ износи у југоисточном правцу 28 километара, а цео терен је угљевит.

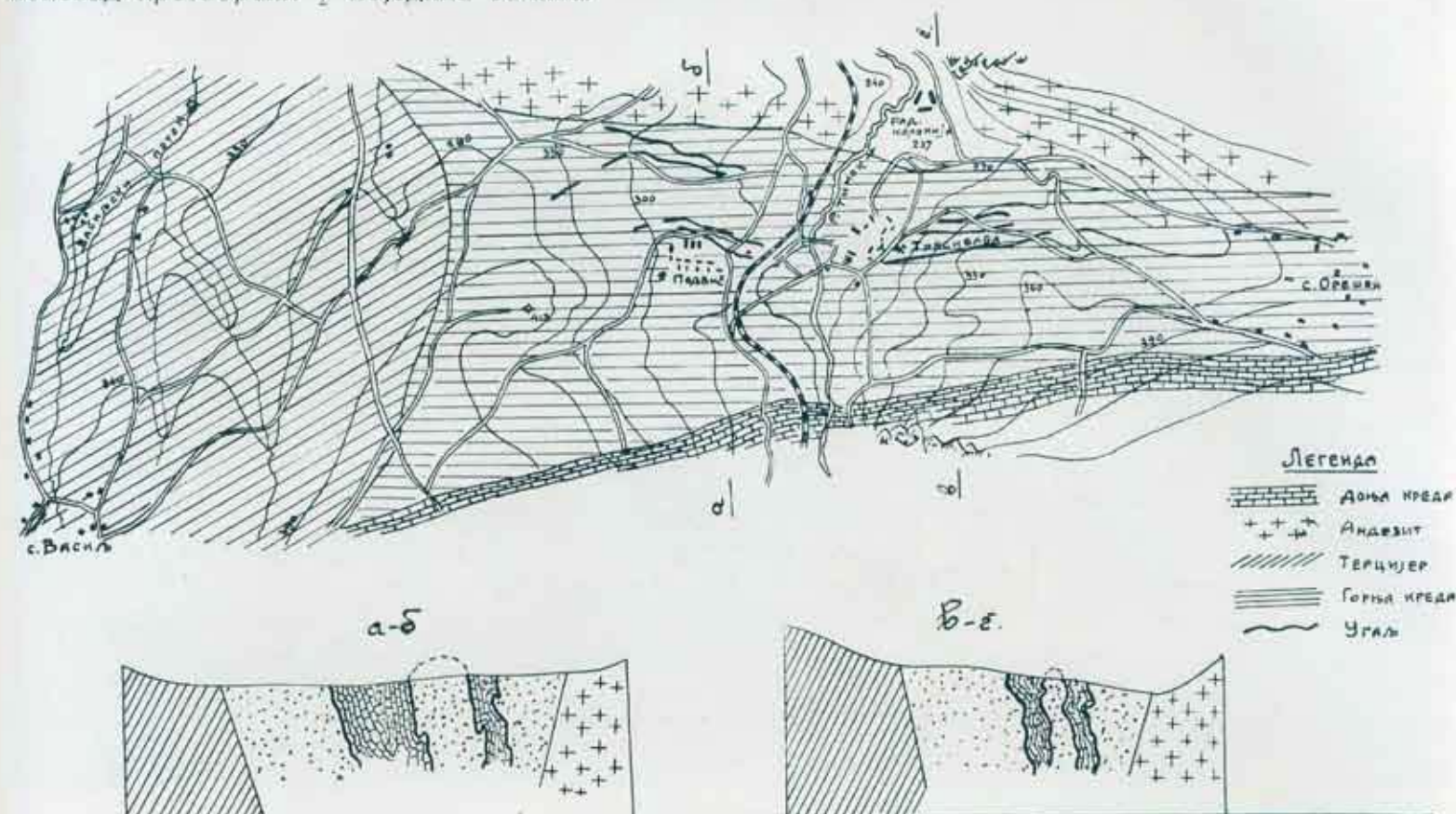
Сама формација у јужном басену састављена је од глиновитих, местимично парафинских и кречних шкриљаца и глиновитих пешчара.

Између шкриљаца и пешчара налази се угљени слој који се од севера на југ пружа скоро окомитим падом. Ова зона сенонске формације граничи се западно кречњаком (доње креде), а источно андезитом који се пружа целом источном границом терена. Зона се-

нонске насlage са продуктивним слојевима иде у правцу С/Ј. и ка југу се сужава, а ка северу шири.

Северно од *Подвиса* ова формација је, све до рудника *Благовести*, покривена дебелим слојем терцијарног наноса, а издаци слоја виде се поново на концесији рудника *Благовести*.

Ерупција андезита учинила је, с једне стране, да угаљ носи изразити карактер каменог угља са свима његовим племенитим својствима; а с друге стране, да су насlage шкриљца и пешчара са угљеним слојевима јако изукрштане, дислоциране, прекидане, и да су угљени слојеви понекад претворени у поједина сочива.

Геолошка карта терена рудника Тресibaча—Подвис. Размер: 1:30.000.

Дебљина слојева варира од 1 до 18 метара.

Процењена количина у овим рудницима износи око 8 милиона тона.

Угљени слојеви садрже упаливих гасова, местимично у већој количини; али је извирање равномерно. Зидови и стропови рудничких ровова изложени су јаком притиску услед глиновитог састава и великог поремећаја слојева, који захтевају специјално подграђивање.

Силе које су деловале при повијању слојева знатно су утицале и на структуру угља. Угаљ није довољно чврст и садржи 28% угља прашинастог испод једног мм, 30% угља од 1 до 5 мм, 36% ситног и орашастог угља од 5 до 30 мм, и 6% комадног угља преко 30 мм. Проценат пепела на разним местима слоја креће се од 6 до 25%. Топлотна моћ варира између 5.700 и 7.000 калорија, а испаравање материја је преко 30%. Ваћени угаљ је довољно чист према угљу исте формације, пошто услед пластичних стена није било великих импрегнација јаловим састојцима. Географски положај рудника види се из карте на страни 92.

Угаљ се продаје као решетац, без сортирања, очишћен од јалових састојака. Употребљив је и веома погодан за ложење парних котлова свију врста. Пласира се, највећим делом, код државних железница, речне пловидбе и индустрија, у акционом радијусу од 500 километара.

Рудници *Тресibaча* и *Подвис* отворени су засебним поткопима и окнима од 160 метара дубине, рудник *Благовести* помоћу једног поткопа.

Капацитет ових рудника износи 100.000 тона годишње.

На руднику је у овом тренутку запослен следећи персонал: три рударска инжењера, 27 рударских надзорника, 8 надзорника на спољнем погону, 4 административна намештеника,

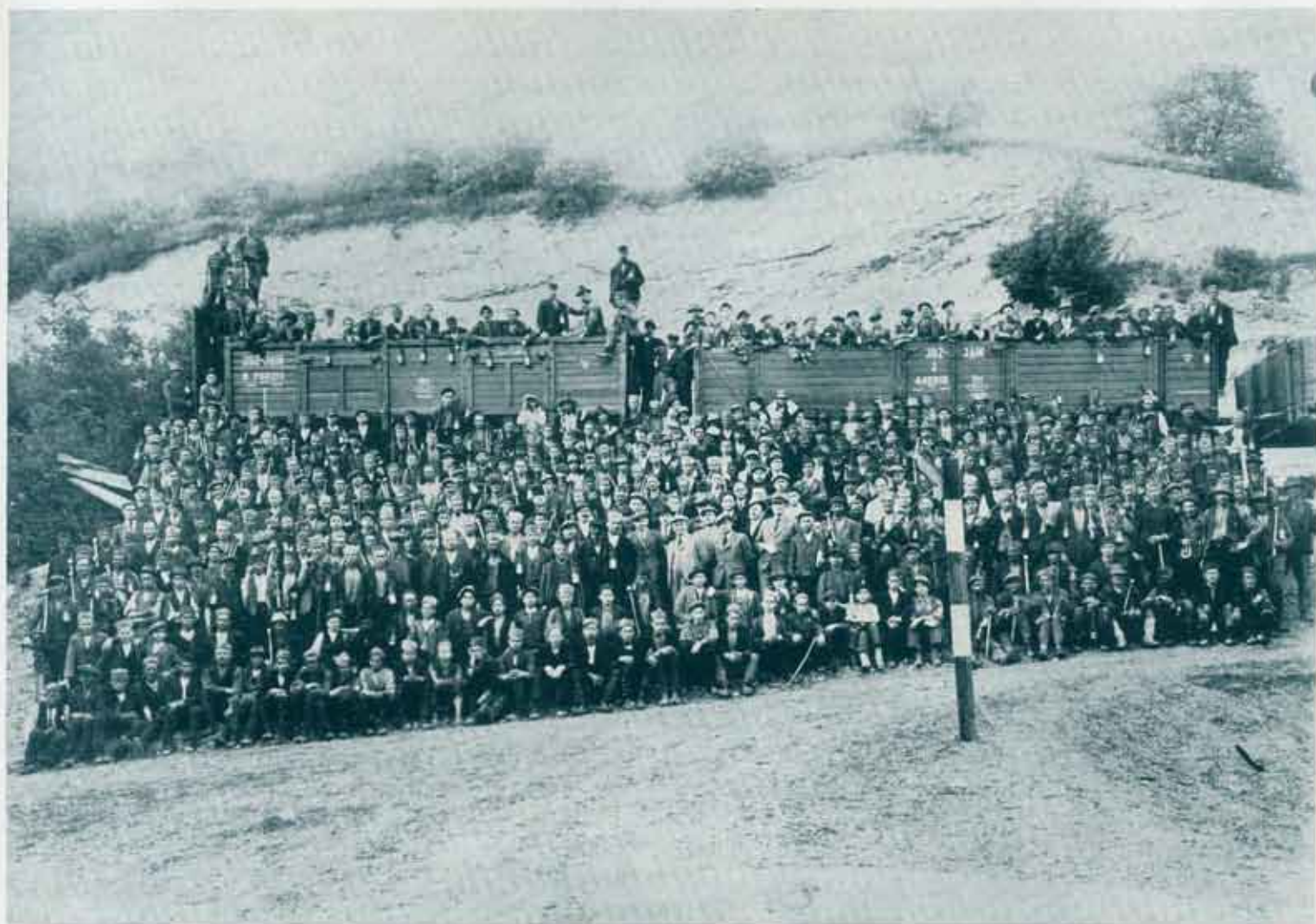
Ситуациони план рудника „Подвис“ — „Тресибабџа“. Размер 1:2500.

ЛЕГЕНДА.	
На левој обали Тимока: Рудник угља „П О Д В И С“	На десној обали Тимока: Рудник угља „Т Р Е С И Б А Б А“
1. Мост преко Тимока за експедицију угља	1. Управа рудника Тресибабџа—Подвис
2. Проживница и прометна канцеларија	2. Станови чиновника
3. Магазин алата	3. Шупе
4. Главни поткоп	4. Пошта
5. Поткоп „Јеврем“	5. Стан управника
6. Пумпа за воду	6. Електрична централа
7. Станови колоније рудника	7. Пумпа за електричну централу
8. „ „ „	8. Шупа за дрва
9. „ „ „	9. Пекарница
10. „ „ „	10. Сепарација и шупе за угљ
11. „ „ „	11. Скла за утовар угља
12. „ „ „	12. Рампа „ „ „
13. „ „ „	13. Лампарија
14. „ „ „	14. Радионица
15. „ „ „	15. Стругара
16. „ „ „	16. Проживница и магазин
17. Електрична дизалица	17. Стан надзорника
18. Шупа и коњушница	18. Соколана и кантина
19. Вентилатор рудника	19. Амбуланта и чета за спасавање
20. Стан директора	20. Стан надзорника
21. Станови за госте	21. Поткоп „Савчић“
22. Купатило	22. Стари поткоп
— Подземни ровови	23. Електрична дизалица
	24. Вентилатор
	25. Рударски дом
	26. Радничка колонија
	— Подземни ровови

243 рудара копача, 138 помоћних копача, 193 возара и 162 радника на спољнем погону; укупно дакле 778 радника и намештеника.

Рудници Тресибабџа и Подвис располажу сопственом електричном централом, у којој су постављена три локомотива од 125, 205 и 325 КС са одговарајућа три генератора, напона од 380 V.

Рудник *Подвис* везан је кабловским водом високог напона од 6.000 V. Над окнима рудника *Тресибаба* и *Подвис* постављене су модерне машинске дизалице од по 100 КС. Проветравање је у рудницима вештачко, са засебним ваздушним окнима, над којима су постављени вентилатори од 1000 к.м. за црпљење поквареног ваздуха. Осим тога рудници су снадевени

Група рудара.

компресорима чији је капацитет 1200 кубних метара ваздуха на сат. Збијени ваздух од 6 атмосфера употребљава се за рад пнеуматичких чекића-бушалица и за засебно проветравање припремних радова у слоју, помоћу тлачних вентилатора.

Рудници *Тресибаба* и *Подвис* располажу са потребним радионицама: ковачком, браварском, столарском, електричарском итд., у којима се врше све потребне поправке постројења.

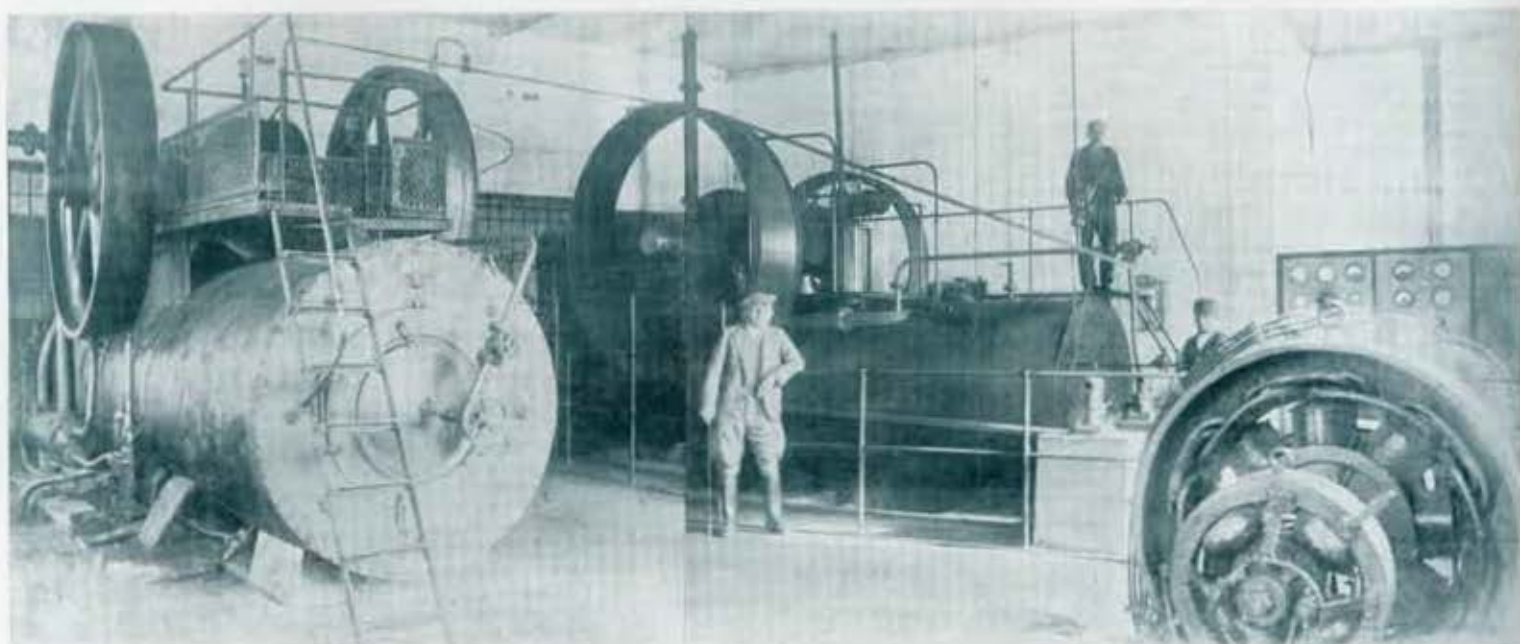
На целом рудничком погону монтирано је преко 40 мотора разних јачина, а сопствена потрошња енергије износила је 1938 године 1.082,000 КВ/часа. Сада се ради на истражним радовима већег обима, у циљу да се капацитет рудника знатно повећа; а намера је да се у најкраћем року постојећа електрична централа прошири на 1200 КВ/часа.

Најзад, неколико речи о социјалним приликама. Рудници *Тресибаба* и *Подвис* имају велику колонију за становање особља и радника. У њој је смештено више од 100 породица и преко 300 радника-самаца. Остали радници се регрутују из околних села, и они су дугогодишњим

Техничка управа са надзорним особљем.

радом у руднику квалификовани у сваком погледу. Колонија је снабдевена водоводима за пијаћу воду. Радници са породицом добијају, сем бесплатног стана, грева и електричног осветљења, извесну површину зиратног земљишта за баште, бесплатно.

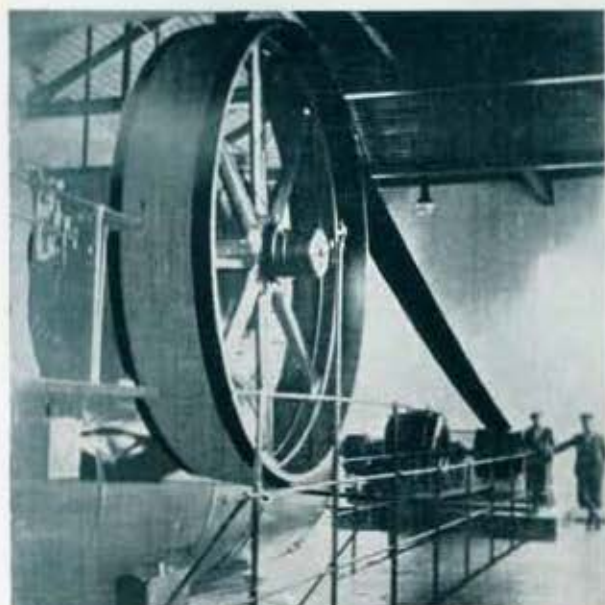
Унутрашњост електричне централе.

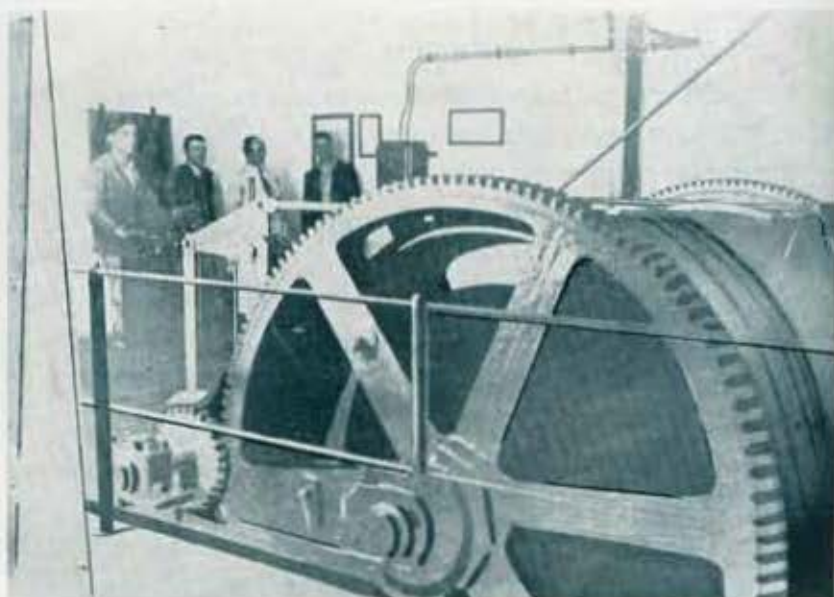
Бушење mine у руднику.

Пнеуматичко бушење у руднику.

Детаљ из електричне централе.

Машина за дизалицу у руднику „Подвис“.

Рудници имају свој магацин животних намирница, месарницу и хлебарницу, у којима се радници снабдевају потребама за живот испод пијачних цена.

На руднику је изграђено модерно радничко купатило са две каде и 30 тушева, као и амбуланта са апотеком коју води месни лекар.

Раднички станови.

Управа рудника је увек имала на уму да тежак рад мануелних радника, посебно рудара, захтева освежавање и тела и духа да би се са што већом вољом, енергијом и лакоћом могао сваког дана настављати. Оно што се данас у Немачкој чини преко покрета „Kraft durch Freude“ управно особље руд-

Рударски дом.

ника на Тресибаби и Подвису спроводило је у своме подручју још раније, имајући пред очима све елементе за успешан и задовољан рад а поводећи се у томе за интенцијама свога председника. Уређење ових рудника, може се рећи, стално у томе напредује да би се потпуно модернизовало.

Станови за госте и странце.

Радничко купатило.

Године 1938 Друштво је подигло на руднику *Тресибаба* велику зграду за рударски дом, у коме је смештена рудничка кантина. У низу просторија у истој згради налази се и

Опрема станице за спасавање.

Дежурни одио чете за спасавање.

Соколско друштво које је добило велику соколану са бином за вежбање и приредбе, одељење за свлачионицу са тушевицама топле и хладне воде за купање, одељење за позоришну секцију, за читаоницу и књижницу итд. У истом дому инсталирана је тон-биоскопска апаратура.

Рудници располажу и засебном зградом за преноћиште гостију.

Рудници имају своју модерну станицу за спасавање, снабдевену са 10 дрегерових апарата, пул-мотором, и са 40 врло добро извежбаних чланова.

На руднику *Подвис* постоји државна народна школа. За смештај школе употребљена је једна рудничка зграда, веома подесна и која одговара свима условима. Школу похађају само деца радника и намештеника. Друштво је дало за школу не само зграду, већ је школу из својих средстава снабдело и целокупним инвентаром за наставу. Уз то, сваке године о Св. Сави друштво све ученике снабдева обућом и топлим одељом. На руднику постоји, како је већ напоменуто, соколско друштво, са свима потребним справама за вежбање, у коме су учлањени готово сви намештеници и радници. Своју соколску заставу друштво је добило од инж. *г. Савчића*. На руднику најзад постоји и фудбалерски спорт-клуб и музички оркестар од 15 чланова.

Комбинованим способностима свога талента, своје ерудиције, воље и карактера, Милош Савчић је у више махова доказао, да се на техничком и

Рудник „Косово“.

Данас се, поред рудника *Тресибабе*, *Подвиса* и *Благовести*, које експлоатише „Друштво за експлоатацију горива“ налази у власништву „Рударско-индустријског акционарског друштва Косово“, рудник лигнита *Косово*, који исто тако, као претседник, води инж. Милош Савчић.

Првобитно, 1921. године основан је у Косовској Митровици конзорцијум, који је од Петра Вујана откупио рударске терене на Косову.

Косовски угљени базен пружа се приближно од Косовске Митровице до Качаника у дужини од 84 км, а највећа ширина му је између Приштине и Дренице, тј. 14 км.

Рудничка постројења.

Геолошки, тај базен био је у доба плиоцена велико језеро, које се временом исушило, услед отицања воде рекама Ибар и Лепенац које су стално продубљивале своја корита и одводиле језеро Црном и Егејском мору. На многим местима и данас се налази на остатке некадашњих језерских обала у облику ужих или ширих тераса, од којих је једна од најстаријих на 250 м изнад данашње равнице. Остале су ниже, према томе како се површина језера временом снижавала.

Упоредо са таложењем разних слојева глине и песка у језеру, нанашене су и огромне количине биља са околних брда у језеро, и оно се временом карбонизирало и створило данашње наслаге лигнита.

Угљене наслаге лигнита припадају најмлађем терцијеру — плиоцену. Горњи слојеви су сива глина са фосилним пужићима-турителама или, по тумачењу наших геолога, вивипарама (палуди-нама), а дебљина тих горњих слојева је врло различита према ерозијама на разним местима.

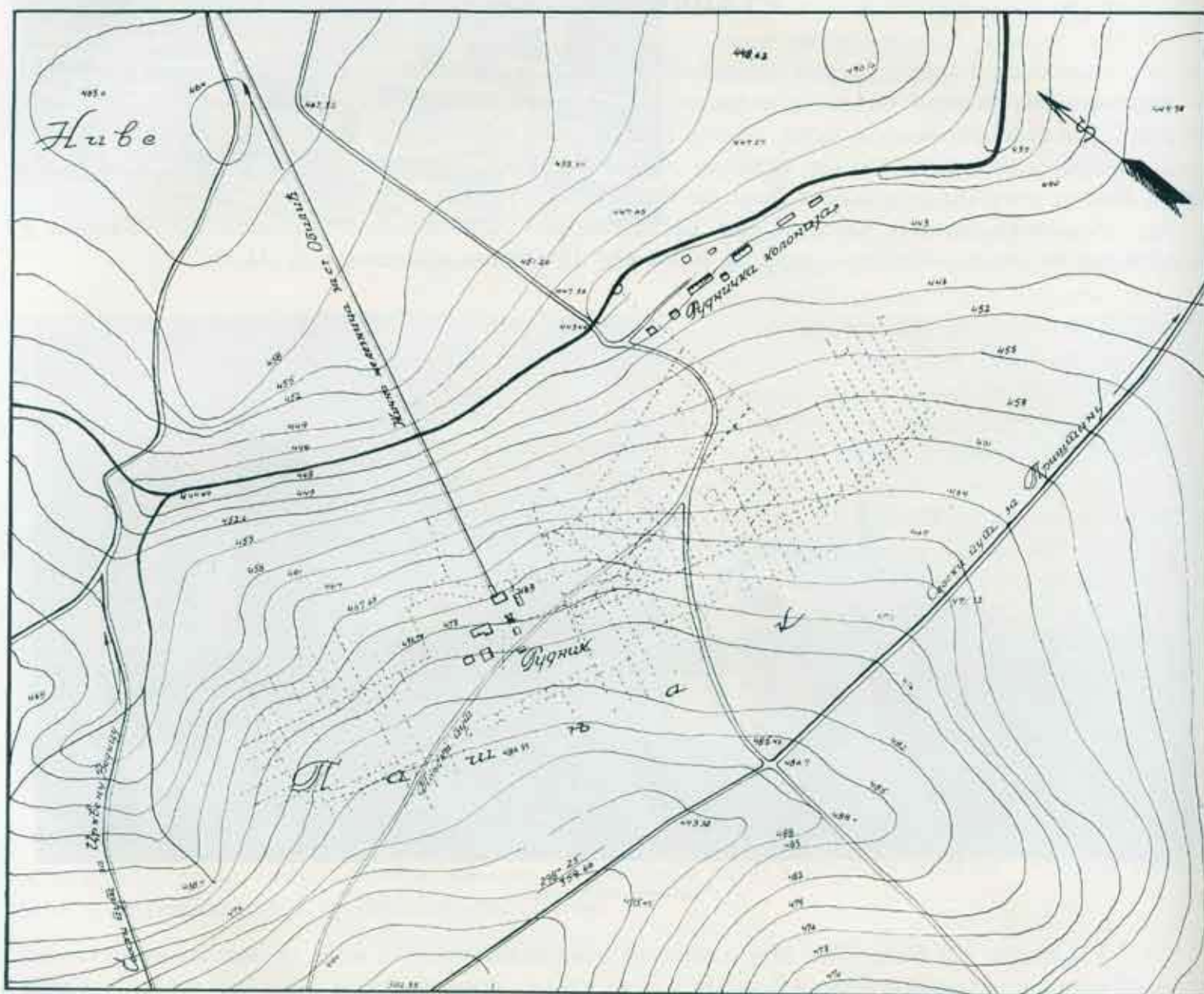

Фосилни пужићи,
стари стотине хиљада година.

Како истраживања нису вршена до подинских наслага, услед велике дебљине слоја, није се могло утврдити из каквих су стена и из које формације. Према стенама околних брда могло би се закључити да ће подинске насlage бити кречњаци или пешчари.

Место на коме се рудник данас експлоатише налази се на једној пространој тераси изнад села Црквене Водице.

Угљени слој се пружа у југоисточном и северозападном правцу, а његов пад је за три до пет степена према југозападу. Слој је врло правилан, са малим преломима. Засада је дебљина стоја непозната, а експлоатише се само горњи слој од 6—7 м. дебљине. Испод овога слоја угљени је слој густо проткан јаловим саставцима кречњака, те садржи толико пепела, да као неподесан не долази у обзир за експлоатацију. Иако су испитивања у томе делу вршена до дубине од 30 м, природа угља се није изменила.

Ситуациони план рудника „Косово“. Размер: 1:5000.

Структура угља је дрвенаста, а мање земљаста, из чега се може претпоставити да су биљке из којих су настајале угљене насlage биле већим делом стабла, терцијерног прорашћа.

Количина угља на концесији „Косово“ може се ценити на најмање 50 милиона тона.

Кад је напред поменути конзорцијум 1921 год. основан, у њему су били Ђоша Борисављевић, Буда Орлић, Михајло Драгићевић, Радо Брушлија, Тодор Михаиловић, Петар Саздић, и Петар Вујан. Исте године конзорцијум је почео теренске радове, бушењем једног истражног окна, на десној обали реке Ситнице, испод села Црквене Водице. Услед јаког надоласка реке Ситнице, у недостатку справа за пумпање воде, рад је обустављен пре но што се дошло до позитивних резултата. Идуће 1922 год., рад је продужен и истраживање вршено на месту званом Појашинише, западно од села Црквене Водице. Једним поткопом, дутим око 120 м., отворен је

угљени слој; istraživanja su produžena, i tako se počela pripremati i sama eksploatacija. Ugljeni sloj bio je čist, sa vrlo malo jalovih sastojaka, velike debljine i vrlo pravilno složen. Te iste, 1922 god., osnovano je „Rudarsko-industrijsko akcionarsko društvo Kosovo“ u Kosovskoj Mitrovici sa akcionarskim kapitalom od 1,000.000.— dinara te je započela eksploatacija. Prvi predsjednik bio je *Boža Borisavljević*.

Године 1923 предузимају се радови, који би омогућили економичнију експлоатацију и лакши транспорт угља до железничке станице у Обилићу. Да би се обухватио што већи комплекс за што издашнију експлоатацију приступило се изградњи једнога нископа југозападно од истражног поткопа ка селу Ади, ради извоза из јаме. Те године добивена је концесија „Косово“ од 8,000.000 кв. м. и започета је градња једне жичаре, са утоварном станицом у руднику а истоваром на жељезничку станицу Обилић. Жичара је била примитивна, са једним ужетом, које је носило и истовремено вукло терет.

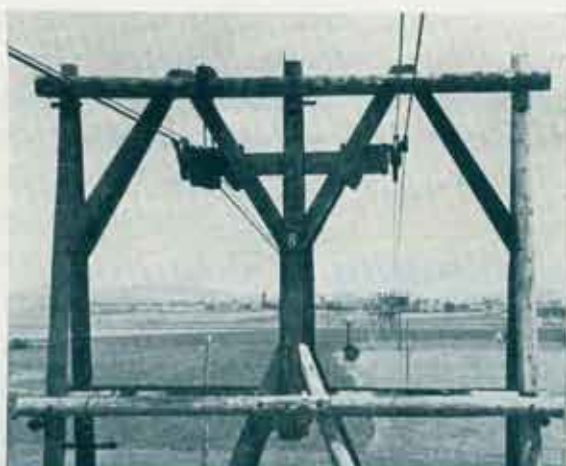

Ручни транспорт угља.

У првим годинама количина вађенога угља била је мала, у Ручни транспорт угља. првом реду због врло слабо развијене индустрије у Јужној Србији, и због недостатка пласмана. Тај је почетни период рада престао тек кад је акционарско друштво „Косово“ прешло у састав предузећа Прометне банке, и од тога момента рудник је почео напредовати, те се са развојем индустрије на југу нарочито у околини Скопља, паралелно повећавала потрошња, а према томе и производња.

Почетак нове жичаре

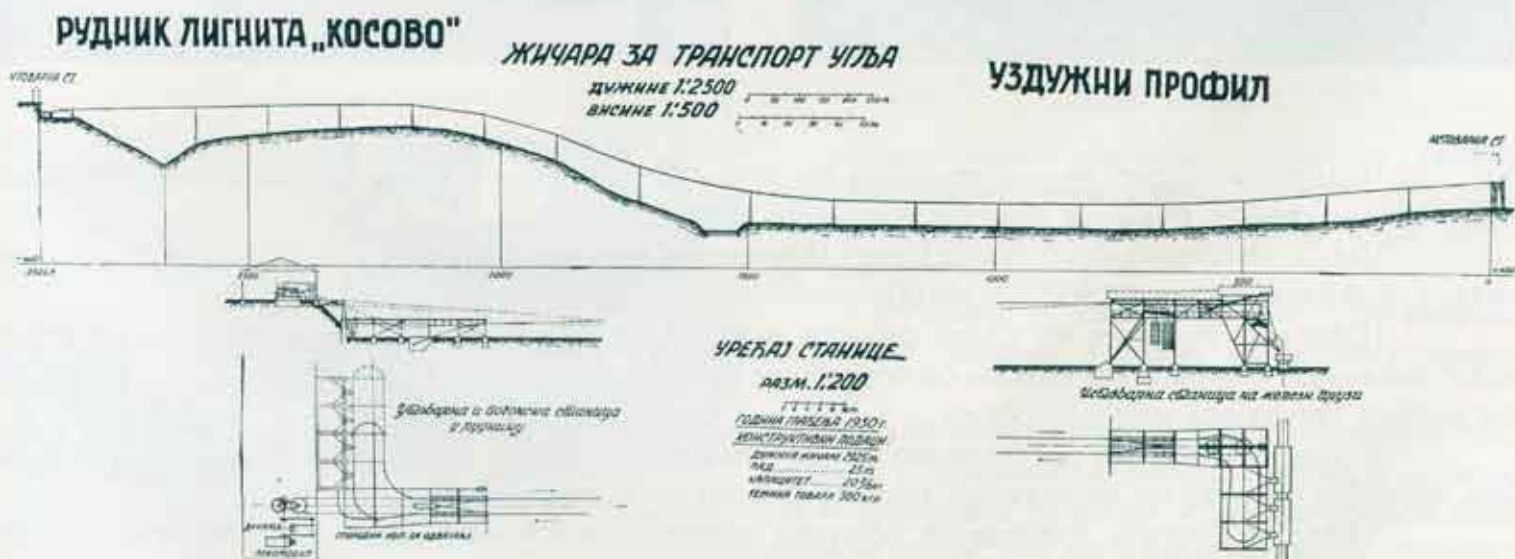

Краї нове жичаре.

Примитивна и модерна жичара.

И за напредак овога предузећа инж. Милош Савчић је имао првенствених заслуга. Увек технички настројен, са развијеним инстинктом и смислом за геолошку оријентацију на

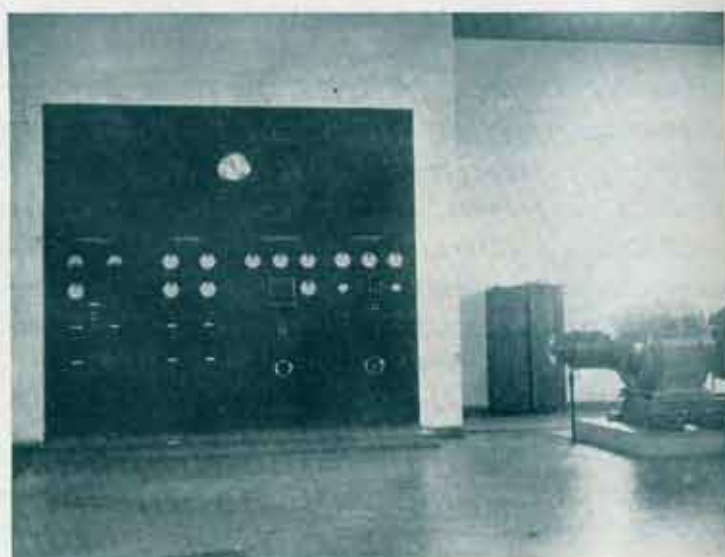

терену, Савчић je у свакој прилици давао директорима и шеfovима својих предузећа тачне директиве рада и истраживања, које су се вазда показивале као исправне и ефикасне. Поред

тога он је одмах увидео да је потрошња угља осигурана, ако се модернизује начин експлоатације и транспорта. Зато приступа радовима који су капацитет рудника знатно повећали. А са повећањем капацитета рудничког, јављали су се и потрошачи, што је г. Савчић увек предосећао.

Нова електрична централа.

Уклопна плоча у новој електричној централі.

Од год. 1930., када се отвара рудник „Трепча“, добио је рудник „Косово“ једног јаког и сталног потрошача, који је котлове своје електричне централе ложио косовским лигнитом, те је самим тим производња морала бити повећана. Подигнуте су нове инсталације, изграђена је нова жичара, коју је подигла фирма *Адолф Блајхерш из Лајпцига* са капацитетом од 20 тона на сат. Конструктивни подаци жичаре јесу: дужина жичаре 2925 м., пад 25 м. Тежина товара једног вагонића је 500 кг.

Рудничка колонија.

Чиновнички станови.

Подигнута је електрична централа са локомотивама од укупно 75 Кс. а механизирано је и вађење угља у руднику помоћу нарочите машине.

Рад је очевидно брзо напредовао. Производња се угља од 1930. до 1938. учетверостручила, т. ј. попела се од 25.500 на 104.000 тона.

Појмљиво је, да се из овога разлога у годинама 1936-7-8. морало приступити изграђивању радничке колоније (10 зграда) са потребним канцеларијским и прометним зградама (9 зграда), јер је број персонала нагло порасао.

У свима зградама инсталирано је електрично осветљење и водовод. Осим тога рудник има потребне радионице за оправке машина и осталог инвентара.

Убрзо је и стара електрична централа постала недовољна, те је 1937. подигнута нова са укупном снагом од 320 Кс.

Због потребе да се повећа капацитет извоза, изграђено је 1938 год. ново окно „Александар“, са капацитетом од 400 тона за 8 часова рада.

Тих година проширена су откопна поља, тако да простор рудокопа износи око 400.000 кв. м. те је тиме је омогућено производњом покрити потражњу.

Рудник има своју будућност, пошто сталним појевтињавањем преноса енергије рудници лигнита добијају све већу важност.

У данашњем стању, рудник је отворен са два нископа од 80 и 90 м дубине, и вертикалним окном од 49 м дубине. Радови врше се на слоју од 1100 м дужине, у етажама. Угаљ се добија делимично ручним радом, а делимично машинским, бушалицама са електричним погоном и експлозивом.

Погон дизалице.

Одвожење угља.

Приток воде је мали, максимално 50—100 л/мин. Пошто у руднику нема запаљивих гасова, за осветлење код рада употребљавају се карбитске лампе. Капацитет рудника је сада 300—400 тона дневно, а годишња производња, као што смо споменули износи преко 100.000 тона.

Погон је механизован. Електрична централа има две локомотиве, једну 200, другу од 50 кс, које помоћу два генератора производе наизменичну струју ниског напона.

Довоз угља врши се ручно, а превоз вагонета до окна је механизован једном ланчаницом. Извоз угља из рудника врши се кроз окно помоћу дизалице од 100 кс. Угаљ је прилично чист, и продаје се у два сортимана, као равни и комадасти угаљ.

Торањ над дизалицом.

Жичара пред истоварном станицом.

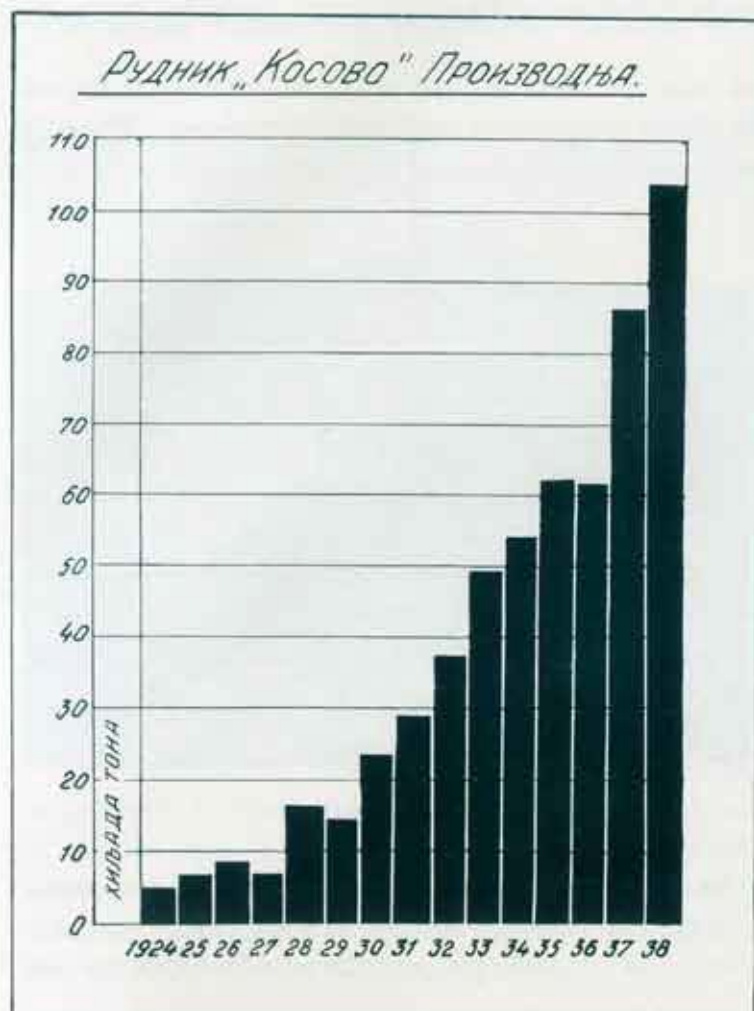
Скупина рудара и намештеника.

Проветравање рудника врши се помоћу центрифугалног вентилатора од 500 куб. м, а одводњавање помоћу три центрифугалне пумпе од 550 л/м.

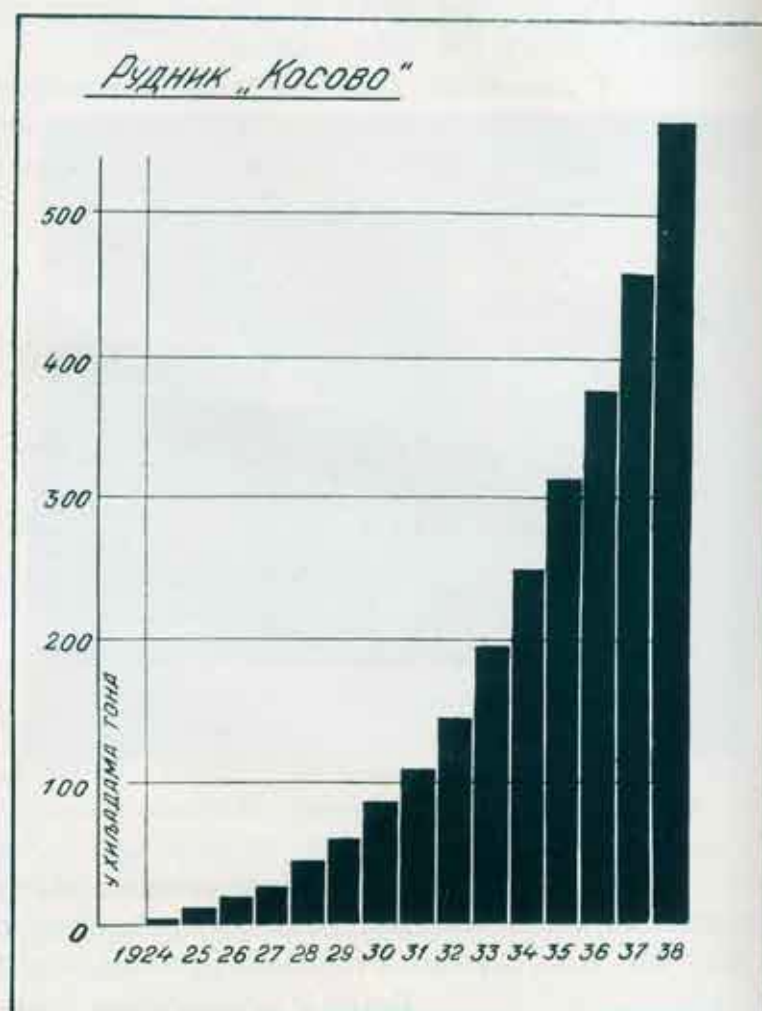
У руднику је запослено око 300 радника, делом из околине, а делом из осталих крајева државе.

Модернизовањем и појевтињавањем продукције и транспорта Милош Савчић је доказао, да и удаљенији рудници угља са мањом калоричном вредношћу могу своје продукте пласирати повољно. То се на примеру „Косова“ најлепше види. А како је извесно, да се напретком модерне

технике енергија природних снага може преносити све лакше и простије, нема сумње, да ће угаљ „Косова“ у будућности имати увек прође.

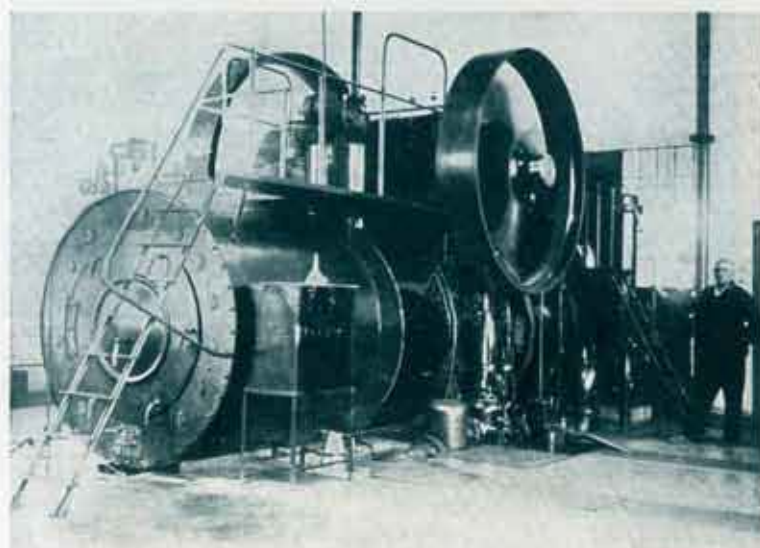

Годишња производња угља.

Целокупна производња угља.

Треба само пожелети да се рудник „Косово“ и у будуће развија истим темпом као

Локомобила.

што је било за првих петнаест година од 1924 године до данас. Из графикона се види тај убрзани развитац. Али, то је жеља коју би могли имати и радници и индустријалци — привредници Јужне Србије. По прорачуну пок Др. Светолика Радовановића, професора универзитета и нашег познатог геолога, количина угља на описаном терену „Косова“ износи округло отприлике деведесет милиона тона. Ако узмемо да годишња продукција угља на овом руднику износи сто хиљада тона онда би угља на овом терену и у овом обиму рада било још за девет векова.

Међутим, рачунајући са знатно краћим временом, и са досадашњим еланом технике, експлоатација рудника „Косово“ несумњиво би омогућила електрификацију Јужне Србије, полет њене индустрије, и запослење огромног

броја радничког света који је данас често упућен у печалбу ван свог завичаја па и ван отаџбине.

Hic Rhodus, hic salta!

Стругара у Босанској Јагодини.

Рад Стругаре у Бос. Јагодини уско је везан са експлоатацијом шуме у Заовљанским Косама изнад Вишеграда. Прометна банка је купила тамошњу борову шуму од приватних лица год. 1921. и 1922. Све ово је у вези са радом Стругаре Прометне банке у Београду.

До подизања Стругаре дошло је тек 1927 године и, благодарећи једном случајно сачуваном плану, види се, да је госп. Милош Савчић сам лично израдио пројекат за ту Стругару, са свима њеним споредним инсталацијама. Тада, 1927 године, он има 62 године, има синове инжењере, десетине стручњака, техничара и цртача у својим предузећима, па ипак он ту стругару пројектује лично, цртајући све до најситнијих детаља.

Неоспорно редак пример! Штета је што се та основа, онаква какву је израдио г. Савчић, из техничких разлога не може репродуковати.

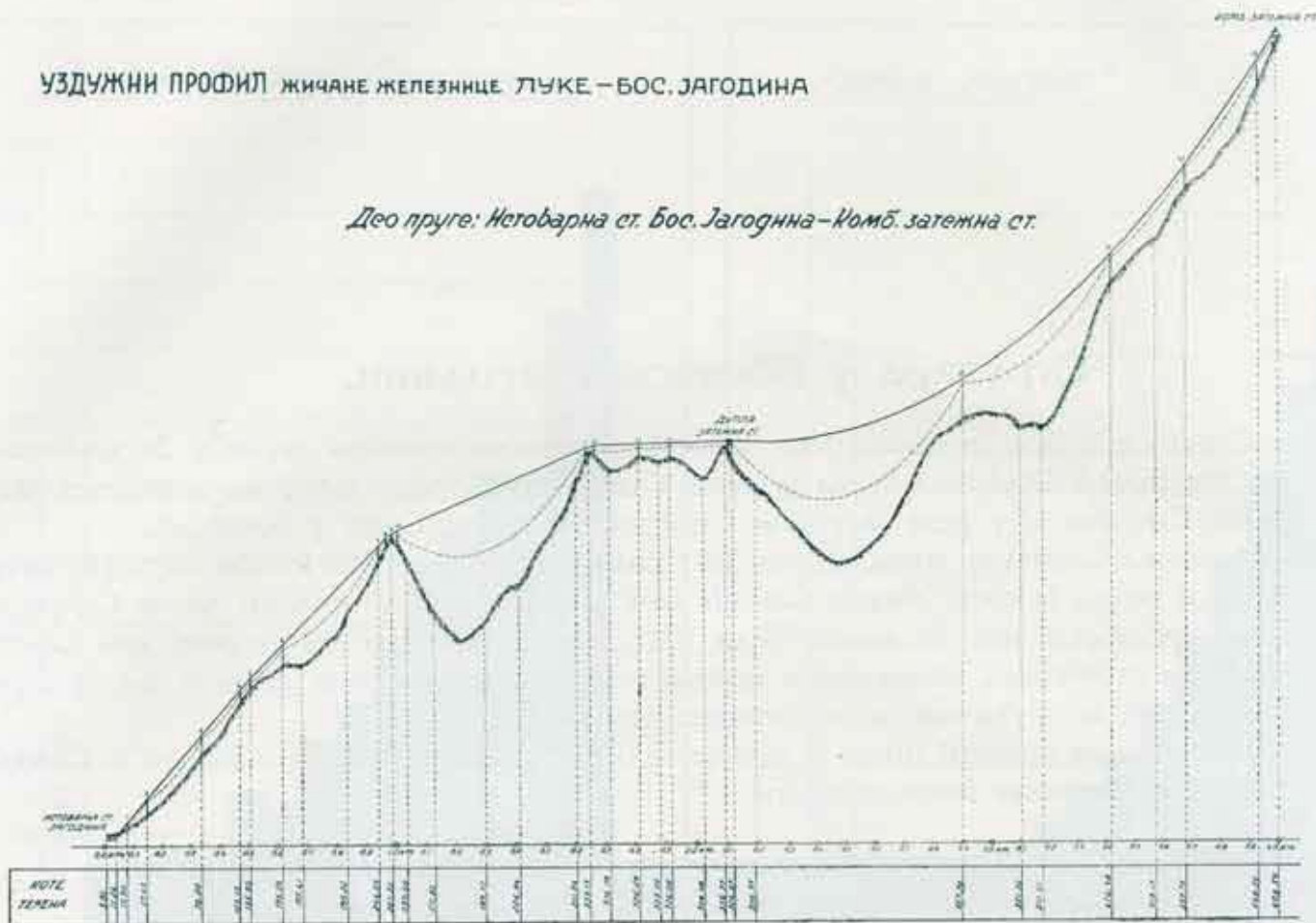
Поглед на стругару са жичаном железницом.

И овде, у Бос. Јагодини, као и у Тари, транспорт обле грађе врши се најмодернијим начином, жичаном жаљезницом, која је, од утоварне станице у месту Луке до истоварне станице у самој стругари, дуга 8200 метара, са падом од 360 метара и капацитетом од 100 куб. метара обле грађе за један сахат.

Максимална тежина товара иста је као и код жичаре на Тари, т. ј. 2000 килограма по вагонићу, што се даје разумети, пошто је у неколико саграђена од делова демонтоване жичаре у Тари, која је тамо постала сувишна.

УЗДУЖНИ ПРОФИЛ ЖИЧАНЕ ЖЕЛЕЗНИЦЕ ЛУКЕ—БОС.ЈАГОДИНА

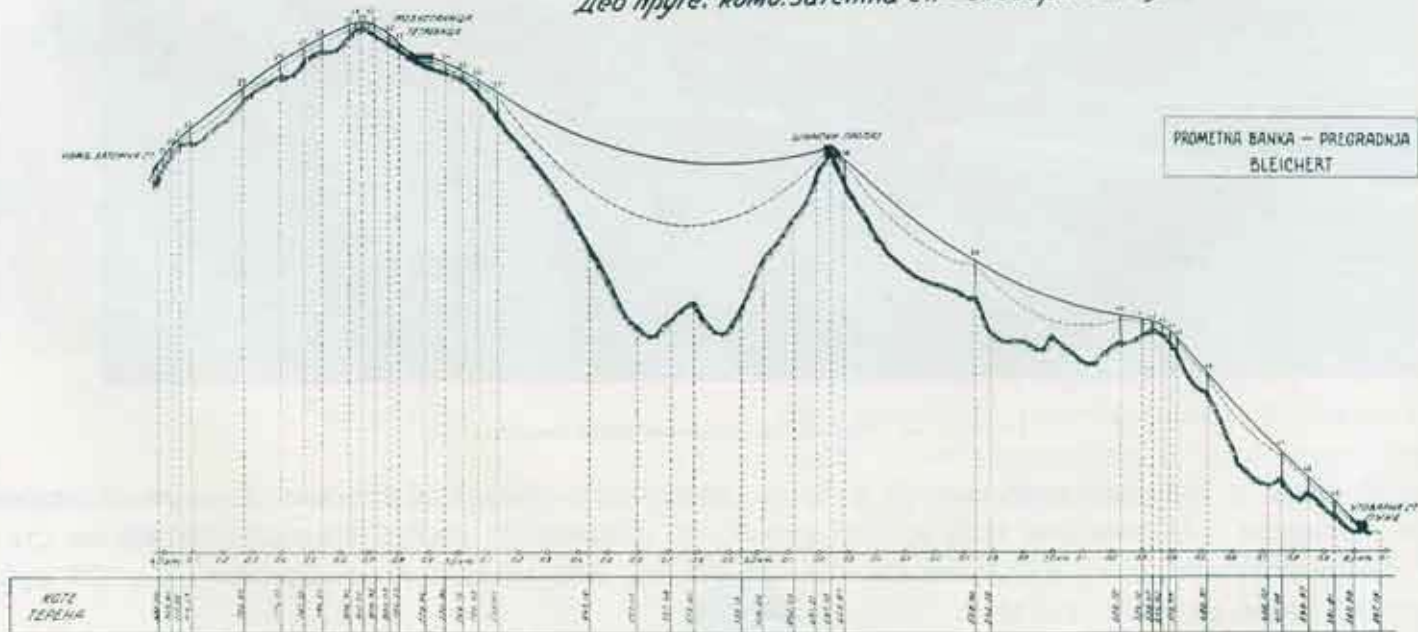
Део пруге: Истоварна ст. Бос. Јагодина-Комб. затежна ст.

Део жичаре од истоварне станице у Босанској Јагодини до затежне станице.

УЗДУЖНИ ПРОФИЛ ЖИЧАНЕ ЖЕЛЕЗНИЦЕ ЛУКЕ-БОС. ЈАГОДИНА

Део пруге: Комб.затезна ст.—Утоварна ст. Луке

Део жичаре од комбиноване затежне станице до утоварне станице Луке.

Пруга жичаре састоји се из два конструктивна дела. Први део је од утоварне станице до комбиноване затежне станице, која се налази у средини жичаре, на четвртом километру. Највећи распон на том делу жичаре износи више од хиљаду метара и то између потпора број 37 и 38 на петом и шестом километру. На овом делу саграђена је и станица Тетребица.

Станица жичаре.

Жичара: партија пре великог распона.

На другом делу жичаре, од комбиноване затежне станице на четвртом километру до истоварне станице у стругари у Бос. Јагодини, налази се отприлике у средини, двострука затежна станица. На овом делу жичаре слободни распони су нешто мањи. Код ових великих терета, великих распона и превелике снаге ветра, уз то великог капацитета, тешка су и ужета.

Није чудо дакле што погонски зупчасти точкови добијају фантастичне димензије и облике, који у том пејзажу изгледају кадкад мистично.

И ову жичару градила је светска фирма Адолф Блајхерт и Комп. из Лајпцига.

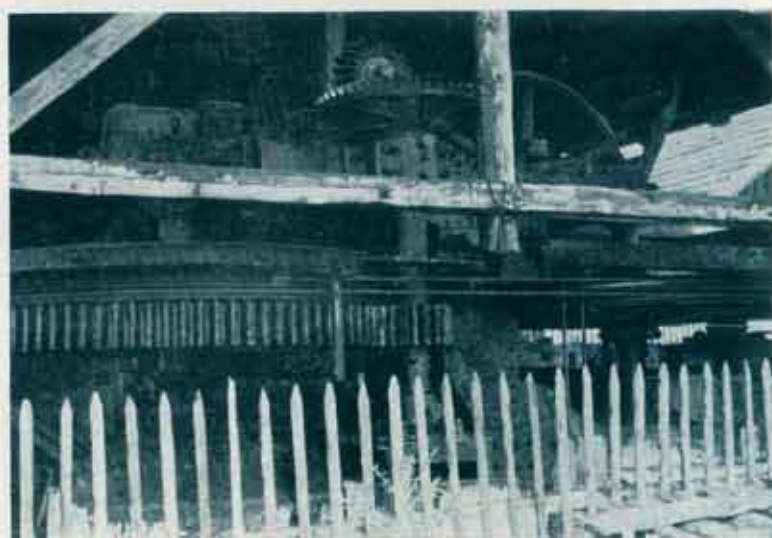
Стуб жичаре.

Рад стругаре у Бос. Јагодини почео је 1928 године. Погонска парна машина и три гатера са свима узгредним машинама врше сав рад на стругари. Стругара је радила 1928, 1929, и 1930 године само толико да је покривала своје издатке; а тада наступна криза која задаје губитке; и тек постепено предузеће је почело да се опоравља.

За облу грађу која ће се транспортовати Рзавом, Дрином, Савом и Дунавом до Београда уређено је уз обалу сплаваште, где се поједине облице везују у сплавове и полазе на свој дуги али идилички пут, на коме би им завидели и многи туристи.

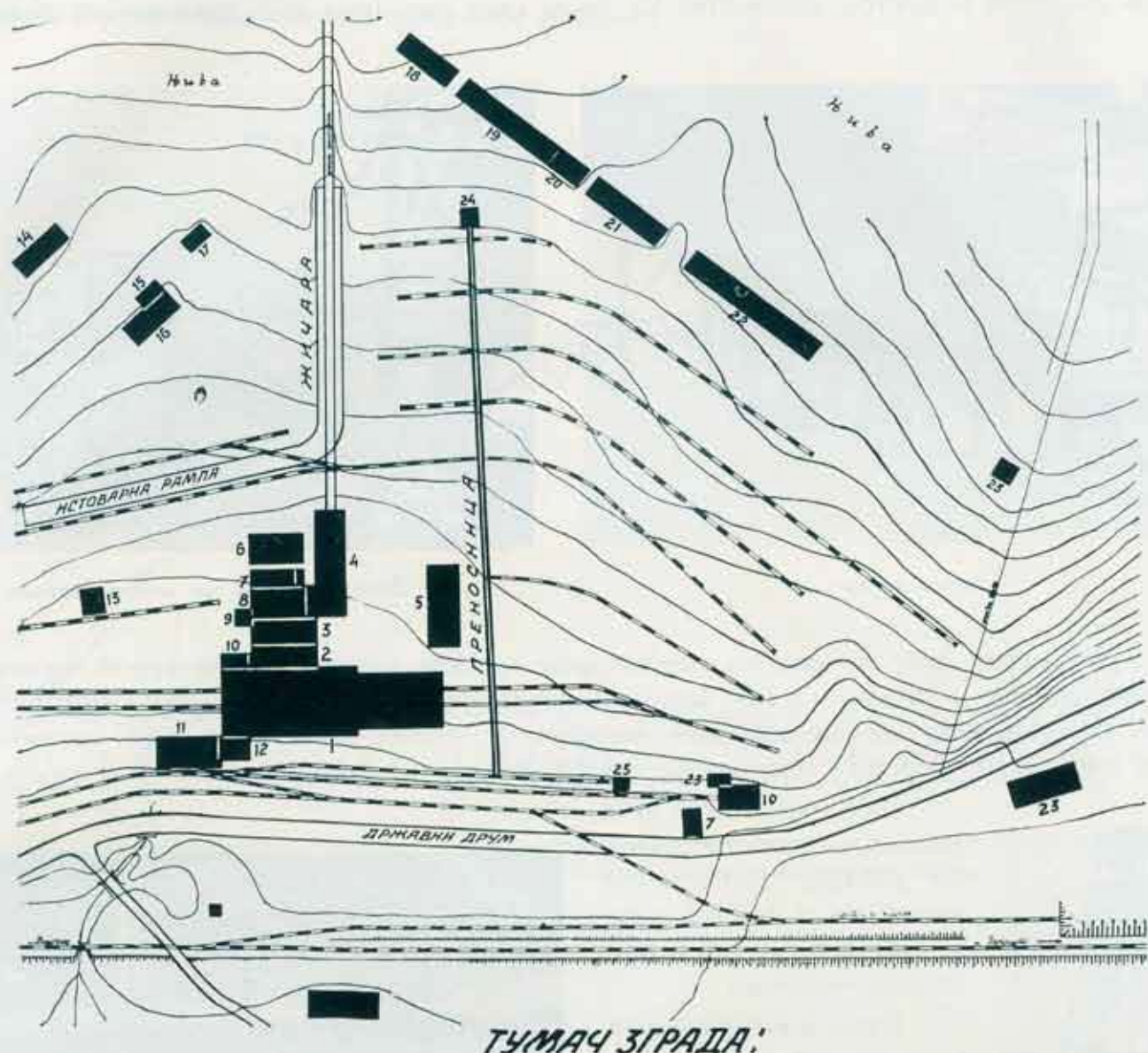
Од 1933. године до данас стругара је отпремила у Београд око 22.000 куб. метара обле грађе и око 15.000 куб. метара стругане грађе, дакле толико да стругара у Београду може радити минималним капацитетом и да не мора отпуштати раднике, и да машине не остају неупотребљене.

Цео распоред зграда у стругари види се из ситуације снимљене на лицу места; све је то и данас тако, како је пројектовао на поменутом плану инж. г. Милош Савчић. Пројектованом се распореду не могу стављати никакве примедбе, јер га је радио стручњак који има четрдесет година искуства у раду и подизању стругара и жичаних железница.

Зупчасти точкови погона.

Новина је код ове стругаре да је ради нагнутог терена морала бити изведена „прено-
сница“, која има да омогући на инвентиван начин развоз обле грађе и стругане робе на том
нагнутом терену.

ТУМАЧ ЗГРАДА:

1. СТРУГАРА	14. ШТАЛА
2. МАШИНАРНИЦА	15. ШУПА
3. РАДНОНИЦА	16. КОВАЧНИЦА
4. ПОГОН	17. ШУПА
5. ШУПА	18. РАДНИЧКИ СТАНОВИ
6. ЛОКОМОБИЛ	19. " "
7. ГАРАЖА	20. РАДНИЧКА КУЉНА
8. КОТАО	21. ЧИГОВНИЧКИ СТАНОВИ
9. БАЗЕН	22. " "
10. ПОЖИОНИЦА	23. БАЗЕН
11. МАТАЦИ	24. МОТОР
12. ОШТРОНИЦА	25. КАНЦЕЛАРИЈА
13. ШУПА	

Ситуациони план стругаре и стоваришта у Босанској Јагодини.

Стругара Босанска Јагодина, у романтичном куту Босне, једино је место запослења зараде у читавој пространој области за наше сиромашне сељаке, горштаке, који су често без земље и без прихода за себе и своје многобројне породице.

У томе пејсажу нашло би се много мотива и за песме Раду, сличне Иговим или Риш-пеновим мотивима те врсте. Има простоте, идиличности и снаге у сликама радника који обрађују стабла, режу их у трупце, преносе до станица жичане железнице, затим до сплавишта,

превожењем колима. Све је то напоран али частан рад, после кога долази задовољство заслуженог одмора.

Али сва та шума руку у овоме предузећу, као и у другима које води Милош Савчић, ради и ствара, као што каже песник:

Pour imprimer quand même à l'univers dompté
Le marque de l'effort et de la force humaines
Et recréer les monts, et les mers et des plaines,
D'après une autre volonté.

(Verhaeren)

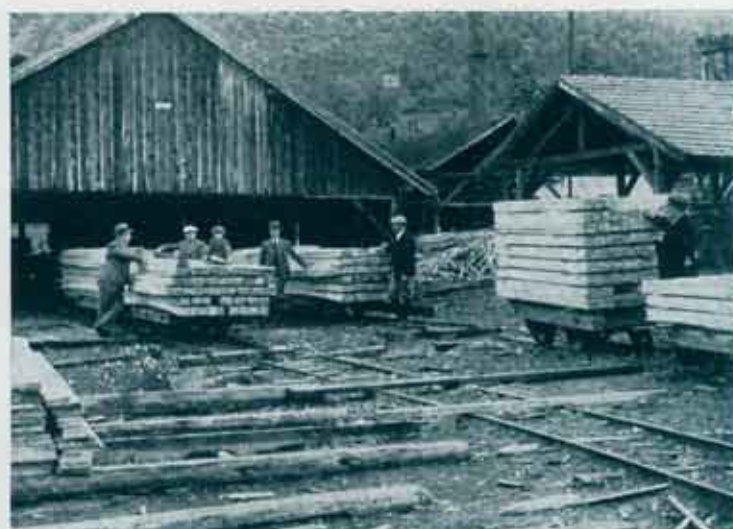
Бацање балвана у сплавистице на Рзаву.

Везивање балвана у сплавистице.

Особље шумске манипулације.

Израђена роба на изласку из стругаре за стовариште.

Рад је увек био девиза великога предузетника Милоша Савчића. Подробнији опис техничких објеката и уређаја те приказ рада у Бос. Јагодини који би, нарочито за стручњаке, био од користи и интереса, не долази у ову Споменицу, која би тиме била одвећ проширена и помало личила на стручан школски уџбеник.

Рад.

Исплата.

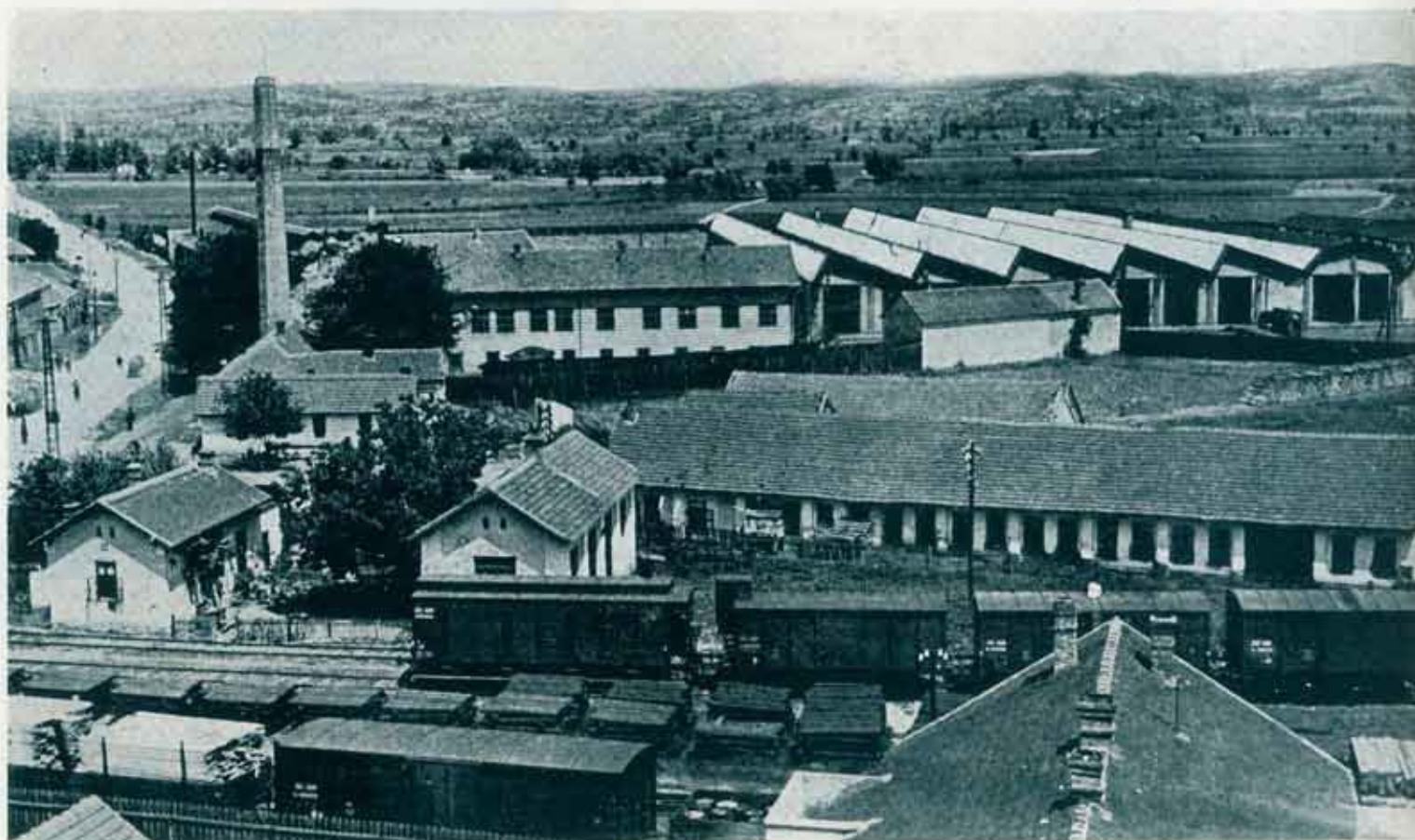
Обед.

Фабрика вагона и гвоздених конструкција у Крушевцу.

У свом економском интересу свака модерна држава мора водити рачуна о томе да јој саобраћајна средства буду увек у што исправнијем стању. То, у првом реду, важи за железнице и њихов возни парк.

Светски рат је оставио саобраћај у нашој земљи у веома јадном стању. Пруге су биле, из војничких разлога разорене; велики број вагона, не само у Србији, већ и на другим местима стајао је неискоришћен. По свима станицама возни парк је из дана у дан пропадао све више.

Државне радионице, које су раније саме оправљале вагоне нису у новим приликама могле стићи да оправе хиљаду неисправних кола, пошто им је капацитет био знатно мањи и предвиђен само за потребе мира. Поред тога железничке радионице на територији Србије биле су толико оштећене, да су уопште биле неспособне за рад.

Поглед на фабричке зграде.

Овакво стање ствари определило је једну групу индустријалаца и трговаца из Пеште, да оснује покретне радионице за оправку вагона. Ове су биле смештене у специјална кола и

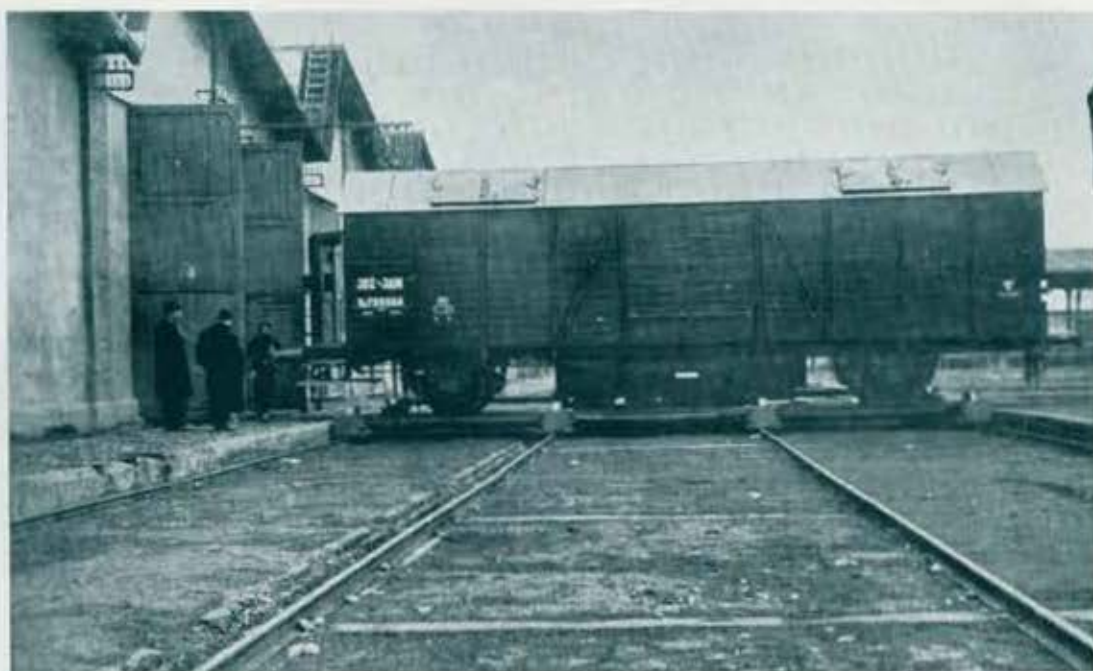

Радови по првобитном, главном програму фабрике: грађење вагона, заваривање (швајцовање).

упућиване према потреби тамо где је требало оправљати већи број вагона. Те покретне радионице ипак нису могле задовољити за дуже време потребу, нити испунити свој задатак, по-

што због скучености простора и расејаности вагона нису могле бити модерно технички опремљене, те услед тога није могло бити речи ни о бољој и трајнијој рентабилности. Стварно биле су продукт неодложне потребе; о њиховој рентабилности уопште није се водило рачуна.

Са стабилизацијом прилика, ти исти индустријалци подигли су 1923 год. у Крушевцу сталну фабрику вагона и гвоздених конструкција. Избор је пао на Крушевац, јер су оснивачи

Г. Инж. Милош Савчић при прегледу фабрике (Вагон на „преносници“).

имали на уму: да фабрика не буде близу границе; да има везу са оба саобраћајна система нормалног и узаног колосека; да у случају рата не би био њен рад спречаван; затим, да у близини имају довољно јефтине радне снаге; поред тога да је место здраво и да лежи на средокраћу; најзад да у тарифном погледу њен рад не буде скупи, другим речима да и саобраћајне везе буду повољне.

Избор Крушевца за седиште такве фабрике задовољавао је те услове, те је фабрика под управом ових странаца успешно радила, из простог разлога што је увек било довољно вагона за оправку. Међутим, 1928 год. наступиле су финансијске тешкоће. Како је у финансирању тога предузећа била ангажована и Прометна банка, најрадикалније и најправилније решење било је да она купи фабрику и да сама ради даље.

Иако су ускоро наступиле године привредне кризе, фабрика под управом Прометне банке показује сталан напредак; темпо рада се појачава, јер је банка посветила већу пажњу проширивању и допуни фабричких инсталација. Она гради нову електричну централу, уређује нова одељења и снабдева фабрику новим машинама.

Локомотива.

„Дребанк“.

Фреза.

Блањача.

Динамо.

Овако реорганизована, фабрика је радила пуном паром све до 1930 год.

Али 1930 год. наступа, поред тешке кризе опште незапослености у свету, још и специјална, скроз непотребна криза незапослености саме фабрике, јер меродавни државни фактори нагло прекидају све поруџбине.

Да овако нагли прекид послова може једном младом, тек реорганизованом предузећу нанети непроцењиве штете, па га присилити и на ликвидацију, о томе нису ни најмање водили рачуна одлучујући фактори. На страни на такву равнодушност железничких управа не можемо наићи, јер оне никад своје фабрике не оставе бар без најнужнијег посла, и стално дају ма и минималан контингент вагона на оправку, да би се одржао континуитет рада.

Била је нека врста среће што је фабрика вагона у Крушевцу задобила тај удар кад је већ била под водством и надзором инж. Милоша Савчића, који својом одлучношћу брзо прибавља фабрици нове послове излазећи из првобитног програма оправке вагона. Он оспособљава фабрику да прима и израђује што више баш оних послова које је држава дотле уступала иностранству.

Ковачница.

Дакле и овога пута Милош Савчић тежи да нашу државу ослободи зависности од иностранства. Он ствара предузеће које у земљи може задовољити државне потребе. Не само да је то у користи државне касе, која сада своје потребе може задовољити јевтиније, већ је у

„Преносница“ пред монтажним просторијама. (Schiebebühne).

Кола за транспорт повређених.

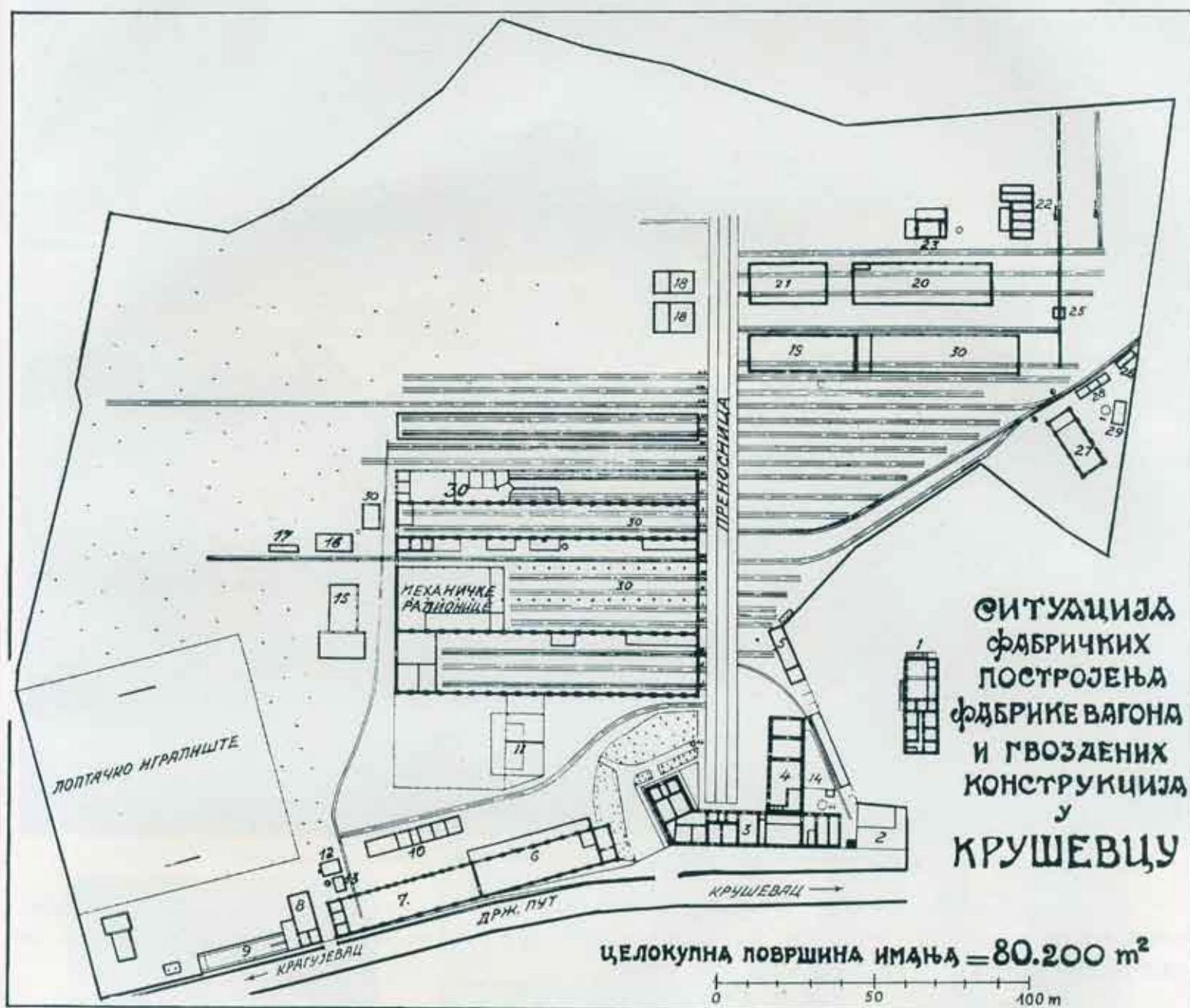

Израда плашта за казан.

питању и једна велика индиректна корист, што новац који је раније одлазио у иностранство остаје у земљи, као зарада *домаће радне снаге* и што сировине, раније извожене као полуфабрикати сада постају фабрикати у *нашој кући*, док смо их раније морали увозити и плаћати скупим парам.

Како се из прегледног ситуационог плана и легенде може видети, фабрика је постепеним проширивањем добијала многа нова одељења и повећавала свој капацитет.

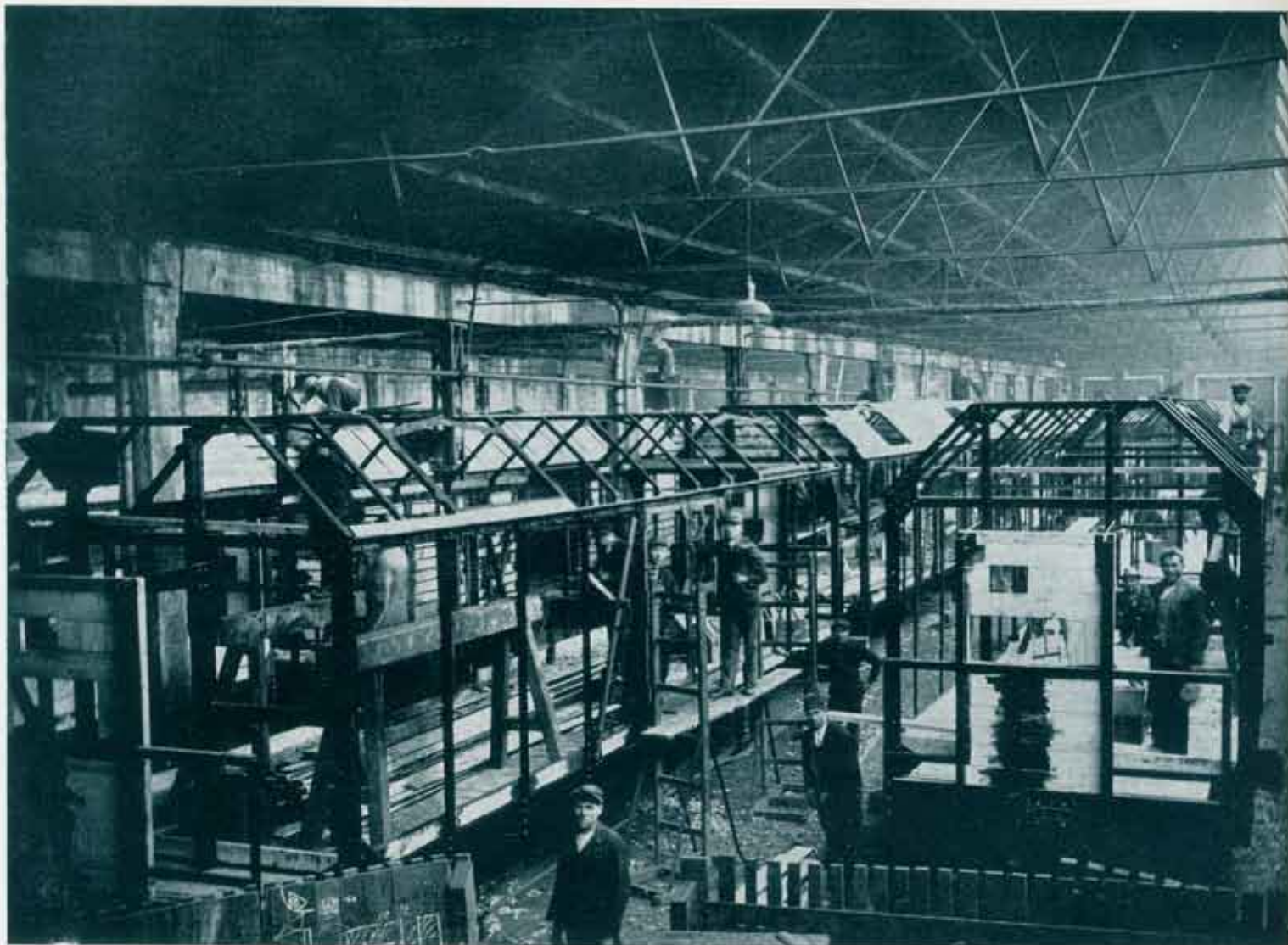
Занимљиво је решено питање транспорта вагона из једне радионице у другу; преносница (Schiebebühne) — сличну конструкцију видели смо већ у стругари у Бос. Јагодини — овде је снабдевена узаним и нормалним колосеком и може да допреми вагон или други који предмет у било коју радионицу.

ПОЗ.	НАЗНАК ЗГРАДЕ	ПОВР. m ²			
1	УПРАВА (СПРАТ)		15	СТОЛАРСКА РАДНОНИЦА	120,00
2	КУПАТИЛО	136,00	16	ПРАОНИЦА	40,00
3	КАНЦЕЛАРИЈЕ И ЗГРАДА ЗА МАШИНСКО	828,00	17	РАДН. КЛОЗЕТ	43,18
4	УПРАВА (ПРИЗЕМЉЕ)	360,00	18	БРАВАРСКЕ РАДНОНИЦЕ	80,00
5	МАГАЗИН БОЈА	100,00	19	КОЛАРНИЦА	387,52
6	РАДНОНИЦА СА КАНЦЕЛАРИЈОМ	556,80	20	РАДНОНИЦА ЗА ОБРАДУ ДРВЕТА	630,00
7	КОВАЧНИЦА	556,80	21	МАГАЗИН ОБРАЂЕНОГ ДРВЕТА	325,00
8	КАСИНА	719,00	22	СУШИНИЦА ЗА ДРВО	119,00
9	КУГЛАНА	75,00	23	ЗГРАДА ПАРНЕ МАШИНЕ 45 К.С.	60,00
10	МАГАЗИН КОВНОГ ГВОЗДА	160,00	24	РАДН. КЛОЗЕТ	22,50
11	ПРОБНА СТАНИЦА	63,25	25	ЗГРАДА ЗА ТЕСТЕРУ	60,00
12	ЛИВНИЦА ЖУТ. МЕТАЛА	52,25	26	СТРАЖАРА	26,79
13	" ПРОФ. "	32,00	27	ЗГРАДА ПАРНЕ МАШИНЕ 320 К.С.	168,00
14	РАДНОНИЦА ГВОЗД. МАТЕРИЈАЛА	90,00	28	БУНКЕР ЗА УГАЉ	52,00
			29	ТОРАЊ ЗА ХЛАЂЕЊЕ ВОДЕ	40,00
			30	ХАЛЕ И ШУПЕ (МОНТАЖА)	9.175,75

Ситуациони план фабрике са летендом.

Поред дотадашње оправке старих вагона, фабрика, — први пут у нашој земљи — предузима и фабрикацију нових. Већ досада фабрика је израдила 30 специјалних вагона за превоз дрвеног угља и та су кола потпуно успела. Израђени су према свима захтевима модерне технике и тако солидно да уопште није било никаквих рекламација, макар да ти вагони саобраћају и по иностранству и возе великим брзинама које су тамо прописане за брзе теретне возове.

Изградња специјалних вагона за транспорт дрвеног угља (за нормални колосек).

Израда нових вагона је уопште, а поготово код нас, тежи посао. По првим успесима наше фабрике можемо веровати да наши домаћи фабрикати неће ниуколико заостајати за вагонима израђеним на страни.

Градња службених вагона.

Пнеуматичко закивање (нитовање) вагона.

У овом моменту фабрика ради 10 специјалних службених вагона за брзе возове на четири осовине. Гвоздена конструкција тих вагона је електричном снагом стопљена (заварена,

швајсована), као што се данас ради и у иностранству. Гвоздена и дрвена конструкција готово је сасвим једнака као и код путничких вагона прве, друге и треће класе. Према томе фабрика

Путнички вагони на проби, 1928 год.

Проба нових вагона за дрвени угаљ.

је способна за фабрикацију *свих врста вагона*, па и најмодернијих, који су у употреби било на нашим било на страним пругама.

Израда казана.

Серија рудничких вагонета.

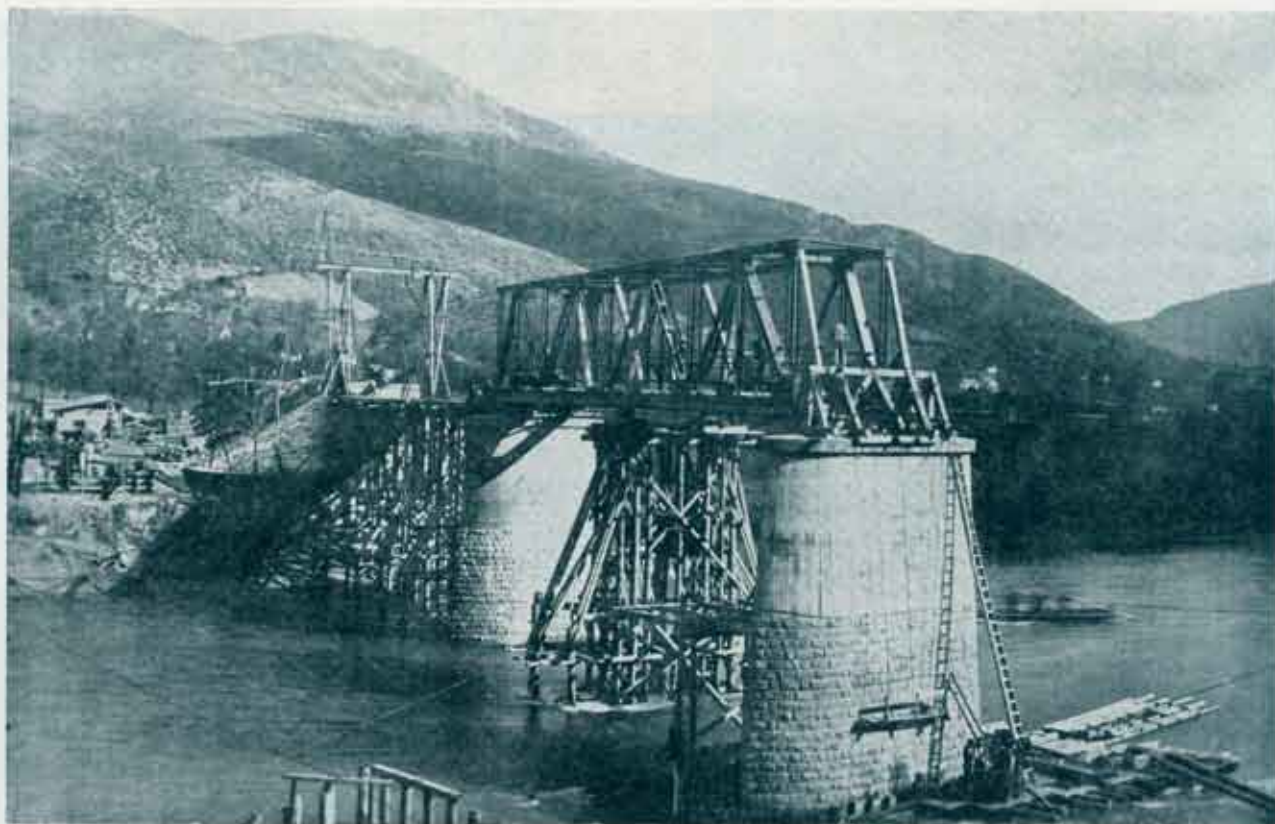

Монтажа гвозденог крова.

По себи се разуме, да фабрика, оспособљена за израду железничких вагона свију врста, гради и друга кола, као што су *шрамваји*, *рударски вагонети* и слично.

Даље се фабрика вагона бави и изграђивањем *гвоздених конструкција* за *мостове*, *кро-*

вове, сшубове, носаче, лукове ишд. Тако је н. пр. фабрика досада израдила гвоздене железничке мостове на прузи Ниш—Цариброд нормалнога колосека, за пругу Устипрача—Фоча уског коло-

Железнички мост са 3 отвора по 37'5 мет., на прузи Устипрача-Фоча км 7+300.

сека (два моста: један од 40 м., и други од 105 м. распона), затим за пругу Скопље—Краљево нормалнога колосека, итд.

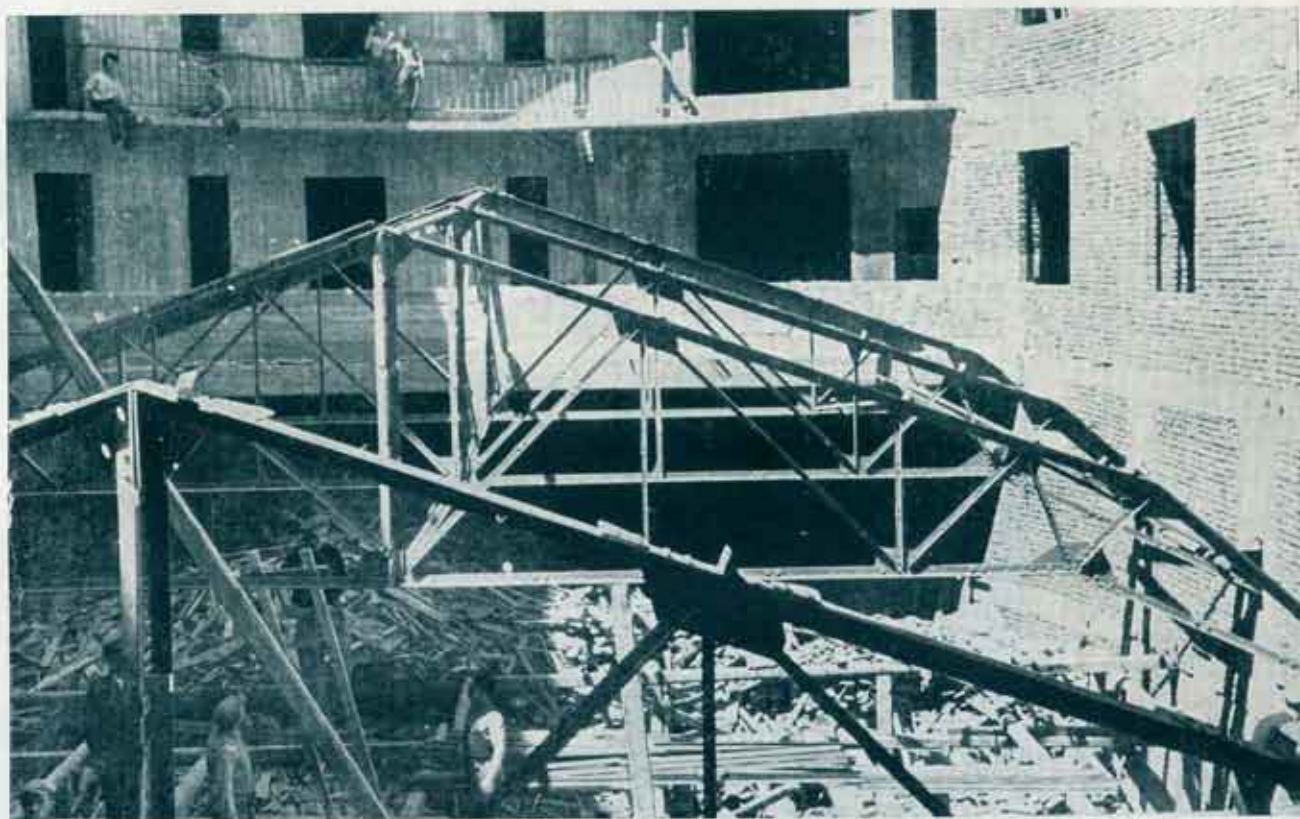

Пробно оптерећење моста на прузи Устипрача-Фоча.

Од кровних конструкција израђених у фабрици можемо приказати кров дворане за кино у палати Пензионог фонда чиновника и служитеља Народне банке у Београду.

Осим ових сасвим специјалних конструкција, фабрика настојава, као што смо већ напоменули, да свој делокруг рада што више прошири, како би била што независнија и еластичнија.

Из тога разлога она израђује *кошловe, разан алаш, ширфоне и остали материјал за колосеке, скрећнице и окрећнице за вагоне и локомошве, пошкове за сшоку, материјал за шелеграф-*

Гвоздени кров над биоскопском салом палате Пензионог фонда Народне Банке.

ску службу, *разне њловне објектe, чамце и друго.* Примера ради, фабрика је израдила за једно државно надлештво четири велика *кошла* (казана) и неколико *особних и шерешних лифтова.* Израдила је затим једну већу поручбину *пијука* од специјалног челика врло велике чврстине.

Радништво и чиновништво фабрике, дана 31. маја 1939. год.

Сви ти фабрикати нимало не заостају иза стране фабрикације, већ су чак и бољи. Природно је, да овде не можемо побројати *све* фабрикате, које фабрика израђује или које према своме устројству може израђивати; али већ из предњих података излази, да нема артикла, из навeдених или сличних струка, које фабрика не би могла успешно да продукује.

Преузимајући фабрику вагона у Крушевцу Прометна Банка је била уверена да ће се код надлежних убрзо осетити потреба да се њен рад потпомогне и фаворизира, и то из више разлога, а пре свега зато што би фабрика, запослена према своме капацитету, била у свако доба спремна, да се посвети фабрикацији свих артикала који се већим делом увозе. Тим својим радом би извежбала домаће људе у овој важној грани индустрије, да буду спремни, поготову у тренутку кад би морала бити потпуно независна од иностранства.

И сам тај разлог био би довољан да фабрика има увек посла.

Нажалост, надлежна Министарства нису дала потребно запослење приватној иницијативи за оправку наших вагона и сличних радова, ма да би и површан рачун о потребама и трошковима за вагоне нормалног и уског колосека показао, да би таква сарадња приватних фабрика била не само корисна већ и преко потребна.

Гвоздени чамци.

Како се железничка кола у нас не обнављају плански и по некаквом систему, неминуовно ће наступити потреба да се она у једном тренутку набаве у већем броју. То ће свакако бити скупо, а што је најгоре поруџбине се неће моћи извршити у домаћим фабрикама, него ће држава бити опет упућена на иностранство.

Ако данас прилике нису ружичасте, Прометна Банка, а пре свега њен претседник г. Милош Савчић непоколебљиво верују да се оне што пре морају поправити, и да се овој грани домаће индустрије, а нарочито у данашње време, мора посветити пажња коју она стварно заслужује.

Зар није боље да се на време организује и извежба јак кадар спремних и марљивих домаћих стручних радника, него у тренутку потребе, можда хитне, можда критичне, тражити туђе руке и помоћи?

Наше није да дајемо и одговор на ово питање.

Индустрија лима Прометне Банке у Земуну.

Управни одбор Прометне Банке закључио је 10. јула 1936 год. да у Земуну подигне фабрику гвозденог и поцинкованог лима.

Свечано полагање и освећење темеља извршио је лично сам иницијатор, инж. Милош Савчић, кад је у темеље узидана у уљу конзервисана повеља чији факсимил доносимо.

Са грађењем се одмах почело, тако да је грађевина била по програму довршена.

Као најмлађе индустријско предузеће, Ваљаоница лима је мезимче инж. Милоша Савчића. Он са нарочитом љубављу ради на подизању тога предузећа. Није, свакако, обичан случај да

Свечано полагање темеља: Моменат стављања повеље у боцу и оловну кутију.

госп. Савчић у својој седамдесетпрвој и другој години лично црта генерални план и распоред свију зграда, да конферише са лиферантима скупоцених и специјалних машина, решавајући свако питање до најситнијих појединости, да доноси одлуку о капацитету фабрике, водећи, као и код осталих индустрија Прометне Банке рачуна о могућностима да се тај капацитет доцније повећа. У својој седамдесеттрећој години он већ подиже фабрику, надгледајући све послове око изградње и дајући директна упутства у свима правцима. У његовој седамдесетчетвртој години Ваљаоница успешно почиње свој рад, новембра прошле године; иако је, нажалост, рад на њеном

У име Оца, и Сина, и Светога Духа, Амин.

За време владавине Његовог Величанства Краља Петра II

рометна Банка А. Д. из Београда, на свом имању на м.зв. Мале Аедине у Земуну, подиже: БАВАНИЦУ ЗА БАЉАЊЕ ГВОЗДЕНОГ И ПОЦИНКОВАНОГ ЛИМА по решењу Управног Одбора Банчног од десетог јула хиљаду девет стотина тридесет и шесте године, а по претходном добивеном законском одобрењу.

Фабричне и остале зграде подижу се по пројекту израђеном по упутствима Председника Управног Одбора Г. Милоша Савчића, инжењера. Зграде се подижу у банчној режији а под надзором Г. Владете М. Савчића, инжењера и Г. Душана М. Савчића, инжењера.

У Београду, трећег октобра хиљаду девет стотина тридесет и седме године.

УПРАВНИ ОДБОР:

Потпредседник

Гр. М. Павић

инж. Владета М. Савчић

Председник

инж. М. Савчић

инж. Милош Савчић

ЧЛАНОВИ:

Васа Г. Стојић

Васа Р. Јовановић, инж.

инж. Душан

инж. Александар Сирвић

архитект

арх. Миланко М. Савчић

Милош Стојић

Милош Јанковић, инж.

Зоб. Стојић

Јован Стојић, трг.

инж. Душан

инж. Душан М. Савчић

НАДЗОРНИ ОДБОР:

Председник

Милутин Стојајевић

инж. Стојајевић, председник Београдске Трговачке Коморе.

ЧЛАНОВИ:

Милан Маричадић

Милан Маричадић, директор Народ. Банке Ср. Југославије

М. Милошевић

Стеван М. Милошевић, генерал-директор Српског Првог Срп.

друштва за осигурање

Јакоб Савчић

Јакоб Савчић, грађевинар

Димитрије С. Стојић

Димитрије С. Стојић, трг.

Директор:

Драгомир М. Аско

Вишедиректор:

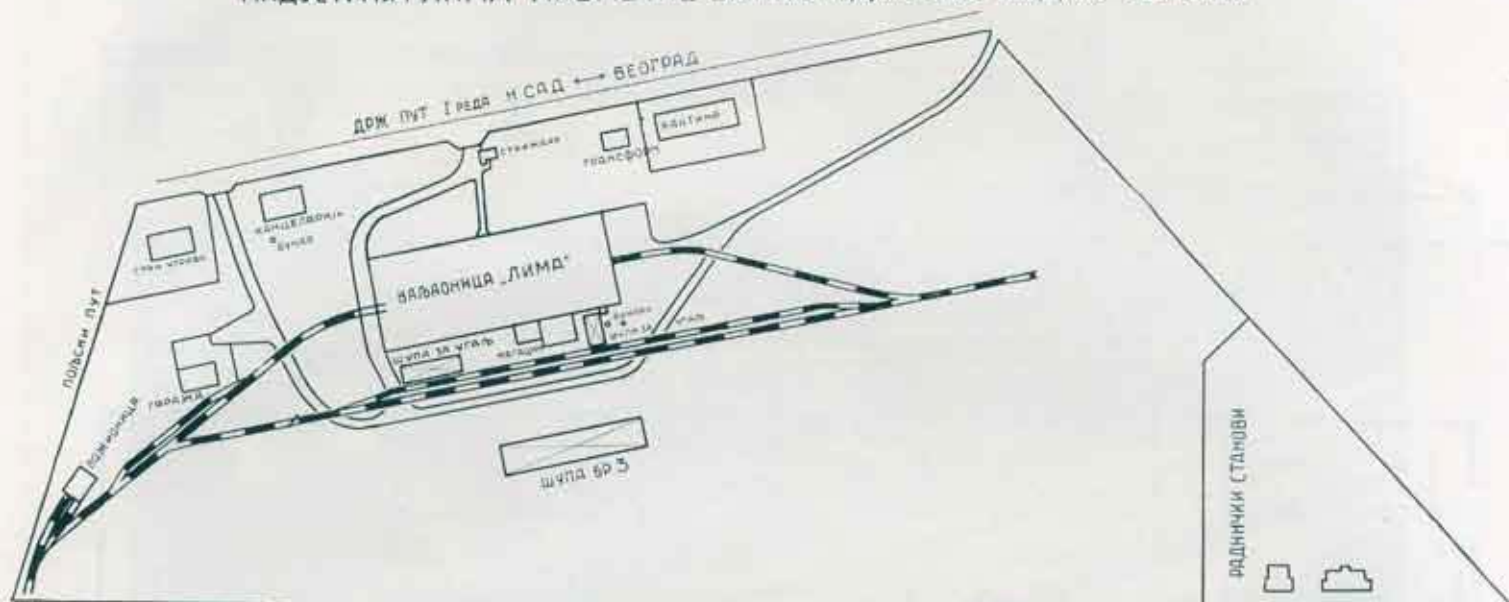
Теодосије Ристић

Факсимил повеље узидане у темеље фабрике.

подизању знатно утицао да њеноме пројектанту, оснивачу и неимару, госп. Савчићу, знатно ослаби вид.

И овој индустрији је циљ да се Југославија еманципује од иностранства, као што је раније подизање кланице, стругаре и железнице имало за сврху еманципацију Србије.

Индустрија лима Прометне Банке АД из БЕОГРАДА у ЗЕМУНУ

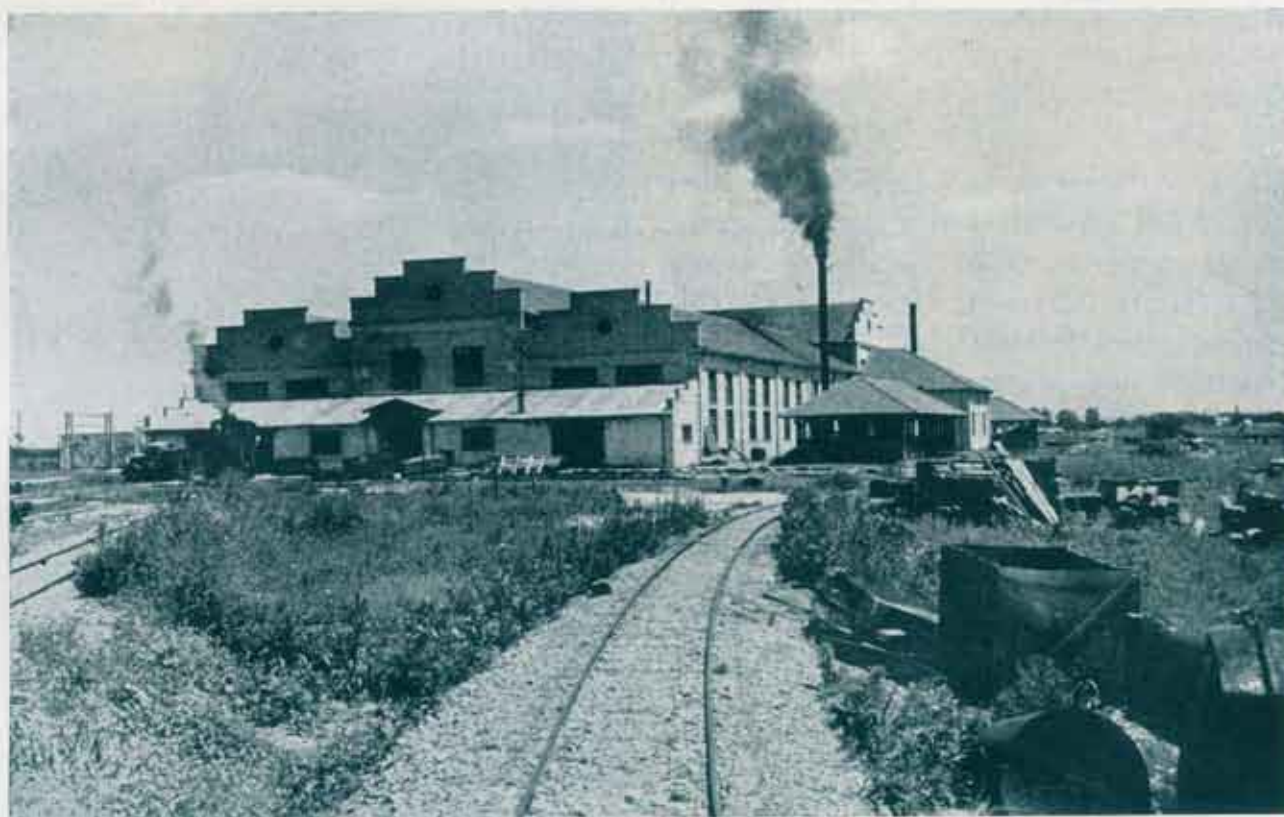

Ситуациони план зграда Индустрије лима београдске Прометне Банке у Земуну.

Гвоздени лим је један од најважнијих артикала и у грађевинарству и у индустрији; његова потрошња расте из дана у дан.

Сировина за израду лима је Сименс-Мартиново гвожђе.

Сам процес ваљања обавља се у главној згради (ваљоници), која је, као што се из ситуационог плана целог постројења види, смештена централно, док се остале зграде налазе око ње.

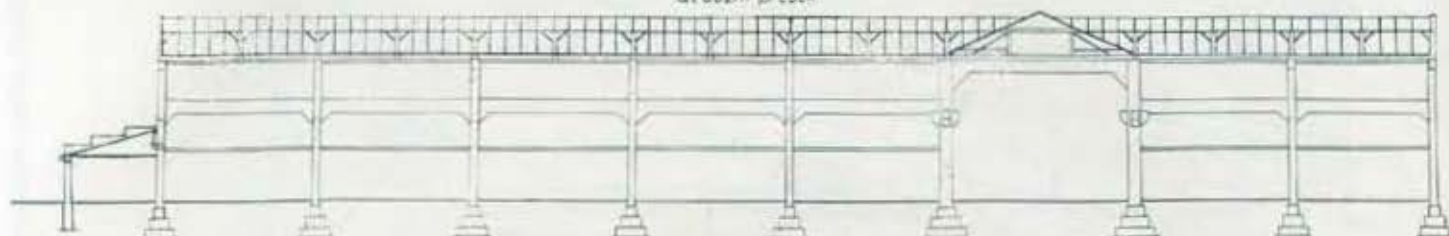
Поглед на ваљоницу (главну зграду).

Сировина се добавља у облику пласнатог гвожђа, димензионисаног тежином по дужном метру.

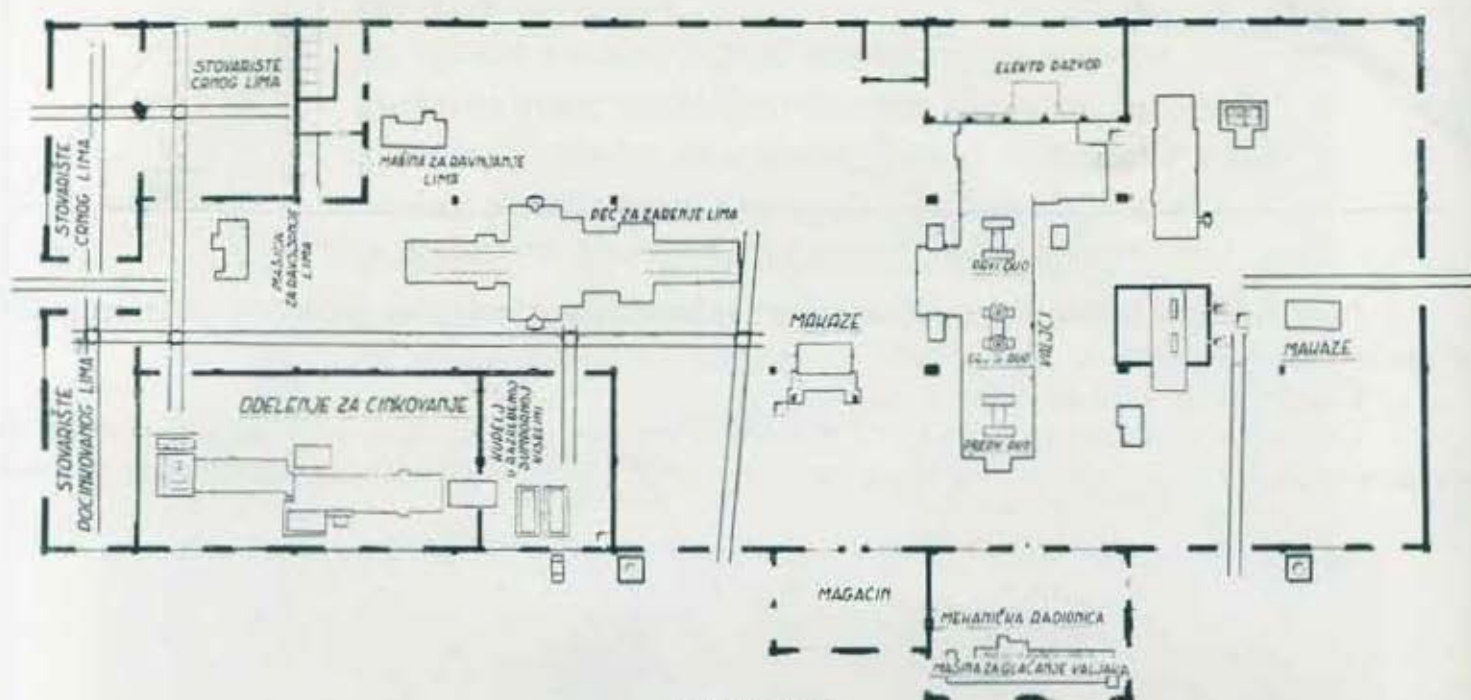
Фабрикација се врши отприлике на овај начин и по овом реду. Првобитно се непре-
рађено гвожђе сече нарочитим маказама, у комаде који су по дужини једнаки ширини будућих

Plan valjaonice lima na imanju prometne banke a.d.-Beograd u Zemunu.

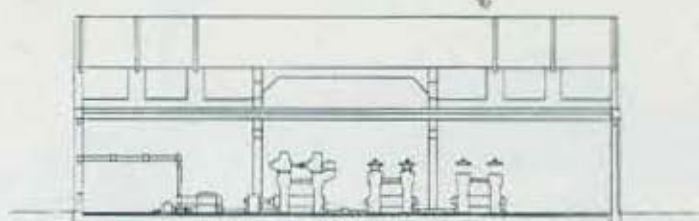
Uzdugi presek

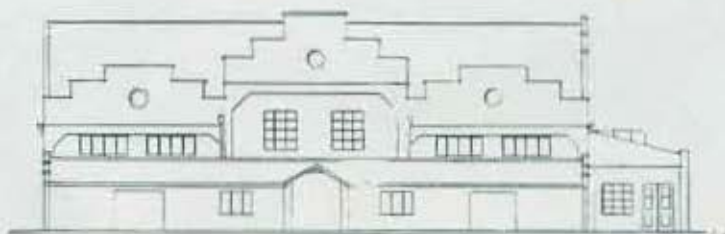
Razmera 1:100

Poprečni presek

Izgled sa lica

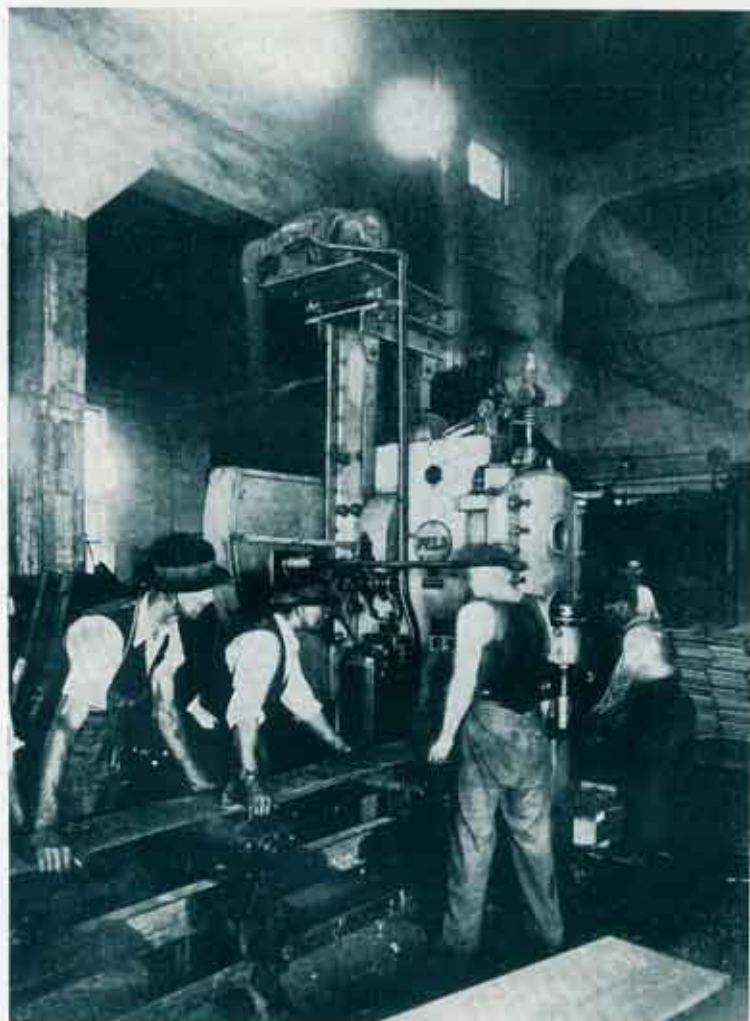
План Ваљаонице (главне зграде) са уздужним и попречним пресеком и изгледом с лица.

лимених плоча. Овако исечени комади се стављају у пећ, где се загревају на температури од 1.200 до 1.300° С. Из пећи долазе у тзв. предваљке (први „дуо“), где се ваљају хладним ваљцима по

Стовариште сировине: табле од Сименс-Мартиновог гвожђа.

неколико пута до потребне димензије. Овако претходно изваљани лим пушта се у завршне ваљке (други „дуо“), где се изваљају до дефинитивних димензија.

Маказе за сечење табле од Сименс-Мартиновог гвожђа.

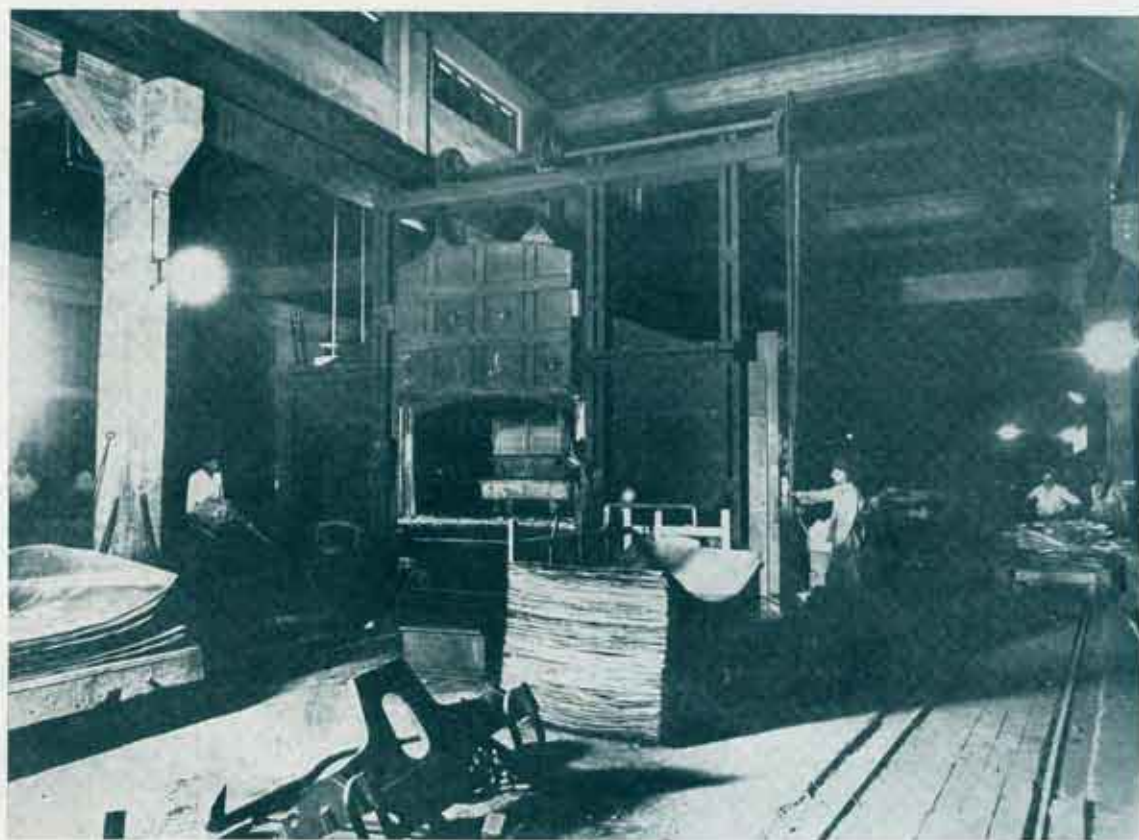
Код израде плоча тањих од једног милиметра, лим се дуплује на нарочитој машини „доплер“, затим се понова загрева у пећи на температури од 500 до 600° С., и најзад долази поново у завршни „дуо“, где се ваља на потребну димензију.

Ипак, посао око дефинитивне израде робе овим је само у пола свршен. После свега тога долази хлађење, затим сечење маказама за лим. После овога приступа се слагању у нарочите сандуке од ливеног челика и загревању у пећи. За ову манипулацију употребљава се велика дизалица („кран“), сва од челика, која тешке сандуке са лименим плочама до петнаест тона тежине извлачи вертикално до челичног моста који се креће на точковима, а затим хоризонтално довози до пећи, у коју се лим ради жарења увлачи на једном постољу. Најзад иста дизалица у жарене сандуке са лимом спушта са постоља, ради хлађења.

Јасно је да је при свим овим процедурама искључена људска снага и да се цео посао мора вршити механичким сретствима, као и у одељењу за брушење ваљака и у цинкарници, где тај посао свршавају исто тако посебне дизалице. Након жарења се лим хлади, а охлађен сортира и, по потреби, пакује у свежњеве, који се депонују у магацин црног лима, или се после сортирања преносе у одељење за цинковање.

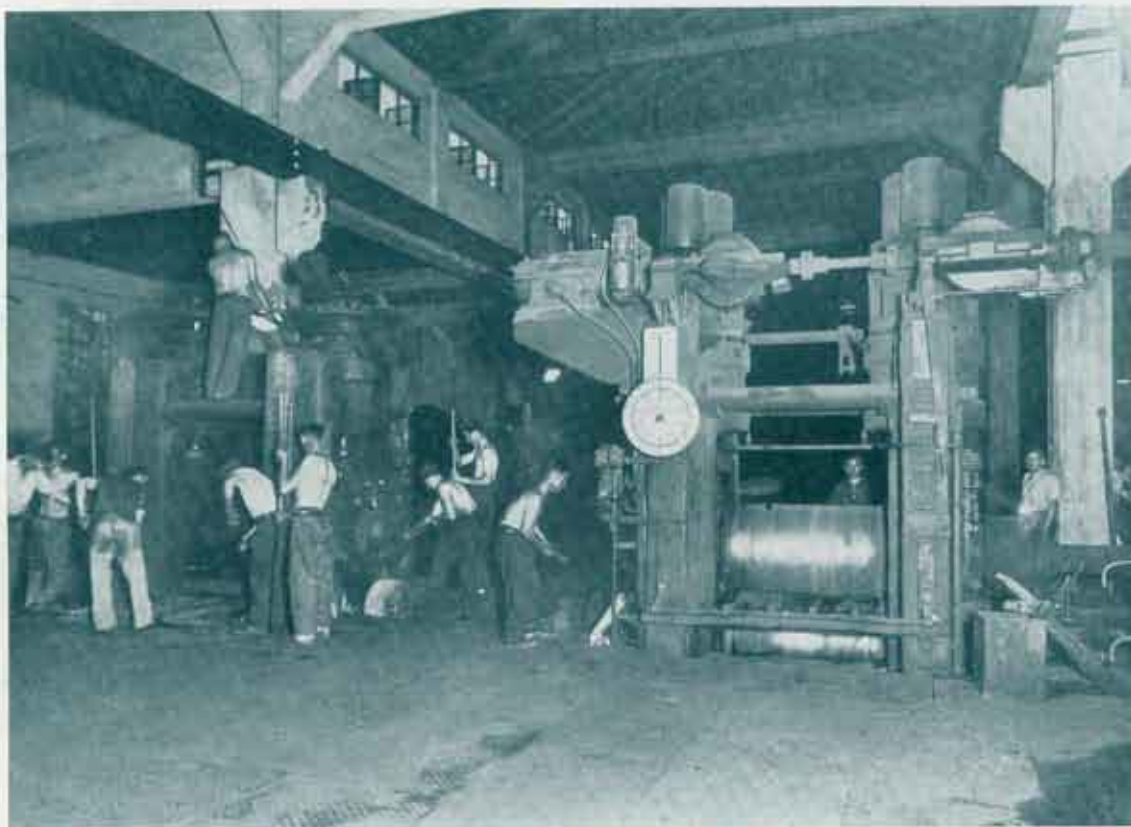
Маказе за обрубљивање лимених плоча; у позадини машине за ваљање; над њима електрична помична дизалица носивости 15 тона.

Пећ за загревање лима.

У фабрици се налази машина за глачање ваљака, пошто се ваљци у току рада хабају и троше.

То није једноставан посао, кад се зна да је поједини ваљак тежак 8500 до 9500 кг. За дизање и намештање ваљака у строј за глачање ваљака потребна је посебна дизалица.

Стројеви за ваљање: десно „први дуо“, лево „други дуо“ (мењање ваљака).

Уз ваљаоницу је уређено, како је већ напоменуто, засебно одељење за цинковање лима. Лим долази најпре у одељење за декапирање, т. ј. чишћење у разређеној сумпорној киселини. Киселина се загрева на температуру од 80°C . отприлике; лим се ту испира у нарочитим корпама од антикорног челика, које се дижу и преносе помоћу нарочите дизалице покретане једним електро-

Брушење ваљака.

мотором. Трајање испирања зависи од лима и густине киселине. Лим се даље испира у чистој води и долази у благ раствор хлороводоничне киселине. Пошто се понова испере у чистој води,

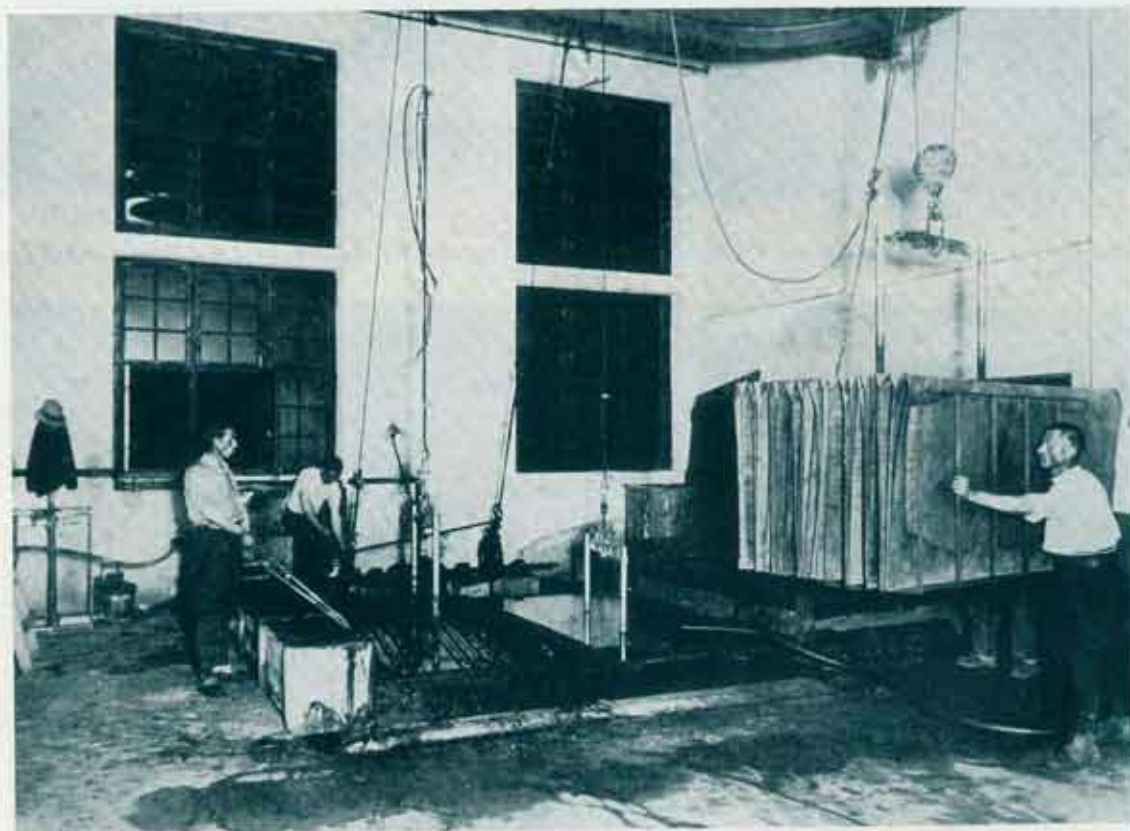

Ваљци, до 9,5 тона тешки.

лим пролази кроз цинкохлорид, а затим, помоћу једне бескрајне траке, пролази кроз пећ за сушење. У тој пећи се табла лима са-суши и на површини обавије скрамом цинко-хлорида. Ово се ради стога да лим, долазећи у додир са ваздухом, не би оксидирао. Овако спрењене табле улазе у течност растопљеног цинка са температуром од 420 до 430° C. На тај начин лим пролази полако кроз овај раствор, те се помоћу аутоматских клешта вади. После проласка кроз растопљени цинк, лим се прегледа, и равна у нарочитој машини.

Овим би бар у општим контурама био описан процес ваљања и цинковања лима.

Требало би још у најопштијим потезима описати остало уређење фабрике. Ваљаоница има модеран електричан погон. Све су машине директно купловане (везане) за своје електромоторе. Фабрика купује струју од Електричне централе у Земуну. Струја је високог напона од 16.000 V, и трансформира се у посебној трансформаторној кућици на 3000 V. Струја високог напона од 3000 V снабдева електромотор од 370 KW, који служи за погон ваљака. За сав остали погон употребљава се струја од 380 V, а за осветљење од 220 V.

Декапирање лима у сумпорној киселини.

Фабрика је снабдевена засебним водоводним постројењима. Има своје полуартерске бунаре, дубоке 75 метара. Бунари су избушени најпре као дубоки шахтови од 16 метара, који се продужују у цеви. Вода се пење до 8 метара испод нивоа шахтова; из те дубине се црпе нарочитим електричним пумпама у казане, у којима се опет аутоматски стално одржава под притиском од четири атмосфере.

На ситуационом плану види се распоред појединих зграда. Фабрика је прикључена посебним колосеком за пругу Југословенских државних железница.

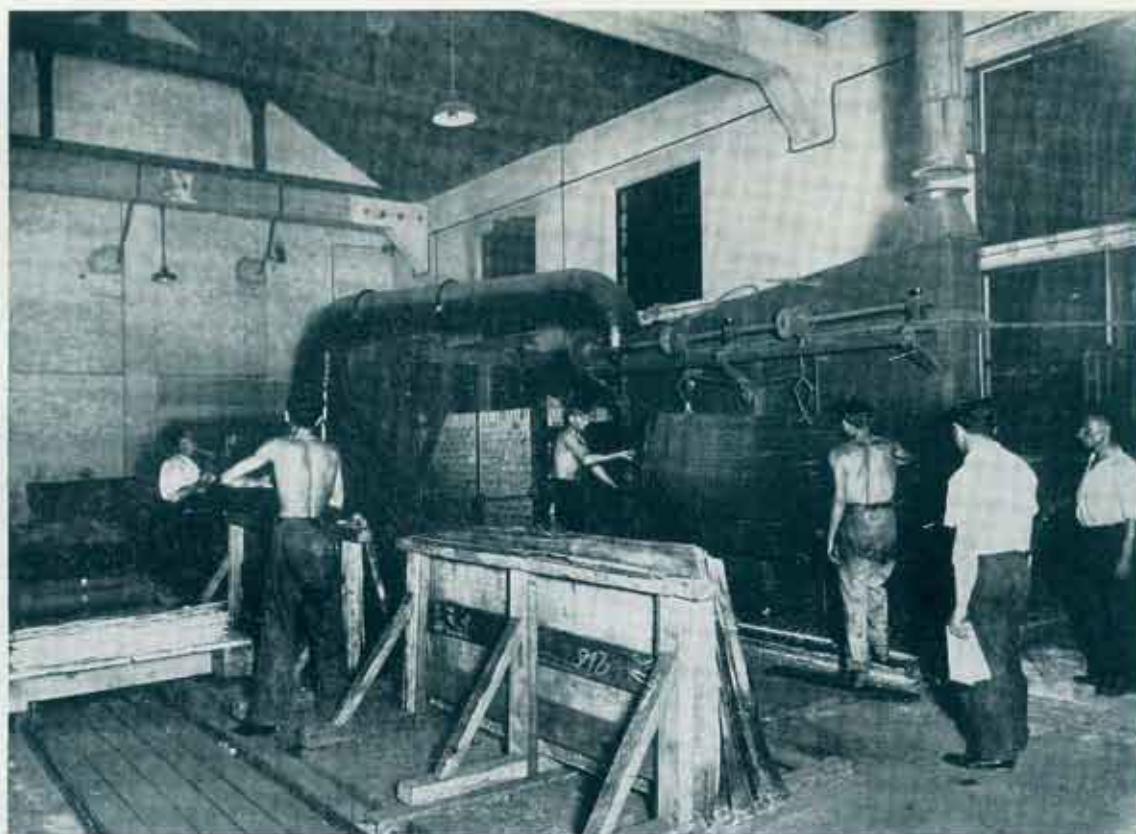
У предузећу је запослено укупно 8 чиновника и око 200 радника, који раде на три смене.

Капацитет фабрике је 20 до 35 тона лима за 24 часа, што зависи од дебљине лима. Максимална дебљина лима који се може израђивати јесте 5 мм, а минимална 0.24 мм, што значи

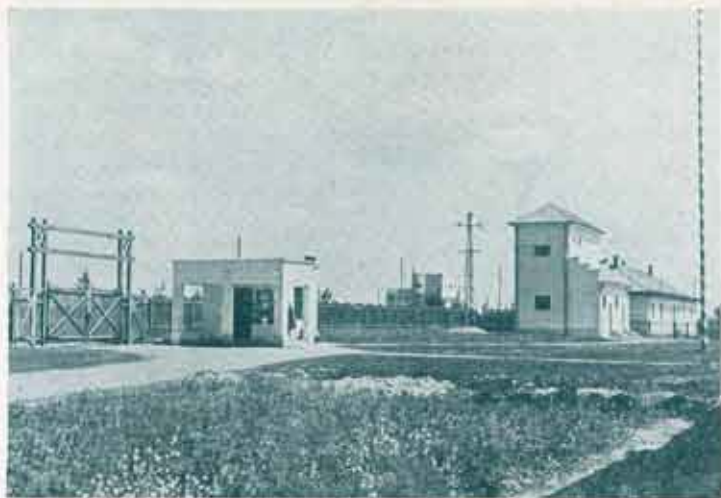
Испирање лимених табли.

да је фабрика практички оспособљена за израду лимених табла свих дебљина које су код нас потребне.

Вађење поцинкованих табли аутоматским клештама.

Гвоздени, т.зв. црни лим употребљава се у индустрији за многобројне и разне сврхе, а цинковани лим се у грађевинарству употребљава за кровове, олукe, цеви и друго.

Вратарева и трансформаторска кућица.

Електромотор (500 Кс) и уклопна плоча.

Треба ли се осврнути на чињеницу да је остварење овога дела, које претставља нову индустрију у Престоници, могућност зараде за многобројни раднички свет, корист за привредни и економски просперитет Београда, наилазило на сметње и препреке које је тешко разумети?

Упркос свега, Милош Савчић и у својим старим данима има довољно инвенције и воље да те сметње уклони и да своју добру намеру и корисну замисао оствари.

Група радника при утовару вагона.

Ваљаоница лима, са својим могућностима израде овако важног грађевинског артикла који је истодобно индустријски и занатски полүфабрикат, претставља на крају педесетого-

дишњих напора Милоша Савчића последње дело инспирисано бригом за еманциповање и развијање националних снага наше земље.

Инж. Милош Савчић, у седамдесетотрећој години, међу радницима.

Као политичар, претседник београдске Општине, човек.

Напредних погледа у својој струци, Милош Савчић је био напредних погледа и у политици. Знао је и осећао да привредни просперитет сваке земље стоји у зависности од слободе политичког и привредног живота, од слободе приватне иницијативе, која не сме бити спутавана одвећ компликованим административним процедурама, неумесним мешањем државних власти „дириговањем“ јавнога живота, које сваки привредни и јавни полет више кочи но што потстиче.

Од почетка свога политичког живота, што ће рећи од почетка овога века од прилике, Милош Савчић је припадао напредним странкама радикала и самосталних радикала, које су у свом програму видније истицале значај економских и привредних питања земље.

После преврата од 29 маја 1903 и избора Краља Петра I Ослободиоца на престо Србије, настао је, као што смо већ споменули, нов полет на свима пољима приватне делатности и јавног живота. Године 1905 Савчић улази у Народну Скупштину као посланик. Од тада па све до 1911 он је стално народни посланик. У међувремену, 1908 године, у доба „анексионе кризе“, која је знатно узнемирила не само Србију, већ и цео Балкан, и Европу, он узима портфељ Министарства грађевина. Као министар, он је преуредио Министарство, дао импулса јавним радовима, старајући се, увек као инжењер и стручњак, нарочито о изградњи саобраћаја у земљи, подизању нових друмова, мостова и веза.

Видели смо да је за време светског рата био активан члан Српског централног комитета у Женеви. Ваља поменути да је у иностранству, у време стварања разних одбора који су претресали питања о уређењу новоочекиване велике државе Срба, Хрвата и Словенаца узимао такође учешћа у респективним расправама, где је његово мишљење у стручним и политичким питањима било увек пажљиво саслушавано.

Лично, Савчић је био и остао човек који се политички није желео нарочито истицати; али је у толико више имао добре воље да у сваку акцију унесе усрдну помоћ и здрава схватања. Он је, неоспорно, добар Србин. Зар се то не види од почетка његовога рада, када је тежио еманципацији Краљевине Србије, како у политичком тако и у привредном погледу? Зар се то, симболички, не види и у именима која он даје својим предузећима, својим грађевинама, својим делима уопште? Виле које подиже у Рибарској Бањи носе имена *Србија, Босна, Херцеговина, Далмација, Сивара Србија, Црна Гора...* Прво српско осигуравајуће друштво зове се такође *Србија*. У вестибилу Прометне Банке је персонифицирана *Србија*, под чијим је окриљем њена Техника, Трговина, Пољопривреда и Индустрија. Објектима бродарства Прометне Банке дају се имена *Београд, Пек, Тимок, Дрина*. Књига коју централни српски комитет у Женеви објављује носи назив *Србија...*

Али, добар Србин, слободоумних и демократских погледа, он је искрено желео да сви Срби, Хрвати и Словенци уђу равноправно у своју заједничку и велику отаџбину после светског рата. Добар родољуб дакле, он није нимало племенски шовинист.

Отуда је и у новом времену консеквентно био на линији политике државнога и народнога јединства, а 1923 поново је биран и изабран за посланика свога краја у Народну Скупштину.

Као што сви знамо, политички живот има каткад чудних перипетија. Милош Савчић је, то треба поменути, увек гледао да у тим перипетијама и преокретима буде што доследнији и што вернији својим реалним и патриотским погледима. Кад је после 20 јуна 1928 дошло до

оштре подвојености између Београда и Загреба, он води опсежну акцију за уклањање те заоштрениости и за споразум Владе и Опозиције, уносећи све своје богато искуство, своје реалне и националне погледе. О важности те акције говорили су тада сви српски, хрватски и словеначки листови, као и велики број страних, увиђајући колико је рад г. Савчића у том правцу замашан и тежак, пошто је требало измирити разноврсна, каткада и диаметрално супротна гледишта, а колико би он, с друге стране, био од користи за сређивање односа у земљи и њен будући мирни напредак.

Ту акцију за споразум прекинуо је 6. јануар 1929.

Милош Савчић, коме је интерес земље, без обзира на суревњивости и интриге странака, лежао на срцу, напушта политички и партијски живот, настављајући свој конструктивни рад на привредном, културном и социјалном пољу. Али остаје као један од политичара, у нас ретких, који су свој лични престиж и ауторитет сачували како код својих присталица тако и код противника.

После 6 јануара 1929. са Највишег Места апелује се на г. Савчића да се прими председништва београдске Општине, која је тада била у нарочито тешком финансиском положају. Готов да своје, не политичке, већ стручне услуге стави на расположење Престоници, он се прима те тешке, незахвалне дужности, и у изузетном тренутку политичког живота Југославије.

За свега петнаест месеца свога председниковања у Београдској Општини г. Милош Савчић даје неоспорне и велике резултате.

Под његовом управом се, пре свега, доноси општински *Статут*, који регулише питање општинског чиновништва, на један колико правилан толико социјалан начин. Тај Статут је на снази и данас. Потпуна организација општинске службе такође је први пут извршена по овоме Статуту. Он обраћа нарочиту пажњу на одељења Техничке дирекције, затим на социјално и здравствено старање у Београду. За време Савчићевог председниковања на рачун репарација, а за суму од 80,000.000 динара од прилике, Општина набавља *1.200 вагона гвоздених и камених цеви за водовод и канализацију*, као и целокупни прибор за пожарну чету; затим аутомобиле, трамваје за поливање, машинске чистачице за возни парк, разне санитетске инсталације и материјал, итд.

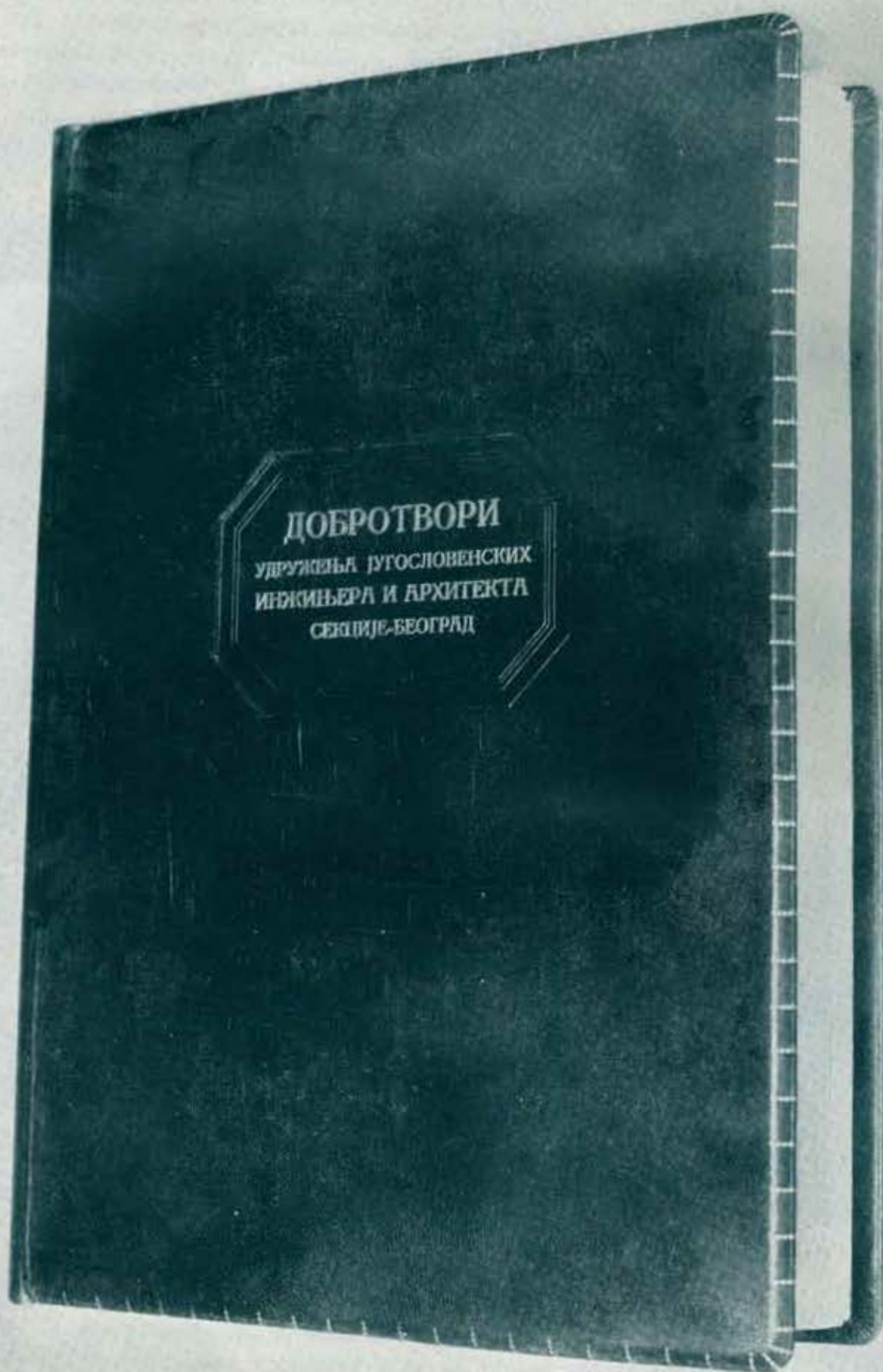
Истовремено је припремљен план о снабдевању престонице животним намирницама и млеком на најмодернији и хигијенски начин.

Радове на модерном калдрмисању Београда, који су били започети, Претседник Савчић интензивно наставља и израђује програм и све потребне елаборате за модерно калдрмисање Београда за суму од *око 200,000.000.—* динара и главни део тога плана реализује. Важио је, међутим, да је сав тај рад плаћен из самих општинских прихода, пошто је променом општинске трошаринске тарифе омогућено да Општина може своје радове сама финансирати; као што је увођењем формулара заведен нов, ефикасан начин наплате електричног осветљења и воде.

У низу тих радова долази и стварање *Шведионице Општине града Београда*, која је прве године добила улога у износу од 36,000.000.— динара, а имала намену да врши благајничку дужност, да прима приходе и исплаћује све општинске рачуне.

Као извршилац тестаментa покојног Николе Спасића, у чијем је фонду био члан управе, а по завештању учињеном од покојнога Спасића на Крфу, уноси, према жељи самога тестатора, једно завештање у зидање данашње *Градске болнице* у Београду. Између осталог подиже нову, модерну основну школу Краља Александра I (раније Теразијску) у Дечанској улици.

Највећа заслуга Савчићева за време његовог председниковања у Београдској општини, то је *исплаћа шешкога, крајкорочнога Блеровог зајма*, који је претио да финансијски потпуно угуши нашу Престоницу. Камата тога зајма, у почетку 6%, нарасла је до тренутка кад је Савчић примио дужност, одлагањем рокова за исплату на 11%. Поред тога, зајам је имао и свој условљени приоритет, тако да се није могло ни у земљи ни на страни правити никакво ново задужење, и тиме је био још тежи. Међутим, Савчић успева да код једне групе швајцарских банака нађе зајам у номиналном износу од 26,000.000.— шв. франака, који је закључен 2 септембра 1929 године. Тим путем Милош Савчић, с једне стране, ослобођава Београд Блеровог зајма, пошто га потпуно исплаћује, а с друге стране даје Престоници *нову електричну централу*, која је била у вези са исплатом зајма, и на тај начин стару, дотрајалу електричну централу замењује новом, која одговара данашњим захтевима проширеног и модерног Београда и коју, ван сваке сумње, Општина не би могла подићи ни данас.

Књига добротвора Удружења југословенских инжењера и архитеката, секције Београд.

и упутства која су била драгоцене. Он је дакле реалан дух без хипокризије, хуман без сентименталности, националист без икаквога разметања и позе.

Само један пример. Кад је, на конференцији сазваној ради подизања Инжењерског Дома у Београду узео реч, казао је просто: „Све што сам радио радио сам као инжењер; све што сам мислио, мислио сам инжењерски; нити бих имао успеха да сам друкчије радио и друкчије мислио. Жеља ми је да се овим донекле одужим нашем инжењерству“. И дао је, као свој прилог, за подизање Дома 250.000.— динара.

Имао је аверзију према вербалним и бесконачним полемикама у јавности. Кад су га нападали и кад је било нужно, ради истине, он би одговорио једном, документовано, логично, отворено. Ко је имао уши чуо је истину; ко је имао очи видео је у чему је ствар. И онда се окретао раду и стварању.

Позитивне особине духа и карактера код

Милоша Савчића развијене су тако да посматране посебно изгледају врло велике и необичне.

Обдарен, жива духа, он је од младости па до старих дана задржао непрекидну *иницијативу* на свима пољима, будући интерес, потстичући, доказујући, убеђујући, дајући директиве и лични пример. Кад је радио једно од својих најмилијих дела (пругу Ниш—Књажевац) за коју се осећао стручним још из младости, из првих дана практичнога рада у Немачкој, и које је радио још и као осведочени патриот, пристао је да банке, које су капиталом учествовале, добију већи проценат зараде но он, који је пругу и финансирао и изводио. Чинио је то из јединог разлога да банке јаче заинтересује за ову врсту послова. Кроз целу делатност Милоша Савчића осећа се тенденција да домаћи капитал ангажује у привредна, индустријска, трговачка предузећа, да га учини продуктивним и социјално корисним. Увиђао је да чисто банкарски послови то нису, и да они треба да иду упоредо са индустријом, трговином, пољопривредом.

Улазио је одмах *in medias res*, у суштину ствари и проблема. Имао је, међутим, шире погледе увиђајући међусобне везе у привредном и индустријском животу. Благодарни само томе што је једном приликом, радећи за кланицу, био на Тари, он је дошао на идеју о експлоатацији ове шуме за стругару у Београду, у циљу еманциповања ове гране наше привреде од иностранства. Радећи пругу Ниш—Књажевац, он је уочио да околина тога терена обилује рудним благом, које се у интересу наше домаће производње може искористити. И радио је доцније на експлоатацији тих поља смело, упорно, с успехом, као што смо видели.

Човек од иницијативе, Савчић је истовремено велики *организаторски шаленаш*. Сама иницијатива није довољна, ако се не спроведе у дело, ако се не изврши организација замишљеног рада. Без тога многе добре иницијативе су досад пропадале. Али сваки рад зависи у крајној линији од људи. Савчић је био увек добар психолог, *познавалац људи*, њихових моралних, интелектуалних и стручних способности. Он сам верује да му је у животу највише помагао тај дар да оцени какав је ко, и у томе се готово никада није преварио.

Међутим, он није вршио организацију радова зато да би њихово извршење остављао другима и да би се потом одмарао. Сасвим напротив, у свакој организацији он је био *spiritus rector*, у сваком тренутку присутан мишљу и духом, трудећи се увек да главне проблеме *сам* реши, не ослањајући се на друге.

Свилајнац, родно место Инж. Савчића — главна улица.

Милош Савчић као студент у Минхену.
(1889)

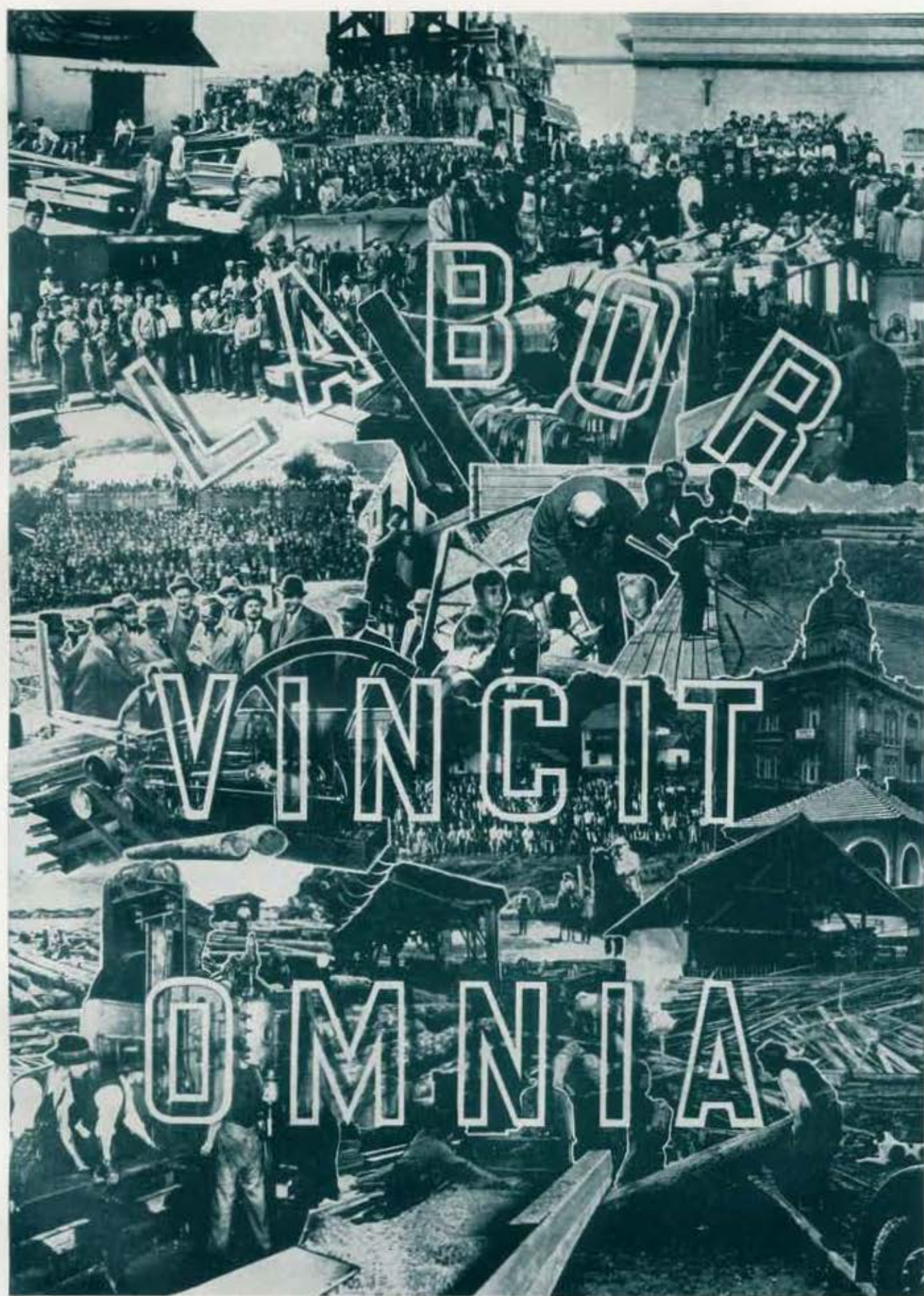
Уз то, Милош Савчић је личност велике *моралне снаге*. То му је помагало да у борбама истраје и победи. Јер, кад је губио, није се жалио; кад је добијао, није се хвалио; ако је помагао, чинио је то отмено, дискретно, не вређајући ничију осетљивост. То му је прибавило, на крају крајева, неподељено поштовање и признање у нашој средини.

Полазећи из своје скромне кућице у Свилајнцу и одлазећи у далеки свет на студије, он свакако није знао своју будућност, као што је нико не зна. Само, са моралном снагом, вољом и енергијом, он као да је имао на уму мисао нашега филозофа Боже Кнежевића: „Наше је да радимо. Хоћемо ли урадити, то није наше“.

Благодарећи својој огромној, дисциплинованој енергији, систематичности у раду, критичности, обазривости и смелости, Милош Савчић је за педесет година свога плоднога живота подигао велики број корисних предузећа која — готово правилно и концентрично — ничу у ближој и даљој околини његовога родног места и служе привредној и индустријској снази наше земље.

Он је урадио много.

Јер је био и остао велики учитељ Рада, доказујући стару изреку да рад побеђује све.
Labor vincit omnia.

Реч на крају.

Нека ова **Споменица**, инспирисана искреним и најбољим осећањима према високим способностима и племенитим напорима једне личности у нашем народу и нашој средини, буде скромно али трајно сведочанство признања њених савременика, сарадника, пријатеља и поштовалаца.

Сетимо се, у овом тренутку, речи умнога, духовитог и несрећног француског моралисте и филозофа Шанфора, који је пре стопедесет година писао: „Често се у свету чује чудна примедба. Кад се жели одбацити сведочанство које иде у прилог другог човека, обично се каже: то је ваш пријатељ. Е, па врага!... Ви узимате узрок за последицу, а последицу за узрок. Зашто претпостављате да о њему лепо говорим зато што сам му пријатељ? Зашто радије не претпоставите да сам му пријатељ зато што о њему могу лепо говорити?“

Ако смо, дакле, о **Милошу Савчићу** говорили са високим поштовањем, то није стога што смо му пријатељи, већ смо му пријатељи зато што о њему можемо тако говорити.

Уосталом, ова књига не би одговарала реалном духу и укусу онога коме је посвећена, да се задржала на вербалним хвалама и славопоју. Зато смо претпоставили да она буде жива, документована слика његових дела на техничком, индустријском, привредном, културном, социјалном и националном пољу. Као таква, она ће, са кратким историјатом и доступним подацима о раду и напредовању свих предузећа која је Милош Савчић покренуо, створио, којима је посвећивао целу своју снагу, и која и данас води, послужити као основа и оријентација за све који његов рад буду настављали.

Она, дакле, није само дуг признања, већ и збирка докумената. Свакако ће бити од користи да се прибирање и евиденција тих докумената настави у интересу континуитета рада, а на уверењу да је будући напредак свакога предузећа у органској вези са солидношћу његове основе и његовом еволуцијом.

Најзад, јубилеј инж. Милоша Савчића истовремено је и прослава свију предузећа чији је он иницијатор, организатор, духовни и стварни вођ.

ПРЕГЛЕД САДРЖАЈА.

	Страна
Посвета	7
Један плодан живот рада, борбе и успеха. — Младост, и школовање у иностранству. (1889).	9
Игра судбине. (1891)	11
„Инжењерско-архитектона канцеларија“. (1893)	13
Рад на привредном еманциповању Отаџбине. — Подизање београдске Кланице. (1895—1898)	24
Истим путем даље. — Милош Савчић и Прометна Банка (1899) .	31
Стругара Прометне Банке. (1901)	43
Врачарска Штедионица и Рибарска Бања. (1904)	48
„Србија“. (1905)	54
„Тара“. (1908)	75
Бродарство Прометне Банке. (1909).	85
Грађење железнице Ниш—Књажевац. (1911)	91
Кад је плануо Велики Рат... (1914)	102
„Друштво за експлоатацију горива,“ — Рудници угља Тресибаба, Подвис, Благовести и Соко. (1919)	105
Рудник „Косово“. (1922)	113
Стругара у Босанској Јагодини. (1927)	119
Фабрика вагона и гвоздених конструкција у Крушевцу. (1928) . .	124
Индустрија лима Прометне Банке у Земуну. (1936)	133
Као политичар, претседник Београдске Општине, човек.	143
Реч на крају.	153

